

Architectura moderna ofte bouwinge van onsen tyt

Salomon de Bray

editie E. Taverne

bron

Salomon de Bray, *Architectura moderna ofte bouwinge van onsen tyt* (ed. E. Taverne). Davaco Publishers, Soest 1971 (facsimile van uitgave 1631)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bray002arch01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).



Salomon De Bray's *Architectura Moderna*: Biography and Manifesto

'Hendrick de Keyser was for our country what a Leon Baptista Alberti was for Italy, Pierre Lescot for France and Inigo Jones for England - the initiator of the improved mode of architecture, in accordance with the proportions of the ancients (as far as they were then known) and adapted to Vitruvius.'¹ Kramm could make this utterance in 1836 by sole virtue of the authority of Salomon de Bray, who came to the same conclusion, in a less succinct formulation, in *Architectura Moderna* (1631). The significance of this judgment lies in de Bray's position as virtually the only one of his contemporaries to see in Hendrick de Keyser an important renovator of Dutch architecture (p. 7). Van Mander, Buchelius, Gerbier, Hooft, Vondel, Jan Vos and later writers like Gerard de Lairese speak and write of de Keyser as a sculptor of genius, but they barely mention his accomplishments as an architect.² Nor is that all. *Architectura Moderna* was the first original treatise on architecture written in Dutch since Hans Vredeman de Vries' publications. There is reason enough to suppose that de Bray, writing a biography of Hendrick de Keyser, seized the opportunity to construct, for the benefit of the rulers and officials of Holland, a theoretical foundation for architecture and for the position of the architect, in particular. This would also explain the dual nature of the book, which is at one and the same time a biography of de Keyser and a manifesto for modern architecture. The scheme is original in more than one respect. The treatises of Serlio and Vignola - available in Holland also in translations (Pieter Coecke van Aelst) and adaptations (Hans Bloem, Hans Vredeman de Vries) - are put together quite differently.³ The essence of these treatises is the system of the five orders, which are illustrated with examples from Roman antiquity and the Italian 15th and 16th centuries. They were intended first and foremost for architects and stonemasons, and are geared to practice. *Architectura Moderna* too has a theoretical section, with illustrations of a number of buildings to underscore its points. The extensive 'To the Reader,' however (p. 1-5), is no tractate on the orders but a plea for architecture as 'konstige Bouwinghe,' i.e. construction based on mathematical regularity. The plates are drawn not from ancient architecture, but from 'the buildings of this, our age [because] to my mind the Forms of the Ancients can be utilized rightly and well, and with excellent reason, as adornment and ennoblement, but to imitate each and very one of her building forms is, as I have said, unfeasible and impractical' (p. 11). De Bray chose his title, *Architectura Moderna ofte Bouwinghe van onsen tyt* (*Architectura Moderna* or *Architecture of our age*), in deliberate contrast to that of Vredeman de Vries' magnum opus, *Architectura, Oder Bauung der Antiquen auss dem Vitruvius* (1577). It is this that gives *Architectura Moderna*, as distinct from the translations of Serlio, Vignola, Scamozzi and Palladio, its uniqueness: it was written with the intention of acquainting the civic governments of Holland with a new way of building - oriented to Vitruvius and the Italian theoreticians, but, in the work of Hendrick de Keyser, adapted in form to Dutch habits of building.⁴

De Bray's intention to make more of his *Architectura Moderna* than a mere description of Hendrick de Keyser's buildings is apparent even in his introduction, which is nothing more or less than a closely constructed and well documented declaration of policy for architecture. Following Vitruvius (and the Italian theorists from Alberti on), de Bray speaks of architecture as a 'konstige Bouwinghe,' as a science with fixed laws and founded on proportion and harmony.⁵ In his attempt to demonstrate the 'antiquity,' 'truth or certainty' and 'worthiness' of architecture in that sense, he arrives at some surprising positions. The high aspirations of architecture

are ultimately by founded on the authority of Scripture: de Bray names as archetypes the monumental, divinely inspired works of Noah, Moses and Solomon, and contrasts them to the works of the Greeks and Romans.

De Bray must have come to this conclusion with the help of Villalpando and especially Philibert de l'Orme, who announces in his treatise of 1567 a theory of proportions revealed directly by God to man. De Bray's statements come suspiciously close to de l'Orme's conclusion: 'venant à conclusion, vous pouvez par ce petit narré colliger, comme la dignité, origine & excellence d'Architecture est venue de Dieu, & du Ciel, sans en faire plus grand discours ne m'arrester à un Dedalus (lequel on dit avoir esté auteur & inventeur des premieres loges & maisons faictes de charpenterie...).' ⁶

In his investigation into the *origins* (*hare Bardtheijdt*) of architecture de Bray establishes a sharp distinction between 'ordinary and common carpentry' and 'decorative and artful [construction], containing all aspects of architecture at once' (p. 2). Quoting Genesis 3:21, 'Unto Adam also and to his wife did the Lord God make coats of skins, and clothed them,'

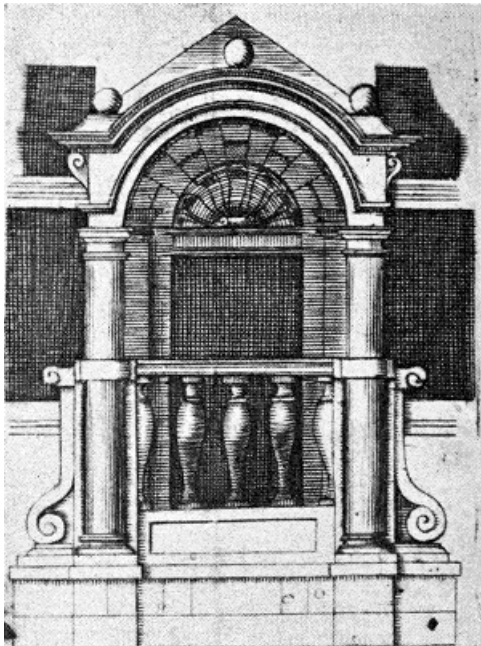


Fig. 1. Variant of the foreportal of the Delft Town Hall (ad Pl. XXXVII, *Arch. Mod.*)

de Bray wonders aloud 'why this art [i.e. architecture] too, as well as that of pelting and dressing, should not have come to the children of Adam from God, or at least have been made known to the Forefathers through a special revelation' (p. 1). The construction of Noah's ark, the Ark of the Covenant and the Temple of Solomon not only prove the great antiquity of architecture, but also its biblical origins. With the help of Flavius Josephus, and borrowing heavily from Villalpando's computations and reconstructions, de Bray tries to show that it was the great biblical architects and not the Greeks who invented the instruments of construction (saw, axe) as well as the Corinthian capital and the Corinthian order.⁷ De Bray substitutes biblical figures for the mythological ones of the Greek historians: for Amphion and Orpheus, Jubal and Tubal-cain; for Dedalus and Callimachus, Bezaleel and Aholiab. This is a direct undermining of Vitruvius and his followers of the Italian Renaissance, for whom the authority of classical antiquity was unchallengeable.⁸ De Bray continues with a discussion of the '*truth or certainty*' (*waerheijdt of gewisheyt*) of architecture, which can only be attained by building upon a theoretical substructure. His thesis that true architecture brings together the work of the carpenter, bricklayer and stonemason is borrowed from Serlio and, more directly, from a definition by Hans Vredeman de Vries; it should not be interpreted as a reflection of everyday practice

in the Amsterdam 'stee-fabrique' (department of public works).⁹ The 'truth' of architecture lies in *Necessitas* (need) and *Ratio* (reason), concepts that answer more or less precisely to the distinction between 'ordinary and common carpentry' and 'decorative and artful construction.' The incentive to build, the overall groundplan and general division of the structure are born out of need (protection, isolation); *dispositio*, *symmetria* and *proportio*, on the other hand, are the original contribution of human reason, following the example of nature. The five orders are nothing but codified variants of the rules invented by various peoples at different times. The 'truth' of 'artful architecture' is ordained by Scripture: de Bray cites the locus classicus, (Exodus 35:31): 'And he hath filled him [Bezaleel] with the spirit of God, in wisdom, in understanding, and in knowledge, and in all manner of workmanship; and to devise curious works.' Behind the use of this verse lay a train of thought first formulated by Francesco Giorgio in his pamphlet *De harmonia mundi totius* (Venice 1525), where the proportions of the buildings described in the Old Testament are analyzed in the hope of deriving their dictated numerical ratios.¹⁰ The theme is picked up by Philibert de l'Orme and later by Scamozzi.¹¹ In this instance, however, de Bray resorted directly to Villalpando's *In Ezechielem Explanationes*, where the divine inspiration of the architect is contrasted with the acquirable knowledge and scientific training Vitruvius demands of the architect.¹²

Finally de Bray comes to the 'worthiness' (*waerdigheydt*) of architecture, as evidenced by the high regard enjoyed by the great architects of the past (starting with the builders of the

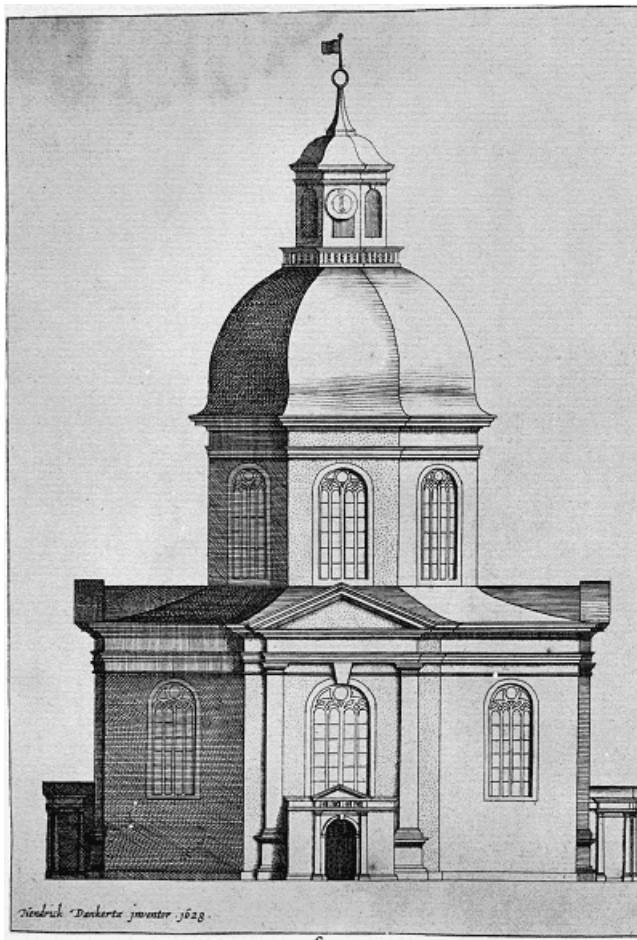


Fig. 2. Ground plan of an octagonal church by Hendrick Danckerts (Pl. XLV, *Arch. Mod.*, 2d ed.)

Temple of Salomon) and especially the esteem so often showed by rulers and kings for 'Architecture and her Constructions.' At this point de Bray bridges the gap to the second section of his book, and 'its subject proper,' i.e. 'the architecture of our time.' At first glance it may seem new and without precedent, but it is really the same 'old manner of building (which was established by the art-loving Popes some years ago)' (p. 5). De Bray had just rooted the origins, authenticity and worthiness of this mode of architecture in the Bible; in Holland, he goes on to say, Hendrick de Keyser is responsible for its many-sided revival and success (p. 7). De Keyser is the first Dutchman worthy of the title 'bouw-konstenaar' (artist of Building). The short biography of de Keyser should also be read in this light.¹³ De Bray characterizes him as 'diligent and attentive in art,' deserving of the respect and high opinion of eminent persons, in proof of which de Bray (himself a painter) names the painters Goltzius, Abraham Bloemaert and Cornelis Ketel.¹⁴ De Bray's sketch of de Keyser comes close to Serlio's ideal architect: 'essendo adunque tale e tanta l'importanza di questa scienza, fa bisogno, che la persona la quale si applica a questi studij, sia di molte belle qualità, e dell'animo e del corpo...' In this connection de Bray also praises Cornelis Danckerts for his wisdom in placing himself, as a bricklayer, under the supervision of the architect ('since all this carpentry, bricklaying, etc. are in fact subsections of architecture, which is the head of the family to which they belong' (p. 3). For the same reason no mention is made of the contribution of Hendrick Staets, the carpenter.¹⁵

The rest of the book, with its plates and accompanying commentary, is an elaboration of this view of de Keyser and his work. For de Bray de Keyser is an architect after Serlio's heart, a man whose powers of invention and rich imagination are his dominant attributes.¹⁶ He does not discuss all of de Keyser's works. The selection seems to be determined by de Bray's own preferences and limited by the available drawings. Most of the buildings illustrated date from de Keyser's late period, which had the greatest appeal for de Bray's strict taste. His choice of examples was also intended to serve as a model to the municipal authorities for the solution of current problems concerning projects under consideration when the book appeared. He treats three churches, three residences, one town hall, one sepulchral monument and finally a large number of portals.

As we would expect from Salomon de Bray, *Architecture Moderna* is a tightly structured work.¹⁷ This is evident in the 'Short Contents of this Book' on p. 10. Following the 'To the Reader,' the book splits in two: the first edition is an illustrated description of a number of Hendrick de Keyser's works, and the second those of some other architects. The first section consists of two books, dealing with buildings in Amsterdam and other cities. Book One is subdivided into Amsterdam public buildings ('Ghemeene wercken') and private ones ('bysondere wercken,' including residences).

De Bray begins with the Zuiderkerk (Pl. I-VII). He illustrates the south façade (with projecting tower), the outside wall of the eastern side-aisle, the groundplan and a cross-section of the interior facing north.¹⁸ Plates I and II do not correspond exactly with the actual situation: the pediments on the buttresses, for example, are not to be seen today, and it remains a moot point whether they ever existed.

De Keyser's towers are the most spectacular of his Amsterdam creations. The tower of the Zuiderkerk stands nearly free from the church, like an Italian campanile. The second story of the rusticated Doric base has the well-known Serliana motif. A

less obtrusive borrowing from Serlio is the alternation of short and long sandstone quoins, which accentuates the rustication of the Doric base in contrast to the Ionic upper stories. The sandstone stands out against the brick, and its function in the tower calls to mind Serlio's *dictum*: 'le pietre cotte sono la carne della fabrica & le pietre vive sono le ossa, che la sostengono.'¹⁹

In commenting on de Keyser's larger buildings de Bray never fails to stress their gracious, unencumbered placing; especially the churches are placed in a 'quite broad and airy space.' These niceties were mentioned in every architectural treatise since Alberti.²⁰ In contrast to

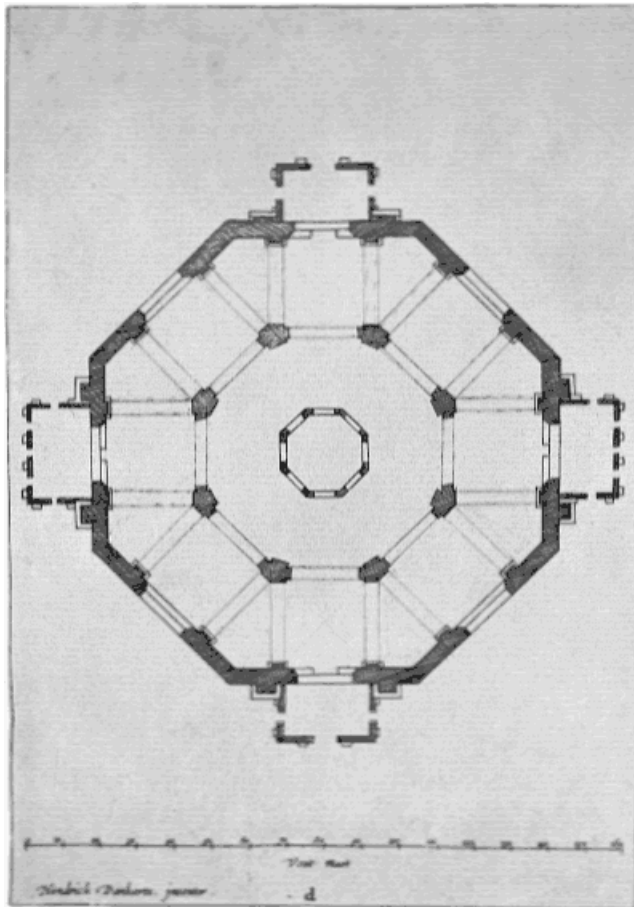


Fig. 3. Project for an octagonal church by Hendrick Danckerts (Pl. XLVI, *Arch. Mod.*, 2d ed.)

later critics, de Bray has a word of praise for the Noorderkerk (Pl. VIII-X). He remarks on the uncrowded placing of the building, which is also 'beautiful of itself and pleasant to look at.' De Bray's words about the placing of the church may refer to its plan, a Greek cross, recommended by Alberti.²¹ By choosing a centralized groundplan for a church de Keyser gave the Protestant place of worship not only a practical but also a symbolically meaningful form.

The Westerkerk receives relatively special attention, at least in regard to the large number of illustrations (Pl. XI-XXIV).²² They include a view of the northern side-aisle with the tower, the western façade, the groundplan and a cross-section of the interior facing east. In addition are ten illustrations of the various portals. De Bray reminds the reader here, as on many other plates, that the dimensions of the originals can be calculated with the help of the scale he provides. While no precise figures are given, by a rough calculation the nave can be seen to be one-and-a-half times as wide as and equal in height to the side-aisles, while the overall height of the nave measures two-and-a-half times its width. This consciously worked out ratio of groundplan and elevation constitutes the great novelty of de Keyser's churches in comparison to the late Gothic pseudo-basilicas from which they were derived.²³ De Keyser's preoccupation with the problem of ideal space, especially in the later works, is manifested in the small model of a church held by the allegorical figure of Religion on the sepulchral monument of William the Silent in Delft. The model can be considered a small-scale solution of a strictly classical structure.²⁴ What de Bray tells us about the Westertoren - that it was to be finished according to the plans he illustrated in *Architectura Moderna* (Pl. XI) is true only for the lowest story, up to the balustrade. The upper story, which was probably completed in 1638, was executed in a more sober formal vocabulary. Although he illustrates no fewer than four towers in full length, de Bray somehow fails to comment on the unmistakable tendency towards greater classicism of which the design for the Westertoren is a perfect example.²⁵

At first sight it may seem strange that de Bray reserved more than half of the plates he had at his disposal for portals, seemingly such a fancy-free mode of architecture, so independent of the rules. For de Bray, however, the portals are proof of de Keyser's 'extraordinary inventiveness,' the quality demanded by Serlio of architects in his Book Six (p. 15). De Bray makes selective use of Serlio's high rating of 'imagination and inventiveness.' The portal of the Walenkerk (Pl. XXV) is criticized for its broken architrave and the recessions in the frieze²⁶; on the other hand, the climax of de Keyser's inventiveness, for de Bray, is the broken pilaster merging into a quater-column, on the inside of one of the portals in the Westerkerk (Pl. XVI). In his comments on the portals de Bray shows the same sharp eye for ornament-cum-display as in his words on private houses. Cleverly conceived allusions to the function of the architecture are rated highly by de Bray. He praises the Prinsenhofpoortje (Pl. XXIX) because its 'proper placing and size' and its 'grand appearance' - a reference to the dignified use of the Doric order - as well as the characteristic decoration upon and within the pediment contribute to the distinguished effect of the Prinsenhof itself.²⁷ De Bray comes out openly for this version of decorum in his remarks on the portal of the Huis Bartolotti (Pl. XXXV B). While other portals may be 'larger and more prominent (as they are called upon to be),' this one is ideally fitted for its 'bourgeois function' by its modesty.²⁸ In conformity with the Mannerist theory of architecture, De Bray pays particular attention to the symbolical and functional meaning of the architectural orders. This is most obvious in his commentary on one of the city gates, the Haarlemmerpoort (Pl. XXVII-XXVIII)²⁹:

‘perfectly robust and in a rustic order, which gives it a firm appearance and a look of strength fitting for the gate of such a mighty city.’ De Bray is clearly borrowing his terms from Serlio, who wrote of the *ordine rustico* (tuscan order): ‘dicono adunque, che l’Opera Toscana, al parer mio, conviene alle fortezze, come sarebbe a porta di città, a rocche, a castelli, a luoghi da conservar tesori... etc.’ De Keyser had borrowed from Serlio - possibly through the medium of Hans Vredeman de Vries - the idea of combining order architecture with monumental

rustication. Serlio's interpretation of this invention is typically Manneristic: he calls it a union of the labors of nature and those of man.³⁰

De Keyser's private houses in Amsterdam are represented in *Architectura Moderna* by the house of Hans van Wely (Pl. XXXIII)³¹ and the houses De Dolfijn (Pl. XXXIII)³² and De Gecroonde Raep (Pl. XXXIII)³³; only the portals are illustrated of the houses of Burgemeester de Vlamingh (Pl. XXXV A) and Bartolotti (Pl. XXXV B).³⁴ Together with Jacob van Campen's Coymans house on the Keizersgracht, these houses are among the most distinguished of the first quarter of the 17th century. In his commentary, de Bray dwells with special feeling on the prominence of the patrons and owners of the houses. The architectural features that speak of prominence, he explains, are the exceptional dimensions ('such that they stand higher than the neighboring houses' (p. 19), the use of precious materials and especially the use of an order. The façade of De Dolfijn (Pl. XXXIII), which was recently restored in its original form, is not even ten years later than the now single façade of the Proveniershuis in Haarlem, a work of the Lieven de Key circle. While de Keyser's façade is based loosely on this model, it is more logical and more organic in structure. Through the introduction of order architecture, a much more effective division in horizontals and verticals was achieved. This is what de Bray has in mind when he speaks of the 'graceful division of the work, [which is] a lust to the eye and exceedingly pleasant' (p. 19).

In Book Two of the first part of *Architectura Moderna* de Bray comes to two works of de Keyser's outside Amsterdam: the Town Hall in Delft and the sepulchral monument of William the Silent in the New Church there.

The Delft Town Hall (Pl. XXXVII-XXXVIII), which differs considerably from its representation in de Bray's book, is praised for its fine location on the 'square and spacious piazza,' an echo of Serlio's rule for the placing of a large house inside a city. De Bray also waxes enthusiastic over the rich detailing, the precious materials, the gilding and the use of pilasters as decoration.³⁵ Following de Bray's advice to check the 'dimensions of the whole and the parts,' we come to the surprising discovery that the proportions are anything but arbitrary. Even the rectangular area of the façade shows a nearly perfect 1:2 ratio in the illustration in *Architectura Moderna*. Moreover, careful measurement of the buildings themselves indicates that de Keyser abided rather strictly by the proportions of the Tuscan, Ionic and Corinthian orders as prescribed by Serlio and Vignola. The same classicizing tendency can be found in the original groundplan for the *piano nobile*, whose overall disposition prefigures the later work of Jacob van Campen and Pieter Post.³⁶ The sepulchral monument of William the Silent in Delft (Pl. XXXIX-XL) is perhaps the purest example of de Keyser's manneristic conception of architectural ornament.³⁷ This may be the reason de Bray chose to illustrate it alone of de Keyser's sculptural works. In his commentary, de Bray insists on the connection between the great fame and many accomplishments of William the Silent and the rich and dignified ornamentation of his monument. Following Serlio's advice, de Keyser chose the Doric order for the monument, the order par excellence for mythical and biblical as well as historical heroes. The triumphal-arch motif and especially the four heavy obelisks signify the 'gloria dei principi' that is trumpeted abroad by the hovering figure of Fama. The precious, richly varied materials attest the gratitude, respect and devotion felt by all, and for all time, according to de Bray. The four allegorical figures at the corners speak of the personal merits and patriotic services of the hero: Righteousness, Might, Freedom and Religion.³⁸

In the *Supplement, or Second Section of Architectura Moderna*, de Bray treats 'a few works and Edifices of various other Masters of this present Time' (p. 23), i.e. the sepulchral monument of Willem Lodewijk van Nassau in Leeuwarden (Pl. XLI),³⁹ the 'Gallery of the King of Denmark in Frederickx-burch' (Pl. XLII),⁴⁰ the house of Balthasar Coymans in Amsterdam and finally one more portal - of Thomas de Keyser. In the second printing the groundplan and elevation of H. Danckerts' 'Octagonal Church' were added.⁴¹

The most significant item in this selection is Jacob van Campen's house on the

Keizersgracht (Pl. XLIII). Together with de Keyser's houses and the 'Huis met de Hoofden' (House with the Heads; 1621), which is not included in *Architectura Moderna*, the Coymans house was one of the most noteworthy in Amsterdam at that moment. In the accompanying text, de Bray, pays more attention to the exact application of the order than the splendid display of the ornamentation. The overall dimensions of the façade are from the second book of Palladio, while the details were based mainly on Scamozzi and occasionally Serlio.⁴² There is a demonstrable shift away from Serlio's free and imaginative interpretation of the five orders in the direction of the more rigid rules of Vignola, Scamozzi and especially Palladio. There is evidence enough to assume that de Bray was aware of this shift: he warns the reader that the beauty of van Campen's façade can be too easily overlooked. This assumption gains in likelihood when we consider that Dutch architecture was undergoing a crisis in the period when de Bray - himself a practicing architect - was writing *Architectura Moderna*. Even during de Keyser's lifetime, there was a tendency in Amsterdam towards a stricter classicism. In de Keyser's late works, from which de Bray drew most of his examples, we notice a more stringent application of the five orders. Right around him, in the Amsterdam of the 1620's, arose buildings like the Zeerecht (1618), the Meat Hall on the Westermarkt (1617) and the rear façade of the Coymans house on the Keizersgracht, all of them successors to the exterior of the church model in the tomb monument in Delft in their sober forms, and all of them openly Doric-classicistic.⁴³ De Bray may have been alluding to this group of works in adding Thomas de Keyser's Zeegh-Booghen (Pl. XLVIII), 'Doric in its entirety, well divided, very handsome, and sufficiently adapted and adorned according to the manner of the Ancients' (p. 24).

The breakthrough to Dutch classicism of the 1630's became definitive in the early works of Jacob van Campen and in the great country seats at Honselaarsdijk (1621), Rijswijk (1630) and Rhenen (Koningshuis; begun 1629). An important phase is marked by the shape and articulation of the façade of Huis ten Bosch in Maarssen (1628; possibly by Jacob van Campen), in which we found the earliest consistent application of Scamozzi's stricter rules: the form of the large central bay, the pure details of the orders and especially the large pediment.

By ending his book on Hendrick de Keyser with examples of notably sober modern works of Dutch architecture, de Bray places his subject and his work in a clear perspective. In this way he underscores his main thesis - that de Keyser can be seen as the father of Dutch architecture - and gives expression to the wish 'that we may hope to elevate Architecture, striding forth with steps like these, to her former heights (p. 5)'.

Transl. by Gary Schwartz

* According to the 'besluyt' (postscript) on p. 25 of the first edition of *Architectura Moderna*, the Haarlem architect and painter Salomon de Bray (1597-1664) undertook to write texts accompanying the plates and a general introduction. He completed his work on December 14, 1630. The first edition appeared in the following year. It consisted of 44 plates and 25 pages of text, not counting the dedication to the burgemeesters of Amsterdam up front. P. 25 contains the *besluyt* (postscript, a 14-line note by de Bray) and a poem by the publisher. Complete copies of the first edition are to be found outside Holland in the British Museum, London, and the Bibliothèque Nationale, Paris (the latter copy lacks the title-page). In Holland there are copies in the Print Room of the Rijksmuseum, Amsterdam, and the University Library there. The University Library of Utrecht has a good copy, to which a handsome engraving of the organ of the Westerkerk has been added after Pl. XIV. This unsigned and undated plate, apparently of the 18th century, bears the legend: La representation de la Belle Orgue de l'Eglise du Westerkerck a Amsterdam. De Bray finished his work on the second edition on December 14, 1640; it was published in 1641. This edition is not easily distinguished from the *editio princeps* at first sight, since the same title-page was used for both, with the same date, 1631. The second edition contains two additional pages of text. The last page of text is the postscript on p. 27. Moreover, two plates, XLV and XLVI, are added (fig. 2 and 3). The pagination of the second edition is two pages behind that of the first. De Bray changed little in his text. He corrected many typographical errors and made a lot of changes in the spelling. For example, in the first edition (p. 16) he writes of the Haarlemmer-poort (Pl. XXVII-XXVIII) that it is 'geheel robust en van rustiger ordine' (perfectly robust and in a rustic order); in the second edition (p. 18) he changes the last words to read 'rustuken ordine.' A small emendation of a passage on p. 5 of the first edition, 'welcke eenighe jaren te vorens onder de Konst-lievende Pausen op de been geraeckt was' (which was established by the art-loving Popes some years ago), was the addition of the words 'in Italien' (in Italy) on p. 7 of the second edition. Finally, a small change was made in the postscript, whose last sentence was now made to read, 'Doch en heb ick oock dit weynighe (vermits mijn ghewoonlijck Konst en Werck-bekommeringh) sonder in dies te mets vermoeyt te werden, tot verre gebracht, hebbende...' etc. (Though I have also brought this little bit [the redaction of the second edition] (besides my regular artistic and professional responsibilities) to an advanced state without taxing myself excessively, having...).

I am not altogether certain whether the small print of the foreportal of the Town Hall of Delft, which is found as a loose leaf after Pl. XXXVII, belongs only to the second edition (fig. 1). There are copies of the second edition in the architecture library of the Technische Hogeschool in Delft, the University Library of Leiden and in the library of the Rijksdienst voor de Monumentenzorg (Monument Commission in Voorburg). All of these copies contain the added print of the Delft portal. Another copy of the second edition is in the Amsterdam Municipal Archives.

The authors of the panegyrics at the beginning of the book signed themselves with mottoes, and have not yet been identified. The contents of these poems consist of the usual uninformative phrasemaking. The selection of the plates suggests strongly that they were made after original

drawings by de Keyser that were still preserved, in 1631, in the Amsterdam department of public works or perhaps in de Keyser's own archives. These drawings are the hypothetical originals for the plates, made for the publisher by an unknown engraver or engravers. De Bray was responsible only for the introductory essay and the texts accompanying the plates. The scale of the illustrations varies from 1:250 for the large buildings (Zuiderkerk, Westerkerk) to approximately 1:26 for the smaller portals, e.g. those of the Zuiderkerk cemetery. The unit of measurement can be assumed to be the Amsterdam foot, which equals 28.3 cm. Here I would like to thank Prof. J.J. Terwen of Leiden for his many invaluable suggestions.

Eindnoten:

- 1 C. Kramm, 'Levensberigt van Mr. Hendrik de Keyser,' *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheid & Statistiek van Utrecht*, 1836, p. 7.
- 2 For an anthology of such passages, see E. Neurdenburg, *Hendrick de Keyser, beeldhouwer en bouwmeester van Amsterdam*, Amsterdam n.d. [1929], pp. 7, 144, note 43 (van Mander), 11-13 (Hooft), 13 (Buchelius and Jan Vos) and 153, note 248 (de Lairese). The passage from Balthasar Gerbier, *Eer ende Claght-Dight ter Eeren van Henricus Goltius* (ed. Aert Meurs, The Hague 1620, p. 10) has gone unnoticed: 'Dees' waerde Gheesten schaer, hier Hendrick is de gheen / Die zijne Tombe botst uyt witte Marmer-steen. / Henrick d'eer van ons Eeuw! die sietmet daer aen stellen / Soo menigh Constigh beeld, te langh hier te vertellen' (Of the many able talents it was Hendrick [de Keyser] who carved his [Goltzius'] tomb of white marble. Hendrick, the glory of our age! we see you bring forth countless artful statues).
- 3 Pieter Coecke van Aelst translated and edited the Dutch edition of Serlio. No copy is known of the earliest printing of his translation of Book four (1539). A second edition appeared in 1549; Book Three first appeared in 1546. The translations of Books One, Two and Five were published after Pieter Coecke's death by his widow, Mayken Verhulst, in 1553. Later editions appeared in Amsterdam in 1606 and 1616. Pieter Coecke had also published an abridged extract from Vitruvius in 1539. See H. de la Fontaine Verwey, 'Pieter Coecke van Aelst en de uitgaven van Serlio's architectuurboek,' *Bouwkundig Weekblad* LXXIII (1955), pp. 173-180; idem, 'Het eerste Nederlandse boek over architectuur,' *Liber Amicorum J.P. Mieras*, Amsterdam 1958, pp. 121ff. The first Dutch translation of Vignola's order book appeared in 1617, in a combined Dutch, French and German edition. For a bibliography of the books of Hans Vredeman de Vries, see H. Mielke, *Hans Vredeman de Vries. Verzeichnis der Stichwerke und Beschreibung seines Stils* etc., Berlin 1967, pp. 1-178; for a survey of northern publications on architectural theory, see E. Forssman, *Säule und Ornament. Studien zum Problem des Manierismus in den nordischen Säulen-büchern und vorlageblättern des 16. und 17. Jahrhunderts*, Stockholm 1956. Forssman is the first to study the text of *Architectura Moderna* (pp. 204ff.). See also the review of G. Bandmann, 'Ikonologie des Ornaments und der Dekoration,' *Jahrbuch für Ästhetik und Allgemeine Kunstwissenschaft* IV (1958-59), pp. 233-258.
- 4 Le Muet's French adaptation of Palladio's order book appeared in a Dutch translation in 1646. The first edition of Scamozzi's Book Six in Dutch came out in 1640. The second edition, which was ready by 1658 and was included in the large edition of 1661, was provided with four engravings by Salomon de Bray, who also translated the Italian names for the elements of the various orders. In the 1661 edition only Books Three and Six are complete; the plates alone of the other books are included.
- 5 A. Blunt, *Artistic Theory in Italy, 1400-1600*, Oxford 1940. For a concise survey of Vitruvius' influence on architectural theory before Serlio, see W. Dinsmoor, 'The Literary Remains of Sebastiano Serlio,' *Art Bulletin* XXIV (1942), p. 55, 155ff.
- 6 *Le premier tome de l'Architecture*, Paris 1567, 'Au lecteur.' R. Wittkower, *Architectural Principles in the Age of Humanism*, London 1962³, p. 121; Forssman, o.c., p. 79; A. Blunt, *Philibert de l'Orme*, London 1958, pp. 125ff.
- 7 Hieronymi Pradi et Ioannis Baptistae Villalpandi e Societate Iesu in Ezechielem *Explanationes et Apparatus Urbis, ac Templi Hierosolymnitani. Commentariis et imaginibus illustratus opus tribus tomis distinctum I-III*, Roma 1596-1604. Especially important for architectural theory is Part II, *De postrema Ezechielis Prophetæ Villalpandi Cordubensis e Societate Iesu tomii secundi explanationum pars secunda*, Roma 1604. For Pradus and Villalpandus, see R. Wittkower,

- 'Federico Zuccari and John Wood of Bath,' *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* V (1945), p. 220.
- 8 The *topos* of the discovery by Callimachus of the Corinthian capital originates with Vitruvius, and recurs thereafter in nearly all books on the five columns.
 - 9 The beginning of the second chapter (p. 3), where de Bray explains the difference between a 'Bouw-konstenaar' (building artist; architect) and 'Bou-Heer' (building master) derives ultimately from Vitruvius, *De Architectura*, I, 1: 'So architects who without culture aim at manual skill cannot gain a prestige corresponding to their labours, while those who trust theory and literature obviously follow a shadow and not reality. But those who have mastered both, like men equipped in full armour, soon acquire influence and attain their purpose' (trans. F. Granger, Loeb Classical Library). Serlio's version can be found in the 'Discorso' prefacing the great complete edition of his works, *Tutte l'Opere d'Architettura*, Venezia 1619; Hans Vredeman de Vries speaks of the different kinds of architecture in his *Architectura*.
 - 10 Francesco Giorgi's pamphlet was introduced into the modern critical literature by Wittkower, o.c., pp. 102, 121. Giorgi's ideas are rooted in the neo-Platonism of Marsilio Ficino, whose concept of proportion, in particular, must have been deeply influenced by medieval handbooks on music theory, e.g. Boethius and Guido d'Arezzo. See i.a. P.J. Amman, 'The Musical Theory and Philosophy of Robert Fludd,' *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* XXX (1967), pp. 198ff. esp. 219ff.
 - 11 For Philibert de l'Orme, see A. Blunt, *Philibert...*, o.c., p. 124; the passage in Scamozzi is found in the Dutch edition, *Bouwkunstige Wercken*, t'Amsterdam 1661, in Book Six, Chapter Five.
 - 12 De Bray may possibly have had a copy of Villalpando in Haarlem, but it is strange in any case that van Campen should have written to Constantijn Huygens in 1634 to ask him to mediate with the diplomat Joachim Wicquefort for a copy. (The latter sent it in 1636.) If de Bray had a copy van Campen would surely have known it. Perhaps de Bray saw and studied the book in the Southern Netherlands. For the spreading of Villalpando's reputation in the Netherlands, see R. van Luttervelt, *Het Raadhuis aan de Dam*, Amsterdam, n.d. (Heemkennis, Amsterdam VIII), pp. 13ff.; J. Zwarts, 'Oud-Hollandse modellen van de Tempel van Salomo,' *Historia* IV (1938-39), nr. 9, pp. 277ff. A hitherto unnoticed parallel is found in Balthasar Gerbier's *Eer ende Claght-Dight*, p. 1, where the following names are given as examples of outstanding talent: 'Bezaleel van den stamme Iuda, Ahaliab van den stamme Dan, sijn met de Const verrijckt, ende van den Geest Godts vervult gheweest tot des Heeren Werck. Exod. 35.30' (Bezaleel of the tribe of Judah, Aholiab of the tribe of Dan were enriched with Art, and filled with the Spirit of God in order to perform the Work of the Lord. Exodus 35:30). The passage in Villalpando is analyzed by Forssman, o.c., p. 211.
 - 13 The biographical data are not quite exact. De Keyser was born on May 13, 1565, not 1567. He was appointed master sculptor and stonemason to the city of Amsterdam on July 19, 1595. For de Keyser's various spellings of his name, see I.H. van Eeghen, 'Henric de Keyser, Henrick de Caesar of Henrick de Caisar,' *Amstelodamum, Maandblad voor de kennis van Amsterdam* LV (1968), p. 20.
 - 14 It is known that Goltzius and de Keyser collaborated on the silver drinking cup of the Haarlem Guild of St. Martin. The accounts were published by E. Voet, *Haarlemsche Goud- en Zilversmeden en hunne merken*, Haarlem 1928, p. 105. De Keyser's relations with Ketel are illustrated by the many portraits Ketel painted of the architect; see H. van Hall, *Portretten van Nederlandse beeldende kunstenaars*, Amsterdam 1963, p. 167.
 - 15 The relations between Cornelis Danckerts, Hendrick Staets and Hendrick de Keyser were tossed about in many writings by the former generation of Dutch art historians. For a summary of the views see F.A.J. Vermeulen, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst*, vol. II, 's-Gravenhage 1931, pp. 261ff. Since Neurdenburg, o.c., p. 20, *Architectura Moderna* has been regarded as an answer to the *Kroniek van Staets*, a poem by Hendrick Staets, city carpenter (*stads-timmerman*) of Amsterdam; the poem is dedicated to the burgemeesters and treasurers of the city. In any case it is certain that *Architectura Moderna* was born of a conflict over the authorship of several Amsterdam buildings, a conflict which de Bray, however, wished to settle in terms of the basic issues involved, i.e. that the architect alone, and not the carpenter or mason, can be regarded as the author of a building. De Bray's position as set forth in the text is proclaimed by the title-page. The idea of using a triumphal arch comes from de Keyser's monument to William the Silent. On the socles are schematic representations of *Ichnographia* ('the use of compass and ruler on the flat surface or the groundplan of edifices'), and *Orthographia* ('an elevated view from the front'), which form, together with the three-dimensional triumphal arch, the three basic elements of architectural design. Upon the socles stand *Architectura-Sculptura* (invention), identified by a drawing for a projected portal, and *Masonry* (execution), holding a picture of the construction of a portal. In this subtle way a distinction is also drawn between the work of de Keyser and Danckerts.
 - 16 The point of departure is Serlio's advice in the 'Discorso' to *Tutte l'Opere...*, 1619: 'habbia profondo disegno, e sia pieno di inventioni gratiose, e belle, per poter spiegare tutti i concetti dell'animo suo...' For an introduction to Serlio's treatise, see Marco Rosci, *Il trattato di Architettura di*

- Sebastiano Serlio*, Milano 1966 (Volume abbinato al sesto Libro di Sebastiano Serlio, Cod. Icon. 189 — Bayerische Staatsbibliothek — Monaco di Baviera). In 1968 a previously unknown printing of Serlio's Book Six came to light in the Nationalbibliothek in Vienna, with proofs of 62 illustrations largely corresponding to those in the manuscripts in Munich and Columbia University, New York.
- 17 De Bray's methodical mentality is well exemplified by his efforts on behalf of the reorganization of the Haarlem Guild of St. Luke. See i.a. C.J. Gonnet, 'St. Lucas Gilde te Haarlem in 1631,' *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, vol. I, Rotterdam 1877-78, p. 232.
 - 18 The decision to build the Zuiderkerk was taken on January 21, 1603; after the cornerstone was laid work stagnated, however, until 1606. The walls and roof were finished in 1608. On May 26, 1611 the first church services could be held. The cemetery and tower were completed in 1614. Pediments on buttresses are also found on the façade of the baptistry on the south side of the St. Bavokerk in Haarlem, which was given its present form in 1593. For an illustration, see J.A.G. van der Steur, *Oude Gebouwen in Haarlem*, Haarlem 1907, nr. 193.
The portal shown on Pls. VI-VII was taken down as early as 1675. The one on Pls. IV-V is still standing in the Anthonie Breestraat. On the lintel are carved the arms of the Masons' Guild and the Guild of St. Luke. For the place of this church in the history of Protestant church architecture in Holland, see M.D. Ozinga, *De protestantsche kerkenbouw in Nederland*, Amsterdam 1929, pp. 27ff.
 - 19 Serlio, o.c., vol. IV, fol. 188^v. For an analysis of the tower see Vermeulen, o.c., p. 392.
 - 20 *De re aedificatoria libri X*, Book VII, Chap. 5.
 - 21 Alberti treats the construction and decoration of the temple/church in Book Seven of *De re aedificatoria*. See Wittkower, o.c., pp. 27ff. A groundplan and an elevation (c. 1620-1640) of a middle-sized cruciform church on the style of the Noorderkerk are preserved in the Leiden Municipal Archives. It can be described as a Greek cross without triangular connections between the arms. See J.J. Terwen, 'De ontwerpgeschiedenis van de Marekerk te Leiden,' *Opus Musivum*, Assen 1964, pp. 231ff. See also note 41. The print in *Architectura Moderna* served as the point of departure for the design of a centralized building in Symon Bosboom's *Cort Onderwys van de vyf Colomen*, Amsterdam 1657, Pls. 51, 52, 53.
 - 22 Models of the Westerkerk were ready in 1620; the first services were held there in 1631. In the section on portals the texts belonging to Pls. XVI and XVII are transposed, a mistake which has given birth to the mistaken theory that the portals themselves were switched. See Ozinga, o.c., p. 33. K. Fremantle, *The Baroque Town Hall of Amsterdam*, Utrecht 1959, pp. 93-96.
 - 23 Vermeulen, o.c., pp. 373ff.
 - 24 R. Meischke, 'Het classicisme van 1620-1660,' *Delftse Studiën*, Assen 1967, pp. 171ff.
 - 25 In addition to the towers of the Zuider- and Westerkerk, de Bray deals with the Jan Roodenpoorts-toren (Pl. XXVI A), which was dismantled in 1829, and the Haringpakkertoren. The former did not look quite as it does in de Bray's illustration. The Reguliers- or Munttoren (Pl. XXVI B) was built on the site of one of the towers of the Regulierspoort after the latter was destroyed by fire. The tower bears the date 1620, the plate 1619, which seems to suggest that the model for the engraving was a project drawing from the Amsterdam department of public works. Not a single drawing from that source is known to have survived, however.
 - 26 Remarkably enough, de Bray praises the 'broken Architrave and projecting frieze' of a gate in the Westerkerk (Pl. XV), calling it 'altogether amazing and most uncommon in design.' The portal was adapted by Symon Bosboom for his *Arme Kinderen Weeshuis in Nijmegen* of 1640. See E.R.M. Taverne, 'Salomon de Bray of Symon Bosboom? Naar aanleiding van het Burger Kinderen Weeshuis te Nijmegen,' *Feestbundel F. van der Meer*, Amsterdam-Brussel 1966, pp. 160ff.
 - 27 This portal was dismantled in the 18th century.
 - 28 Some remarks concerning the other portals illustrated in *Architectura Moderna* are in order. On Pl. XXX the portal of the Latin School is illustrated. According to Dirck van Bleyswijck, *Beschrijving der Stad Delft*, vol. II, p. 558, it was built by de Keyser not in Amsterdam but in Delft. A similar portal stood in front of the Amsterdam Latin School, which was first located in the Nieuwe Zijde and later on the Singel (nr. 451). This portal bore the date 1624; a preparatory drawing for it must have served as the model for the print. See E. Neurdenburg, o.c., p. 60; R. Meischke, o.c., pp. 182ff. On Pl. XXXVIII D is an *opstal* (elevation) of the portal of the Latin School. The portal on Pl. XXXII B, mainly remarkable 'for the projections on the two foremost pillars,' reappears on the title-page in the form of a building model held by *Architectura-Sculptura*. On Pl. XXXVIII, letter C is labelled 'elevation of the portal drawn at XXXI.' This should read 'drawn at XXXII.'
 - 29 Razed in 1838. Here too the description contains a minor inaccuracy: Pl. XXVII depicts the façade of the portal seen from inside the city, Pl. XXVIII from outside.
 - 30 Forssman, o.c., p. 74.
 - 31 This house stood on the Oudezijds Voorburgwal; it has since been demolished. Hans van Wely was the mutual friend of Goltzius and de Keyser. For the story of the murder of van Wely and its depictions in art see E. Haverkamp Begemann, *Willem Buytewech*, Amsterdam 1959, pp. 190ff. In 1620 his widow had two houses built on the Herengracht, possibly by Hendrick de

- Keyser. See R. Meischke, *Het Nederlandse woonhuis van 1300-1800*, Haarlem 1969, pp. 226-227.
- 32 Singel 140-142. Built ca. 1600; commissioned by Hendrick Laurensz. Spiegel, who left us a description of its original disposition in his poem *Hertspiegel* of 1614. In 1642 it was the residence of Frans Banningh Cock, the central figure in Rembrandt's *Nightwatch* of that year. The drawing of the house in the de Graeff album (Amsterdam, Rijksmuseum) gives a rather different disposition. See I.H. van Eeghen, 'Singel 140-142 en 't schap,' *Amstelodamum. Maandblad voor de kennis van Amsterdam* LIV (1967), pp. 133-140.
 - 33 Oudezijds Voorburgwal 57, built in 1615 for the merchant Eduard Emtinck. Meischke, *Woonhuis...*, o.c., p. 330, calls attention to the fact that the print shows the house in mirror image. Above the ground floor the house is well preserved.
 - 34 Huis Bartolotti is at Herengracht 170-172. It was built for Willem - not Hans - Bartolotti in 1618. The entrance (Pl. XXXV B) was to the left of the axis of the double residence. For a reconstruction see R. Meischke, 'Hendrick de Keyser, Het Huis Bartolotti en het Huis met de Hoofden,' *Liber Amicorum J.P. Mieras*, Amsterdam 1958, pp. 44-55, fig. III; Meischke, *Woonhuis...*, o.c., pp. 401-411.
 - 35 An extensive study, with an analysis of the original division and the proportions, has been published by J.J. Terwen, 'Het stadhuis van Hendrick de Keyser,' *Delftse Studiën*, Assen 1967, pp. 143-170. He has found documents indicating that the committee charged with the restoration was formed on March 12, 1618; on April 17 a subsidy was granted and on April 28 the specifications and model were approved. The first payment was made on June 18, the last on December 30, 1620. Pl. XXXVII is after a design for the façade, which was intended to illustrate two possible solutions. Elements from both were adopted — the rusticated Tuscan as well as the fluted pilasters — to give the richest possible effect.
 - 36 Some copies of *Architectura Moderna* (as far as is now known only copies of the second edition) contain an insert showing the foreportal just as it was executed (fig. 1), in contrast to the version of the portal on Pl. XXXVII. The same variant is incorporated in the elevation and groundplan on Pl. XXXVIII A and B, however. In the copy of the Amsterdam Print Room (1st ed.) an old drawing has been pasted over the foreportal.
 - 37 The dates given by de Bray are not exact. The request for funds was made as early as February 6, 1614; the agreement between de Keyser and the Staten was definitively approved on February 13. The monument was not completed until after the death of de Keyser in 1621. See R.F.P. de Beaufort, *Het Mausoleum der Oranje's te Delft*, Delft 1931.
 - 38 For the place of the work in the history of sepulchral monuments and for its iconography, see E. Panofsky, *Tomb Sculpture*, London 1964, p. 88. The four personifications are 'borrowed, with minor changes, from Ripa's *Iconologia*... Liberty... carries a scepter and a hat because the Roman ritual of *manumissio* (the freeing of a slave) included the ceremonial covering of the future citizen's head with a hat or cap (*pileus*). For an interesting view of the monument's dual nature, see Kramm, o.c., pp. 10ff.
 - 39 Willem Lodewijk van Nassau died in 1620. The monument has disappeared.
 - 40 Van Steenwinckel was commissioned to build a gallery in 1619. De Keyser designed seven statues for it, and drew reliefs for the balustrades. See Neurdenburg, o.c., p. 130; D.F. Slothouwer, *Bouwkunst der Nederlandsche Renaissance in Denemarken*, Amsterdam 1924, p. 30. An interesting footnote to the propagation of *Architectura Moderna* is provided by L. de Thurah in *Den Danske Vitruvius*, 1746-49 (published in facsimile, 1966-69, in three volumes, of which the third reproduces an unpublished section of the book preserved in manuscript in the Royal Library in Copenhagen). De Thurah remarks that he once saw an illustration of the gallery in a Dutch book whose title he could not recall.
 - 41 In the second edition de Bray provides a commentary to go with two newly added plates, XLV and XLVI, depicting an 'octagonal Church by Mr. Hendrick Danckerts' (a brother of de Keyser's associate Cornelis Danckerts). One of the plates is dated 1628 (figs. 2 and 3). According to J.J. Terwen the design is much too reserved to have been conceived in 1628. This addition of a new, notably sober structure to the second edition is a clear indication that de Bray still believed in the thesis that underlay the book when it was written, i.e. that de Keyser was the forerunner of Dutch classicism. In the later edition, as we see, he is even brought into connection with Dutch classical architecture of ca. 1640.
For a discussion of the choice between a cruciform and octagonal plan for the Marekerk (1639) and the possible role of Hendrick Danckerts' prints (Pls. XLV and XLVI) in the design of the church, see J.J. Terwen, 'De ontwerpgeschiedenis van de Marekerk te Leiden,' *Opus Musivum*, Assen 1964, pp. 235-236, 252, note 18. In the commentary de Bray speaks of the lucid, mathematical structure, 'in some respects conforming to the Italian manner of Building.' His motivation for inserting these prints is the hope 'that they may yet provide an inspiration and first idea for the construction of a church.' In 1640 the Nieuwe Kerk in Maassluis was completed; the churches in Renswoude and Hoge Zwaluwe were begun in 1639. In the same year 's-Gravesande's revised plan for the Marekerk in Leiden was definitively approved. Perhaps de Bray had another project in mind, one closer to home. On January 5, 1640 a deputation from

the elders and deacons of the St. Annakerk in Haarlem petitioned the burgemeesters for funds to enlarge their church. Later on de Bray himself was to submit a project and model (now lost) for the new church that arose on the side of the St. Annakerk. See Ozinga, o.c., p. 59.

- 42 R. Meischke, 'De vroegste werken van Jacob van Campen,' *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* LXV (1966), pp. 131-135.
- 43 R. Meischke, *Klassicisme...*, o.c., pp. 172-173. My own final conclusion is partly based on Meischke's research, especially the study cited in note 42.

[Architectura moderna ofte bouwinge van onsen tijt]





**Aen de E.E. Hooghe-Achtbare,
 Wyse ende seer Voorsienige Heeren,
De Regeerende Heeren
 Borgemeesteren
 Dirck de Vlaming, Abraham Boom, Iacob de Graef, ende Geurt
 Dirckz Beuning.
Mitsgaders de Eerentfeste
 Thesavrieren
 Anthoni Oetjens, out Burgemeester,
 Pieter Bas, out Schepen,
Der VVijt-beroemde Koop-Stadt
 Amstelredam.**

Myne heeren,

*Boven de naturelijcke verbintenisse, en schuldighe plicht, die alle Onderdanen
 verbonden ende gehouden maeckt, omme te eeren en te achten hunne (van Godt
 gestelde) Overheden, en regeerende Machten, als Opper-Hoofden geboren om te
 gebieden. Soo isser boven dien noch eene sekere invvendige neyginge, oft inclinatie,
 die dese verplichtinghe vergeselschap ende bindt, met eenen sachten bandt van
 liefde, en gunstige geneghenthey, doende beminnen, met een vyerige treck van
 goetvvilligheyt, en dienen, met een onverbrekelijcke getrouvvigheyt, dese aertsche
 Goden, vanden Hemel, met ontallijcke gaven begonsticht, om mildelijck, en goet
 dadighlijck, hunne mindere, oft onderdanen, daer af de vruchten te doen ghenieten.
 VVelcke ghenoomde invvendige neyginge, spruyt, ofte synen oorspronck neemt,
 uytte gedenckenisse van ontfangene vveldaden. VVaer van my geprickelt voelende,
 Eerweerdige Heeren, bevvust de rechtvaerdige vloeck en laster der ondanckbaerheyt:
 So hebbe ick uwe Hoogheden dit Boeck; in-*

*houdende de voornaemste konstige Gebouvvten onses volck-rijckende
AMSTELDAM, verselt met eenige der voornaemster onser buur-Steden, alle
ghedaen by den vviijdt-beroemden, en vernuften M^r. Hendrick de Keyser, in syn
leven uwer E.E. geliefden Dienaer, en Bouvv-meester der genoemder Stadt,
onderstaen op te dragen, ende toe te eygenen. Vertrouvvende uwer E.E. het selve
als een schuldige Danck-offer sult aennemen, ende uwer E.E. doorsiende oogen
daer gunstigh over laten gaen.*

Voorsienige heeren,

*Sonder de aenmerckinghe, het by allen tyden een loffelijcke ende prijs-vvaerdighe
sake geacht ende gehouden gevveest is, dat een privaet borgher sich bevlytight
ende betracht heeft, de eere, ende de uytinementheyt synes Stadts, oft
geboort-plaetse, beroemt ende bekent te maken, ick soude bevveest gevveest
hebben desen mynen geringen arbeyt te besteden, in het uytgeven deser
Gebouvvten, ende uwe Hoogheden die toe te eygenen. Dan door dese voorseyde
aenmerckinge gehart ende verstout zijnde, ick hebbe dit tegenvvoordighe dus verre
gebracht: streckende, tot grootmakinge uwer E.E. gunstige neyginge, tot
verbeteringhe onses Vaderlijcke (en uwer E.E. regeerende) Stadt, bevvesen: en
om; derselver konstige vercieringhen, vviijdt en verre te doen sien, ende te vertoonen.
Ontfangt dan Mogende Heeren, dese kleene Gifte, ten offer geleyt, aende voeten
van uwe Hooghe Achtbaerheden, het eerste teecken der danck-schuldige
genegentheyt.*

Vwer E.E. toe-gedane

CORNELIS DANCKERTSZ: van Sevenhoven.

Aen den Leser.

ICK hebbe u dit tegenwoordige Boeck, gunstigen Leser, onder den name van de *Bouwinghe van onsen tijdt* willen voordragen, en dat wel eygen, alsoo in het selvighe geene ghebouwen en zijn begrepen, ofte hare Stichtingen en werden niet alleen van de daghen onser Ouders: maer by naer meest alle van onse vroege jaren bereyckt; En selfs onse ooghen hebben vele der selver plaetsen ledigh: of met andere namen bekleedt ghesien. Een saeck niet sonder verwonderingh, oock voor den naercomelingen, dat in so weynige laeren is herbouwt een so vasten gedenckenisse, voor vele volgende Eeuwen, van onsen wel-geluckigen bloeyenden tijdt. In de eerste tyden als onse oude Voor-vaderen in hen eenvoudighedyt, yder alle zijns selfs noodtlijckheden besorghden en alle Konsten, en Hand-wercken, sonder onderscheyd aen yder waren ghemeen, en zy hen selfs wooninge bouwende; of met de besluytinghe van eenigen Bergh-hol, of met de t'samen-bindinghe van eenigh rijs of riedt met Leem beplaystert, en met bladeren, of eenighen dichten mosch ghedeckt: hen van het wyde ruym af-sloten, ('t zy dan of dat het licht der Bouw-konste noch tot hen niet gekomen: oft met een voorigen wyseren tijdt by hen vergeten was) so en zijn ons van dese, geen andere ghedenckenisse gebleven, als de verdrooghde lichamen, van so matige zielen, overdeekt met de in-ghevalle daecken, van hen onvolmaeckt ghetimmer. En heeft alsoo vermits de swacke beginselen, en 't verval; de schuyl-plaetse van hen leven, met eenen oock gedient tot een herberge voor haer doode beenderen; En hebben soo alsdoen beyde den Werck-man en 't werck een gelijk eynde ghehad. Maer hier naer, als door 't vermenighvuldighen der Na-neven, de ⁺gemeenschappen, en t'samen-handelinghen, de wetenschappen, en oeffeninghen deden verwackeren, en dattet eerste ^{+Gen. 3:21} Peltkleeden (van Gode ghekomen tot den menschen) als een bysonder konste onder haer aenghenomen was; alsdoen segh ick, heeftmen oock begost de Wetenschappen, Konsten, en Hand-wercken (nu verdeels-gewijs onder den menschen verspreyt) te onderscheyen, en elck naer zijn aerdt, en geslacht, met een bysonderen name te noemen; En is van dien tijd voorts, oock een yder naer de konste die hy sich aentrock, benaemt gheworden: Als, *Aerdt-kender*, *Ster-kenner*, *Hemel-meter*, *Telder*, *Bouw-meester*, *Reedenaer*, *Zedeformer*, *VVet-gever*, *VVijs-liever*, en so voorts. Onder alle dese, en is de *Bouw-konst* geensins de minste, of ondergeblevenste geweest, maer heeft altoos by de eerste plaets gehouden. En seecker so 't eerste van de noodt-saeckelijckheden des levens, is het voedsel, het tweede de kleedinge, het derde, is sonder weder-segghen de woon-plaetse, en 't vertreck voor ons ghesin; En al hoe wel de t'samen-wooninghe der Volckeren, besluytinghe van Steden, Burgerlijcke Verbintenissen, en de Zedenforminge, en Wetten, zijn saecken van onweerspreeckelijcke waerde; Soo zijn nochtans alle dese maer dienende tot de behoudenisse, en versekeringhe der drie eerst-gheseyde noodtsaeckelijckheden; Maer dese drie, sonder ander tusschen-middel, dienen tot behoudenisse van ons selven. Eener dese dan, te weten, de kennisse der Bouwinghe, oft *Bouw-konst* (welcke soo wel bevat beyde het Timmeren en Metselen, als alles wat tot de op-maekinghe van een geheel gesticht behoort) sal my (suy veren Leser) dy lusten voor te dragen in hare eygene waerde, voor so vele my doenlijck, en dy bevattelijck sal zijn. En vervolgens, wy sullen spreecken van hare Oudheydt, waarheyd, en waerdigheyd.

Nopende hare Oudtheydt, achterstellende de *Grieken*, wy komen tot den *Hebreen* als veel ouder: En selve wy lesen in ⁺de H. Schrift dat *Cain* d'eerste Stadt *Enochia* heeft gebouwt. *Seth* (volgens *Iosephus*) heeft de eerste Zuylen oft Pilaren ^{+Gen. 4:17.}

gemaect. ^a*label*, *Lamechs* sone, timmerde de eerste Hutten: Maer *Noë* heeft dat overmachtighe werck, de behoudenisse van ⁺alle Zaeden de *Arcke* gebouwt. In alle dese wercken en is het niet al slechtelijcken toegegaen, ghelijck 't gemeen gevoelen is, dat alle eerste vonden onvolkomen zijn; maer het is seker, dat de selve zijn ghedaen met een volkomen wetenschap, en spiegelingh, met klare kennisse, van de ware. Even-redenheden, en verdeelinghe der leden en deelen van 't gheheel. Want doen noch de onbedurven aerde toe liet, de suyvere zielen der *eerste Vaderen*, de heylsame wetenschappen te bevatten. En ⁺waerom, en soude oock niet dese konste, so wel als de *Pelterye* en 't kleeden, van *Gode* tot de kinderen van *Adam* zijn ghekomen? ofte immers den Voor-vaderen door een bysondere verlichtinghe zijn gheopenbaert? Doch eyschtmen bewijs? ⁺Godt selve heeft *Noë* de Timmeringe der *Arcke* ghewesen. En nu naer dat de hooghe vloedt versweene, en het vlottende ⁺Huys op de soppe der *Bergen van Armenien* rustende was; en dat alle levendighe Zielen uyt de ghevangenisse verlost, bewandelde ⁺een gesuyverde Aerde, den Rechtveerdigen *Noë* heeft den Heyligen, Hoogen een Altaer, ofte Offer-steen ghebouwt. En voorts vervolgens, wat sullen wy seggen van de *Bouw-konst en haren wasdom*, ja tot hoe verre isse by den kinderen ⁺der Menschen mis bruyckt? dervende inde dagen van *Nemrod*, self den Hemel tergen, en hertneckelijck d'eene hooghde ⁺op d'ander hoopende: hebben niet af-gelaten voor dat het *Babel Taclwerren*, hen dwaes voornemen met beschaminge verydelden. Noch blyve ick onder de kinderen van *Heber*, en sie de eenvoudige bewoonders en Burgers der Hutten, de Godvruchtighe ⁺Vaders, *Abraham* en *Isaac* Gode Altaren timmeren: *Iacob* stelt den merck-steen van zijn *Hemel-droom*, en de Verbond-steenen tusschen hem en *Laban* werden gericht: De Koorn-solders van den suyveren *Ioseph* raecken over eynde. En ⁺voorts gaende, *Iacobs* Naer-neven werden vermoeyt met de ^a*Naelden* van *Egypten*. En uyt-geleydt van den *VVonder-heylighen* ^b*Vondelingh*: swervende door de onbewandelde Wildernisse van *Sinai*, hebben naer 't voor-beeldt van *Gode* gethoont, ghetimmert ⁺⁺de heylige *overlommer de Hutte* van den Almachtigen, ende de allerheylichste *Arcke*, en *Genaden-stoel*. Den verlichten ⁺*Bezeleel* en *Oliab* zijn uytvoerders geweest van de wercken des Heylighdoms, en haere handen hebben gemaect de ⁺*Rust-plaetse des Alderhooghsten*. En noch, als de ^c*Nieuwelingen Iacobs*, by den *onschuldighen* ^d*Dagh-lenger*: in hen beloofde Erfdeel zijn in gheleydt door de *gedrooghde Iordane*. Siet sy hebben hen Steden van het slaefsche *Chanaan* al voorens ghebouwt gevonden. Maer ey ^e*d'eerste* sterckste deser heeft alleen voor 't gesichte des Heylighdoms geschuddet, en haren getoornden Ringmuur is gevallen voor 't geluyt van de *Priesterlijke Basuyne*. Maer *Israel*, *Chanaan* voorts op de necke tredende, heeft alle zyne vaste Sterckten gemaect tot een vervallinghe, en zyne ghetimmerde Steden tot steen-hoopen. Nu om voorder oudtheyd der *Bouw-konst* en ghebruyck van dien te bewysen, sal onnoodigh zijn neerwaerts te dalen tot de tyden van den *V Vijsten Koningh*, ofte oock te verhalen van dien soo wijdt beruchten *Tempel*, by hem den God Israels ghetimmert. Houde genoegh met het voorigh verhaelde verklaert, hoe vroegen begin dese konste heeft gehad, en tot hoedanigen volkomenthed die al in de tijdt van *Iosue* geraect was; 't welck naer de ghemeene rekeninge is gheweest ontrent 2495 jaer naer de scheppinge, en 1469 jaer voor de geboorte onses Salighmakers. En gemerckt, dat de kinderen van *Israel* achter hen hadden ghelaten de Koorn-solders, en *Naelden* van *Egypten*, en hier voor hen vonden soo vaste Steden des Landts *Chanaan*. 't Is als seker te houden, dat dese konste als doen al 't behulp van eenighe voor-ghegane wyse tyden, of immers van eenen moet gehad hebben; En of wel te ghelooven is, dat by den volcke *Israels*, soo vermits henne

⁺Gen. 4:20.

⁺Gen. 6:7.

⁺Genes. 7.

⁺Gen. 8:4.

⁺1 Ioseph. 4.

⁺Gen. 8:20.

⁺Genes. 11.

⁺1 Ioseph. 5: en 6

⁺Genes. 31.

⁺Exod. 1.

^aPyramides.

^bMoyses.

⁺Exod. 12.

⁺Exod. 25:40.

⁺Exo. 31. en 36

⁺Iosue 5.

^cGheboorne zederr den tocht in 'gy pten, zijnde alle die ny Egyptē warē gegaen gestorvē. Iosue 6.

^dIosue welcke de Sonne doende stilstaen, den dag verlengt heeft.

^eIericho.

lange doolinge, als oock vermidts de Oorloghe, met haer in-trede int lant van Beloften,
 door de welcken alles 't onderste boven ghekeert wert: Meest alle goede
 wetenschappen: daer onder oock de Bouw-konst zijn inerval gheraeckt; Soo en is
 doch de selve, daer deur niet ⁺geheelijcken uytgeblust, oft vergeeten geweest. Want
 noch by *Iosue* selfs is opgerecht en ghebouw: een gedenck-teken van ⁺den ^{*Iosue 4.}
 overtocht der *Iordane*; Oock hebbē de *Rubeniten* en *Gadditen*, met eē gedeelte ^{*5 Ioseph. 1.}
 van *Manasses* aen dees zyde der *Iordane* een ⁺Offer-steen tot ghedachtenis van
 hen verbondt met d'andere stammen opgerecht. Soo oock mede hebben de ^{*Iosue 22:10.}
 kinderen *Israels*, ⁺⁺dewyle sy de meeste Steden van *Chanaan* uyt geroeyt hadden,
 noodlijck voor hen weder nieuwe steden en woon-plaetse moeten timmeren. ^{*5 Ioseph. 1.}
 Waer door te gelooven is, datse dese konste ghedurighlijck by den Hebreen is ^{*Fol. 40.}
 ghebleven, al-hoe-wel

*vermidts de vele oorlogen en verdruckinge by hen (geduerende de Rechteren tot op *Samuel* toe) van de overghebleven gheslachten der *Chananiten* en ombuerige Volckeren geleden, niet in evener volmaecktheydt, ja 't schijnt wel dat dese konste *een weynigh voor de Koningen by naer te niete moet zijn ghekomen; doch heeft inde tyden van den Koningh *David*, *weder begonnen op gequeeckt te werden, en eenigen luyster gekregen, ja is onder den Koningh *Salomon* (soo 't blijkt uyt *alle Ghedenck-schriften van dien tijdt) weder gekomen en geraeckt tot op zijn hooghsten trap. Nu sal misschien yemandt *seggen, ick hebbe wel bewesen de outheyd der Timmeringe van Steden, Huysen en anders, alle 't welck waer is, en niet tegen *gheseydt kan werden; maer daer uyt en volgt niet klaer genoegh de oudtheyd van een konstige Bouwinge in sodanighe regulen bestaende, als nu onder den name van de ware *Bouw-konst* der Ouden wert voor-ghedragen, 't welck nochtans geseyt was: want den grooten Bouw-meester *Marcus Vitruvius* selve en gaet in zijn beschryvinge deser konste niet verder *als tot de *Grieken*, die hy stelt als Vinders dier konste, ja het *Corintisch Capiteel*, seyden den selven *Vitruvius* gevonden te zijn *van eenen *Calimachus* by genaemt (om zijn seltsaemheydt in dier konste) *Cachizotecnos*, welcken dit *Capiteel* in de Stadt van *Corinthen* eerst in de wercken gebruyckt heeft, waer uyt volgt, de Bouw-konst niet van soodanighen oudtheydt te zijn als voorheen gestelt. Hier tegens willen wy nochtans met vaste redenen onse geseyde outheydt haer bewysen; En dat niet alleen een slechte en gemeene timmeringe, maer oock een cierlijcke en konstige, welke alle saecken der Bouwinge te gelijk bevat, is van so hooghen ouderdom, en al so vroegh in ghebruyck geweest, als vooren verhaelt is. Voor eerst wy ontkennen de *Grieken* eerste Vinders der Bouw-konst te zijn, en dat uyt dese redenen; om dat al de bewysen van de Grieksche oudtheden, en dese vindinghen, meest alle zijn ghenomen uyt de erdichte versierselen der oude Grieksche Schryvers en Dichteren, en daerom heel onseker; om 't welcke te betoonen, wy sullender eenige weynige aenroeren. De vindinghe der Sage, Byl, en andere Timmer-reedtschappen, schryven sy *Dedalus* toe; die even voor, of ontrent *Theseus* tijdt moet geweest zijn; daer nochtans by de 800 jaer daer te vooren, by *Moses* de H. Hutte, en ontrent 1040 jaer de Arcke by *Noë* gemaect is, 't welck sonder Byl, en allerley Timmer-gereetschap niet en heeft konnē geschieden. Sy seggen de eerste Geschied-schryvinghe te zijn ghedaen, by eenen *Cadmus Milesius*, die een weynigh voor der Persier krijgh op de *Grieken*, heeft gheleeft, daer nochtans de Boecken *Moyses*, over de 900 jaer daer voorens geschreven zijn. *Amphion* en *Orpheus*, werden by hen de *vindingen der Sing-konst, en Snaren-spel toe geschreven, en de *Cicloppen* 't Smeden: Daer teghens *Iosephus*, en boven dien de *H. Schrift seydt de Sang-konst en 't spelē van *Iubal*, en 't Smeeden van *Tubalcain*, *Lamechs* sonen gevonden te zijn, etlijcke honderde jaren voor dat *Amphion*, of *Orpheus* gheweest konnen zijn; Dit 's genoegh van de Grieksche onsekerheden in 't ghemeen, nu willen wy noch in 't bysonder aantasten de ghestelde vindingh van 't *Corintische Capiteel*, en met dien de gheheele ordine; Desen *Calimachus Cachizotecnos* welcken sy dit toe eygenen, heeft gheleeft, naer al dat wy daer van hebben konnen vinden, ontrent oft een weynigh voor de tijdt dat *Pericles* 't Athenen 't meeste bewint hadt, 't welck mach zijn geweest in 't *3500 jaer van de Scheppinge: En nochtans wy lesen in *Iosephus* van den bouwe des Koninghs *Salomons*; inden welcken onder ander vermaendt werden van 16 Pilaren met Corintische wercken (dat de Capiteelen oft Hoofstukken zijn) ghedeckt; dit is wel over de 500 jaer voor desen *Calimachus* geweest: waer uyt nootlijcken volgt: dat isset hier, en soo vroegh

*Indicum int geheel.

*2 Reg. 7. 2.

*2 Par. 14. 1. 17. en 1. 29

*3 Reg. 5. 6. 7.

*2 Par. 2. 3. 4. en 8.

*8. Iosep. 2.

*Libro. 4.

*Cap. 1.

*Boec. 1. cap. 3

*Gen. 4. 21. 22.

*8. Boec. cap. 1

ghebruyckt, dat het noch al vorens, en niet soo laet: by desen *Calimachus* binnen *Corinthen* gevonden moet zijn: wel kan 't zijn, dat *Calimachus* den eersten is gheweest die aldaer die ordine van elders her-over ghebracht, of inden wercke ghebruyckt heeft, en dat daer door naderhand de Griecken zyn in de meeninge geraeckt, van daer, en by hem te zyn gevonden. Aengaende *de vertellinge die *Vitruvius* daer af doet: te weten van 't graf des Corintische Magets, en den Teyl, met haer Speelgoet geset op de wortel van ^fBerenclauw, dit alles komt so eygen, en uyt genomen aerdigh ten voornemen, dat door de behaeghlijckheydt der vertellingh, den meesten hoop sonder verder naersoek, sulckx gaerne voor waer aenneemt. lae my is selve leet dat ick tegens een saeck, soo over een komende met de Natuur, schryven moet. Doch de waerheydt moet by ons meer wegen, so oock en is dit de eerste schoone onwaerheydt niet, die by de *Griecken* is te vinden. Maer nu, dese saeck noch wat nauwer ondersoekende; yemant mocht vragen uyt welke redenen dan dat *Josephus* dese wercken *Corinthische* noemt? Waer op wy seggen, dat sulcx gheschiet in dier manieren; als of hy wilde seggen, soo-danighe wercken, als men nu *Corinthische* noemt. 't welck blijkt. daer hy seyt, sprekende van eenige wercken der H. Hutte, de welcken hy seght de *Dorienser* *gelijck te zijn. daer nochtans also dit by de 500 laer voor *Salomon* was, te ghelooven Staet, ick laet staen de wercken, den name *Doris* noch onbekent, en niet in wesen was, of oock en heeft *Josephus* misschien int Griecx geen ander naem gevonden *om de selve mede te noemen, en den Griecken te doen verstaen: Nu noch tot nader bewijs, int selve Capittel wat voorwaerts daer hy schrijft van den bouwe des *Tempels*, en onder dies van de twee metale Pilaren die den *Tyroschen* Bouw-meester **Chiramum* (welcke den Koning *Ironius* van *Tyro* te deser saecke aen de Koning *Salomon* geschickt hadde) maeckten, *seyt hy dat boven op dese Pilaren wierden geset knoppen, als Lelien ghegoten, 't welck eygentlijck het *Corintische*⁹ hoofdstuck *is, alle dit selve wert in de heylige Schrift noch immer so klaerlijcken uytgedruyckt, daer geseyt wert: Maer de Capiteelen **die boven op de Columne waren, die waren konstelijck gemaect ghelijck een Lelienwerck, en voorts doorgaens *in de heylige Schrift waer van den bouwe des Tempels vermaent wert, en oock mede alle Schryveren (oude en nieuwe) die van de bouwinge des Tempels gheschreven hebben, getuygen datse int geheel al van Corinthischen werck is geweest, welke maniere van wercken, so men daer wel op let alsdoen niet nieuwelings en was, of aldaer eerst gevonden, want als wy dese plaetsen van 't verhael vande bouwinge des Tempels: met dien van de H. Hutte ten tyde van *Moyses* gevallen, wel teghen een houden, wy sullen bevinden, dat dit van *Salomon* in 't meerdeel al maer een gevolg is, van 't ghene *Moyses* alvorens *(naer 't voorwerp by Gode ghethoont) met hulpe van den verlichten *Beseleel* gedaen en gemaect heeft. En wort in de bouwinge der H. Hutte klaerlijcken van Pilaren met hare voeten en hoofdstucken gesproken; en niet alleen *Iosephus* seyt dat by *Beseleel* veel nieuwe konsten en vindingen wierden bekomen: Maer oock de H. Schrift selve ghetuyght sulcx klaerlijck, *seggende van *Beseleel* en *Oliab* dat sy allerhande nieuwicheden vinden soudent: over sulcx gelijcke onsekerheydt als dit *seggen van *Pausanias* heeft, te weten dat desen voorgemelden *Calimachus* (neffens dien) noch d'eerste soude gheweest zijn die de Marber door boort, en so dun gehouwen en gewrocht heeft; als nochtans in het tegendeel de H. Schrift alle dit den **Beseleel* toe schrijft, so is oock al het ander te achten. Want zijnde dese wercken (nu *Corinthische*) en oock mede de *Dorische*: al in gebruyck ten tyde van *Moyses* wel bet als 200 jaer eer dat de Stadt *Corinthen*, (eertijds *Corcyra* oft soo andere segghen *Ephyra* genaemt) den name van *Corinthen* van eenen *Corinthus* heeft

*Libr. 4. cap. 1.

^fAcanthus.

*3 Boec. cap. 7

*8 Boec. cap. 2

*Huram.

*3 Reg. 7. 13.

⁹Capiteel.

*2 Par. 2. 13.

*2 reg. 7. 19.

*2 Par. 3. en 4

*Ier. 52. 21.

*Exo. 25:40.

*Exo. 35:35.

*Libro. 1.

*Exo. 31. en 35

bekomen, welcken *Corinthus* is gheweest den soon van ^{*}*Pelops*, en *Pithius Theseus* moeders vaders broeder: dit soo zijnde, hoe kunnen die dan met recht *Plutar. in Te[t]jens. 2.
Corinthische ghenaemt werden? sal het eerder benaemt werden naer het gene dat noch niet en is? of sal yemand de moeder naer 't kindt noemen; dit 's ongerijmt. Dit alle aengemerckt, wy bevinden de onsekerheyd der Heydenscher Schryveren stellingh, en over sulcx, datse hebben ghedooft, die haer soo licht gheloove hebben ghegheven: nu oft schoon door sulck mijn bewijs den juysten tijdt der vindinge, en den name der vinder of vinders deser konste heel onseker werden gemaect, daer is weynigh aen gelegen, als de konste maer seker is. Want oock van de *VVereld-schriften*, *Hemel-loop*, *Tellinge*, en *Meetkonste*, de Vinders heel onseker zijn, doch dese wetenschappen daer-en-tusschen werden in haer achtinghe hier door in 't minste niet vermindert: Doch is yemandt soo begeerigh om de vindinge deser konste yemand toe te duyen, ons staet (de meeste waerheyd plaets gevende) te ghelooven die by de H. Outvaderen ende den volcken Godts ghevonden te zijn, en is onder die den verlichten Bouw-meester *Beselee* wel voor een voornaemsten vinder deser konste te houden. Wy besluyten dan hier mede klaerlijck de oud-

heydt van een konstige Bouwinghe (als geseydt was) bewesen te hebben, en soo noch yets mochte ontbreecken, 't selve sal int volgende van de waerheyd, en ghewisheyd deses konsts vervult werden. En treende uyt de vermoeyenisse des Ouderdoms, wy komen tot de Waerheyd; de welcke onveroudet, en door geene langhduerigheyd verslindelijck, door alle Eeuwen heen blinckt, en niet soo duyster, als de vergetelbare oudtheyd door alle tyden heen gesleept, is op te soecken, noch en sullen om de selve niet behoeven, so vele wits den Letter-druck te doen lyen.

Komende dan te spreken van de waerheydt of gewisheytder Bouw-konst, Wy seggen dat het is een ware, en wiskonstige wetenschap, en niet: als wel by eenighe wert gevoelt, een ydele waninghe, of Sindrift, gheen eyghentlijke reden, wet, of noodzakelijckheyd hebbende, van dus, of soo te moeten wesen. Maer slechts al wel te zijn, naer dan yders (segh met een oock der onwetenster) gheval, of behaghen is; 't welck wy bewysen sullen, 't geschil dan sal hier niet zijn, offer oock eenige waerheyd is, of van de ydelheydt der dingen in 't ghemeen, want ten aensien van het eenighe waerachtighe en den Schepper alles ydel, en ydelheyd is; Maer of dese konste heeft een waerheyd en ghewisheydt in hare regulen, en oock soo vele als wel andere konste, en wetenschappen die by den Ouden verhandelt, en oock nu bekendt, en in swanghe zijn. dan ofse maer is een ydele waninghe, niet hebbende eenighe nootlijckheydt van dus, of soo; maer alles so 't valt. Om 't welcke, en wat van deser sake is eyghentlijk te verklaren, wy sullen eerst eyndtscheyen ofbepalen wat de Bouw-konst zy, op datmen verstae wat en hoedanigh het zy daermen af spreke, de welcke dan bepalende seggen:

De Bouw-konst is een overste wetenschap, en werckelijcke kennisse, de welcke: te gelijk bevattende alle de deelen der Bouwinghe, en met een overste beschickingh alle de verscheydene saken der werckinge, daer onder behoorende, in haer eynde te samen brengende, leerd wel Bouwen.

DEse bepalingh dus gestelt zijnde, wy sullen eer wy voorder gaen die noch wat breeder verklaren. Hier moet verstaen werden dat niet het Timmeren, of Metselen, elck alleen is bouwen, maer yder voor sich, 't eene maer timmeren, en 't ander metselen; van gelijcken oock 't Steenhouwen, en Smeden, en alle dergelijcke, dat alle saecken der werckinge zijn, en zijn geen bouwen, maer yder blyve het selve, dat hy van sijn eyghen aert zy, maer de samenvoegingh, en gelijcke makinghe, en mede-wercken met den anderen, bestiert door een Overste beschickinghe tot een begeert eynde is Bouwen. de bestiering van dese: zijnde een doende, of werckelijcke kennis, die alle de deelen der Bouw-konst: als sijn de kennisse der redenen, en evenredenheden, bouw-regulen, en vormen, de bewegende oorsaken, begin en eynde des Bouws (alle welcke boven de saken der werckinge zijn) bevat, deselve noemen wy een overste wetenschap; om datse alle de verscheyde sakē der werckinge als gebiedende geleyt, en in haer uysterste over-een-brengende: tot het begeert eynt, welck is een vol-bouwinghe te samen knoopt. oversulcx den genen die met een kennisse als vooren geseyt is, 't algemeen bestier, en bewint heeft over den gantschen bouwe, is eygentlick (blyvende in tusschen dē Timmerman, Metser, en Steen-houwer, yder dat hy zy) een Bouw-meester, of Bouw-konstenaer. Maer eener die sulck bewint heeft sonder de geseyde kennisse, wy noemē die tot onderscheyt van de konstigen, Bou-Heer; als sulcx zijnde by macht-hebbing, of Overstéschap, gelijk gemeynlick by ons de Stee-Fabrijcquen alsulcx sijn. Welcke dickwijl so veel van 't pit der sake weten, als een blindē Mol. En of nu, dat dickwils gebeurt: sonderling in gemeyne Burger-bouwen, dewelc so veel waernemens niet en vereysschen: of den Metzelaer, ofden Timmer-man sulck bestier aen sich trect,

en onderneemt, so moet verstaen werdē dat dit niet en is eygentlijck het Ampt oft 't doen van een Metser, of Timmer-man, want dat is. maer metselen, en timmerē. 't welcker uysterste eynde de Bou-konst maer stucx-gewijs bereycken, maer voor so vele als hy Timmerman, of Metser sulcx gedaen heeft, heeft hy bedient 't Ampt van een Bouw-Meester. doch naer de mate van zijn wetenschap want het en zijn al gheen Kocks, die lange messen dragen dan dat sulcx geschiet, en is niet al oneygen; Want alle dese Timmeren, Metselen, Steenhouwen, Leydecken, Schrijnwercken, Smeden, Glazemaken, en dergelijcke handwercken, zijn alle saecken der werckinge, en behooren eygentlijck onder 't Bouwē, als haer opperste ^ageslacht, waer van zy ^bafkomstē zijn, en door dies den anderē vermaegschapt. Maer de Meet-konst, ^aGenus. Deurschouwing, Schijn-beschryving, of Schilderen, en Beelt-houwen, zijn de ^bSpecies. Bouw-konst vermaeg-schappende in evenen grade, dan nietemin, laten sich dickwils, en doorgaens tot, en onder de selve buygen, en ghebruycken. Nu valt noch te segghen dat hier eyghentlijck te pas komt, nopende 't beduncken van eenighe, welke meenen dat een Bouw-meester oock noodtlijck of een Timmerman, Metser of Steen-houwer, of wel alle drie behoort te zijn, of immers dat het beter waer, waer op wy seggen neen, noch en heeft oock in 't minste geen reden van nootsaeckelijckheyt, en al-hoe-wel dit uyttet voorgaende volcht, en genoegh te bevatten is, wy sullen 't evenwel om genoegh te doen, wat naeckter verklaren en dat met dese redenen, ten eersten: vermidts d'onmeughlijckheyt alsoo alle wetenschap niet by een mensch te deghen bevat, en gedaen konnen werden, ten tweeden, vermidts d'onnootsakelijckheyt selve, want als by den Bouw-Meester, maer alleen de eynde waer in de werckinge haer in 't bouwen versamen, wel verstaen werden, is ghenoegh, en in dit te verstaen en komt niet te pas, noch de kundschap der werck-tuygen, of oock hoe die te gebruycken, of alle derghelijcke werckelijcke saecken, want alle dese volgens 't voor beschreven eynde des bouw-Meesters, daer den Metser, en Timmerman en allen andere naer gewrocht hebben, al volkomen en gedaen zijn, en schort maer de samen bringingh; Over sulckx 't is genoegh, als den Bouw-meester maer klare kennisse heeft van deser werckingen eynde. doch soo hy oock deser sake yets kundigh is, en bevat, 't geeft eenige meerder gereetheyt. Hier mede genoeg, en wy gaen voorts en komen tot ons geseyde bewijs, 't welck wy door drie wegen sullen hervor brengen, en eerstelijck door de nootsaeckelijckheydt des ghebouws teghens 't welcke geen ontkennen valt. Want dewyle het bouwen al vorens gheseyt is, is de derde nootsaeckelijckheyt onses levens, welke door den noot-dwangh om sich tegens alle buyten ongemack te versekeren, tot de kennisse der menschen ghekomen is, en uyt dies zijn oorsprongh en begin heeft ghenomen. Wie kan met reden segghen dattet maer een ydele wetenschap is? ende noch meer, gelijk de menschen en oock d'huys-gesinnen vermenighvuldighden, en meerder wierden, alsoo is dese nieuwe konste benoodight geweest, sich oock te meerderen, en grooter sake te ondernemen, werdende intusschen aldoende door de samen handelingen, en oeffeninge, de vernuften oock verwackert, sulcx dat alles welckx eerste rede was door de noot oock een seeckeren reghel en wegh, door 't ghebruyck bekomen heeft, en of ons schoon vande eerste noodt-reden gheenighe gheschriften, of overblijfselen en zijn ghebleven, nochtans konnen wy deselve in de beoeffeninghe der konste, wel bemercken, en inder daedt ghewaer werden hoe-danigh, en welke die zijn gheweest. want ons af te scheyen, te besluyten, grooter en kleender, naer meer en min ghesin; inganghen, en lucht-gaten, mede heyrt-stede, ende leggher-plaetse in dien. dit alle zijn nootsakelijcke, en noch sedert de samen-wooninghe der volckeren, en 't Stee besluyten oock meerder benoodigingh, want willende soo groote plaets besluyten, welke de lenghde der balcken niet over konde reken; hier zijn in de voegingh, en elders stijlen gestelt geweest, tottet selve is men oock gedronghen geweest, in de opene zyden der galderijen, en voor-portalen. seker heeft dit weten

geen waerheydt, 't welck bevat ware, en noodtlijcke saken, so weten wy daer geen. Maer nu komen wy tot het geen, over welcke de reden gheleydt van het oordeel, het gebiedt, en de keure heeft aen-aengenomen; de welcke, gelijck als alles bestaet in maet en gewichte, door het wicken, en tegen een houden der dingen, en saecken, die uyt een gront ontstonden tegen dier beweeghden, heeft ghevonden de ^c evenredenhey; hier is voorts uyt ghevolght de Bouw niet alleen of grooter, of kleender; maer oock of kostelder, of slechter, of stercker te maecken. En door de

^cProportio Analogia.

noot had geleert ingangē, lucht-gatē, en heyrt-stede te makē, daer heeft de rede gewese waer, hoedanig en van wat grootte, en oock mede 't eerste enckel ruym, gheleert te verdeelen, of te versellen met meer plaetsen, uyt welcke de forme des gebouws eyndlijck is herkomē, en gelijck ons hooft, neuse, mont, en alle eenige en voorneemste leden int midden zijn, also heeft de natuurlijke reden oock gewesen den ingang en voorneemste, en alleen wesende plaetsen, 't midden te gevē, en weder de zijde, en eyndel-plaetse te paren als vleugelen, armē en handē. nu de ledē van desen hebben oock redelicke hervorminge becomē en daer de noot stijlen maecten, daer is by gecomē, maet, form, plaets, en getal; alle 't welck so lang verbeteringe heeft gehad, alsser verbeterende redenen gevolgt zijn. tot datmen eyndlijck tot de uysterste schoonheyt is gecomē, en waerachtelijck het ronde, 't welck de pylaer toegevoegt is, is de volmaeckste gestalte van alle wis-konstige forme, en nochtans om bewegende redenen, is de ^dposte echter vierkant gebleven, en voorts wat heeft oock meerder over eencomē met de natuur, als die te geven ^evoet, ^fhooft, en ^glijf, en menschelijke redens lengde. En voorder noch, die weder tot versekeringe met ^hoverbalcken, en ⁱstijl banden samen te binden en daer boven de ^krust-plaet voor de dwars bintē welcke voor dē water-drop versekerd wiert, met de boven ^lhoornig overstekende dack-lijst, en weder willede de Pilaren meerder verheffinge geven, men heeft tot behulp de ^mzoole, en ⁿvoet-stijl gevondē, en nopende der ^otusschen wijde der Pylaren, uyt de eerste redē des Bouwers, men heeft niet een Pylaer, maer de tusschenheyt het midden gegeven. waer uyt volgt, altoos oneve vacken, maer evene stijlen te moeten zijn. Maer de breedte der tusschen-wijde heeft sijn maet gekregē na den macht des stijls, bestaende uyt zijn dicte, oock gemerck nemende op de last des over-balcks, en willende meerder wij de hebbē, men heeft de ^pboogē en ^qboog-posten te hulp genomen, maer siet eens welc een schoonen saeck en hoe nauw oock gesocht de even-redenige grootheyt der lichten tot hare plaetsen, hebbense uyt de waerneming der Son, en daghlicht-schauw ... gevonden, eñ de wintstroken hebben met onderscheyt voorste, en achterste doen kiezen. Siet dit sijn de redenen en bewegende oorsaken, door, ofte uyt de welcke de eerste vindere, en waernemers der konste, de oorspronckelicke, en eerste ^rbeginselen hebben genomen, en erdacht. Ic geve nu den wederspreker selve te oordeelen, of in dese eenige waerheyt, of gewissigheyt van natuurlijke redenen ontbreect, om voor een suyver verstant bevat te werden, blijft hy hertneckig? Ic houde voor alle redelijcke, nu door dē weg des redens, en voorens door de nootsakelijckheyt, genoeg myne meeninge en geseyde, verklaert te hebben; Nu sullen wy seggē van de gebruycken, dewelcke waerse aflaten de redene te volgen sonder onderscheyt goede, en oock quade saken tot sich trecken. Door 't gebruyck eñ de oeffeninge dan heeft dese konst gevordert, en oock eenige vastigheyt becomē; 't welck is geschiet, vermits de vlytigste waernemers, onder de eerst-volgende in dier konste, de eerste vonden, en beginsselen van dien, welcke hen ter handen gecomen zijn; hebbē of met proevelijcke redenen verbeterd, of bevestigt. En voorts uyt, en van de selve sekere forme en regulen samen gestelt, 't welck also 't door 't verspreyden by eenige, en oock vele gelijcklijcken wert beoeffen[t,] en ter hant getrocken, heeft oorsake gegeven dat door dese samen oeffeninghe, en gemeene ter hand-treckinghe de kons[te] heeft becomeen een gantsch sekeren en vasten voet, beydes in hare regulen, en formen; dan alsoo dese oeffeninghe geschied[e] by verscheyde geslachten, talen ende volck, 't is oock gevallen datse in haer regulen, en gestelde formen, alhoewel nochtans gegront op een en de selvige beginselen, hebben gescheelt, en verscheyden geweest, welcke

^dPylaer-star.^eBaze.^fCapitteil.^gTronco.^hArchitraves.ⁱEpicticos.^k[P]hrize.^lCornic.^mZocco.ⁿStilo bato, Pede stilo.^oIntercolomnie.^pArchi &c^qImposta.^rPrincipio.

verschelinghe oock met onderscheydelijcke namen by den nakomelingen sijn onderscheyden en genoemt geworden, of naer de plaetse daer die waren gevonden, of dan die de outste gedenckenisse van 't gebruyck desselfs hadden na gelaten; Als *Barbarische*, dat 's woeste of ongeregelde, so genaemt van de *Barbaros*, met welcken name de Oude Grieken alle buyten volckeren plegen te noemen, rechts gelijk als wy hedensdaegs de volckeren van beyde de Indien, ende die van *Guinea*, *Angola*, en *Brasilien* alle te gelijk Wilde noemen. *Attische* van het lant *Attica*, *Dorische*, en *Jonische* van de landen *Doris* en *Ionien*. So oock mede *Tusschaensche* en *Corintische* van *Tusschana*, en der stadt *Corinthen*. Alle welcke verscheyde soorten oste wijze van Bouwinge: alsoo zy in hen beginselen (als vorens geseyt) noch oock in hen Ampten en eynde niet en verscheelde, maer over een quamen, sijn by de vernuftigste der Bou-Meesteren des naerder Eeuws (onder de welcken wy de overgebleven schriften van onsen *Vitruvius* bekenen) sorgvuldelijck en met allernauwste waerneming en op-merck by een versaemt en vervangen in vier wyse of soorten, als *Tusschaensche*, *Dorische*, *Iorische*, en *Corintische*, welcke alsse waren geschickt, dat blyvende yder in zijn forme suyver en onverandert, men altoos van grover tot teerder, en teerder voorts ginck, en door sekere algemeene regulen, nopende hen gebruyck daer by gegeven, de selve als bereyt en bequaem gemaect, om teffens ende te gelijk in een bouwe (doch met onderscheydelijcke schickinge) gebruyct te werden. Boven dien heeftmen in de aller bloeyenste Eeuwe des Roomschen Rijckx, noch een nieuwe of effer soorte of geschick van Bouwe (vermenght uyt eenige der voorgenoemde soorten) samen geset, welcke naer haer samen settinge, heeft den name van *Gemenghde*, maer naer *Roomen* de plaetse haerder vindinghe of eerst ghebruycte, de *Roomsche*. Hier merct den onzijdigen Leser wel in hoedanigen schickelijcke wyse dese konste al deur sy gheclommen, en gevordert, welcke door de gebruycken, en gemeene oeffeninge der vlytigste so sekeren wer, en vaste regulen heeft becomen, dat de selve sijn noch te weer spreken, ofte te erbeteren. Ick late staen te wroegen van eenigen ongewissigheyt, of onwaerheyt. En soude dese gewisse waerheyt, welcke deur noodzakelijcke, natuurlijcke, en wis-konstige redenen is bevestigt, vaste proeve houdē, wannemen onse konstige bouwinge, en haer regulen, vergeleke tegens de *Barbarische* (herkomen vande *Gotthen*) van onsen tijt, welcke tot onlangs voor onse Eeuwe in dese Landen alomme is in swange, en gebruyk geweest. Nu door 't betuygen van so vele wichtige redenen, bewesen hebbende onse konstige bouwinge te hebben een gewisse waerheyt: willen 't selve met de Achtbaerheyt van eenighe aengetrocke getuygenisse uyt de H. Schrift vorder bevestighen. doch eer wy daer toe komen, sullen kortelijck betoonen dat de Bouw-konst niet alleen en besta uyt het noodzakelijcke, als makende een ⁺huys; Maer oock boven dien konstigh en uytstekende moet sijn, 't welck in de bouwinge der H. Hutte en oock *Salomons* ⁺Tempel blijkt, in welcke de mogentheyd Gods, als met een uytmuntenthey, van konst, nieuwe vindinghen, cierlijcke gesnede ⁺wercken, en kostelheyt heeft al heerlijck willen uytsteken, en den sterffelijcken door dies als met een verwonderingh ⁺verbasen, en also tot hooger aendacht trecken. De natuurlijcke reden wijst sulcx als noch in Kercken, Raets-huysen, alle gemeyne ⁺gestichten, en oock aensienlijkster borgeren gebouwe vereyscht te werden, Komende nu tot ons geseyde, Ick vrage ⁺(achterstellende de onderwysing *Noës*) als den Heere in *Exodus* sprekende van *Bezeleel*, seydt; Ick hebbe hem vervult met de Geest Gods, met wijs heyt en verstandigheyt, ende _b kennisse in alderhande werck omme te verdencken alle dingen diemen konstelijck maken mach; of dit nu een waerachtige verstandelijcke wetenschap sy geweest? of maer een gewaende ghewisselijck een ware en wie sou derven anders dencken? dit selve wert eenig

⁺Genes. 25:26. 27:31. 35.

⁺2 Reg. 7.

⁺3 Reg. 8:9.

⁺1 Par. 17:29.

⁺2 Par. 7.

⁺Exod. 3:3.

Capittelen verder noch weder herhaelt als volgt: Aldus [†]hebben *Bezeleel* en *Oliab* en alle wyse mannen, welcken den Heere wijs heyt en verstant gegevē heeft dat [†]Exod. 36:1.
sy soude kunnen konstelijcken wercken, alle datter noodlijck was tot behoef der
Heylighdom-Stede, en al dat den Heere bevolen hadde: oock [†]wort van *Salomons*
Bou-Meester *Hiram*, (en door dies de konste) betuygt dat hy was een konstigen [†]3 Reg. 7:14:
werck-man, vol wijshe^{dē} ^{††}en verstant, en noch by *Esaias* wort vermaent. van
de wyse in *Architectura*, en in *Ecclesiasticas* wert oock vermeld van dē arbeyt [†]2 Para. 2:13.
en vernustige wercken der Architects, of Bou-meesters. Siet nu eens hoe claerlijck, [†]Esai. 3:3.
en overvloedigh, de H. Schrift ons voorgestelde bevestigt, sprekende hier van [†]Eccles. 38:28
hooghe wijsheyt en kennisse; daer weder van de wyse, en constenaers, en
vernuftighe wercken. Alle welcke getuygenisse niet en passen op ydele, en gewaende
wetenschap of personen, oeffenende vergeefse, of ydele consten. over sulcx, wy
comen tot besluyt, en proevende wy seggē: de Bou-konst heeft een gewissigheyt
en waerheyt door de nootsakelickheyt, by natuurlijke redenen, door de gebruycken
en proeve; en oock by getuygnis der H. Schrift; soo dan de Bou-konst heeft een
waerheyt, en voor de keurigste, en die dese beweeghlijcke bewijs-redenen niet
ghenoegh sy, wy sullen sulcx met een schickelijcke bewijs-reden vorder bewysen,
als volgt:

Alle konst bestaende uyt gewisse, seeckere, en waerachtige kennisse; heeft een waarheydt. De Bouw-konst, bestaet uyt ghewisse, seeckere, en waerachtighe kennisse: Soo dan, de Bouw-konst heeft een waarheydt.

MAer nu der *Bouw-konstens* oude en waarheyd daer zijnde: Wy zijn gekomen tot te bewysen hare waardigheydt, en wat kan ons doch lichter vallen? Alle waardigheydt is eyghen, of vreemt. Eyghen waerde, is die wy noemen achtbaerheyd; welke vermits zijn eygen waerde, sich selven achttingh baert, en dese is altoos waer; maer vreemder is die, welke door 't ghevoelen van anderen van buyten aen komt, en wy achtinge noemen welke beyde is waer, en valsch: Ware, die uyt waarheydt bestaet: maer valsche, die uyt gewaende herkomt. Spreeckende eerst van de eygene waardigheydt en die sich selven achtinge baert; dewyle wy vande Bou-konst bethoont hebben hare ontwijffelbaere oudheyd, en van Gode of zynen volcke herkomē te zijn, en oock mede bewesen een soo sekeren waarheyd van dien. Seker wie sal een meerder eygen waardigheyd vereysschen? ende de dese niet genoegh zijn? Nu nopende hare achtinghe, welke op dese eygen waardigheyd is gegrondt, wy sullen om tijdt te winnen, weynighe doch heel sekere her voor brenghen. En [†]eerst den waren God heeft in en door dese konste willen ge-eert zijn, ende zyne glans en Mogentheyd als verbeelden laten. [†]En tredende lager trappen, en menschen gangen, indien wy weder de paden der outheyt doorliepen, en van de eerste tot de [†]hedendaeghsche Eeuwe af traden, wy soudē eer den Leser vernoegen, als, aen voor-beelden ontbreecken: Maer ey! staet eens maer een weynigh, en siet in wat achtinge die in de tijdt van *Salomon* is geweest, en wat werck van den Bouw-konstenaren is ghemaect, de welcken versocht van den eenen Koningh tot den anderen zijn in eeren op-gheklommen: en wordt [†]den Bouw-meester *Hieram* van den Koningh van *Tyrus* selve zijn vader genoemd. Wat ware al her voor te halen vande *Assyrier*, [†]*Persen*, en *Egyptenaren*: doch met versser geheugnisse gedencken wy de *Grieken*, en sullē wy spreken van de heerlijcke Bouwen van *Piricles*, wiens Bouw-meester *Phidias* een ^awrocke zijnder nyders is gheweest, oft sullen wy des ^bWerelts Dwingh-heers wonderen *Dinocrates* her voor halen, en van zynen wonderen ^c*Athos* seggen: maer noch een naerder Eeuw sal ons bekender zijn. Siet de Roomsche volckeren wat een werck hebben sy van de *Bouw-konst* en hare Bouwinghe ghemaect, welker opperste bewint onder den name van ^dBouw-heeren hen allerdappertste mannen altoos is bevolen geweest: Waer uyt zijn ghevolght soo over machtighe wercken, van de welke noch vele ten spyte des slytenden tijds hen hooft en hoornen, door de af-gebrande assche en puyn-hoopen op steecken, en siet een allerliefste neve, en behouden sone *Augusti* is onledigh met den Bouwe der Speel-plaetse noch hedendaeghs met zijn ^enaem genoemd, en voorts alle de na-zaten der *Cesars* hebbens geen onwaerde geacht hen met dies te bekommeren. En onder ander *Vespasianus* heeft der ^f*Gotthen* spijt het wondere *Coliseum*, of *Schouw-hof* ghebouwt, en meest alle volgende hebben niet min ghedaen, van den welcken ons zijn nae gebleven soo vele wondere wercken, als Tempels, Hoven, Baden, Schouw-hoven, Speel-plaetsen, Zeegh-boghen, Ren-banen en Graven, van de welke eenige al gantsch vervallen, ende mede ander noch tē deele in wesen zijn, en van den Beschouweren niet sonder verwonderingh besien werden. Alle dienende tot een seker bewijs, in hoedanighe achtinghe de Bouw-konst by hen is geweest, dat eyntlijck de magere Eeuwe *Constantini*, nu bedurven door de oorloge, gedwongen is geweest uyt de vervallen Steen-hoopen, af-gebroken leden, en gheroofde

[†]Genes. 25.26. 17:31.35. en 40.

[†]2 Regum. 7.

[†]1 Paarl. 17. en 29.

[†]2 Par. 2:13.

[†]Plutar. in Pericles 9 en 10

^aPiricles wert vā sijn nyders, verweten, veel onbehoorlikē handels met Phidias te hebben. Vit. libro. 3. facia. 66. Piutarchus. in Augst: 9. Serl. 4. boeck Cap. 4:

^bAlexander Koningh van Macedonien Monarch.

^cAthos een berg in Grieckē land, welke Dinccrates wilde tot een menschelijck gedaente maken, houdende in zijn eenen hant eē vol[c]k rijcke Stadt.

^dEdiles.

^eMarcellus.

^fTheatrum Marcelli.

Bouw-stucken; den eersten Christen Keyser een Zeeghboogh van verscheyden lappen t'samen geset, te bouwen: hier mede dan genoegh tot bewijs van de waerdigheyd, en achtige deser konst ('t leste van ons voor-gestelde) waer mede, als mettet voorgaende, wy houden in overvloet, en ghenoech bewesen te hebben, de oudtheyd, waerheyd, en waerdigheyd der Bouw-konst: 't welck wy houden een aengename saecke te zijn, en hebbent gheacht voor een bequame, en schickelij[c]ke ordeningh, eerst klaerlijck te spreken van het ghene waer door yet zy, voor dat wy komen tot de dingen, die daer door zijn en haer wesen hebben: omme also, door de eygenwaerdigheyd, en t'aenmerckelijckste des Saecks, den Leser tot aendacht en opmercken te trecken: Want bevattende uyttet verhael der oudheyd en waerheyd, eensdeels de oorsprongh, en vroege beginselen, ende de wyse van Bouwen der eerste tyden, als oock mede de redenen die een konstige Bouwinge vereysschen, en mede merckende de verscheydenheden door de gebruyckē herkomen: en weder dien vergelijckende by den Bouwe des tegenwoordigen tijds; seker, hier uyt sal volgen een onderscheydelijcke kennisse, welcke den vlytigen Aenschouwer van dese *Bouwinge* onses tijds, sal doen met smaeck, en oordeel onderkennen de schickelijcke Gebouwen uyt de Barbarische, en sal also yder van de genen de wy vervolghens in desen Boecke sullen vertoonen, ontsangen de eygen eere, en lof die hem toe komt.⁹

Nu 't is gantsch bekend dat onlangs voor onse Eeuwe: 't welck wy vollerhands uyt alle oude gestichten bemercken, al-omme in dese Landen een seer Barbarische wyse van Bouwen is in gebruyck geweest; den welcken van de *Gotthen*, en *Vandalen* (die met een ingedroncken haet, het Roomsche Rijk, en alle gedenckenisse van dien, trachten te verdelgen en uyt te roeyen: oock dese maniere van Bouwen al vreemt, en verbastert van de oude, en voorige wyse, in plaetse van de ware hebben ingedrongen) is herkomen, en vermits eenige gedurigheyd der selver Heerschappye in Italien, en Lombardien, is in so vasten gewoonte en gebruyck geraeckt, dattet een nieuwigheyd heeft geschenen als korts en effen voor onse Eeuwe weder in eenige van onse Steden, de oude maniere van Bouwen (welcke eenighe jaren te vorens onder de Konst-lievende *Pausen* op de been geraeckt was) heeft sien her-voor-brengen, en gebruycken: de welcke wy alsnoch onder de burighe Ghebouwen, rechts als een seltsaemheyd zijn uytsteken: Waer uyt oock de dolinghe en het gemeen gevoelen is ontstaen, de outste wyse van Bouwen, rechts als een nieuwigheyt te houden. Maer nu desen onsen tegenwoordige bloeyendē tijd: inde welcke wy de waerachtige *Bouw-konst* zijn als errysen: geeft ons de selve soo vollerhands, van de welcke de aensienlijckste en merck-waerdigheste, die in desen Boecke verthoont en voorgedraghen sullen worden vaste bewysen zijn, dattet te hopen staet de *Bouw-konst*, met sulcke schreden voortgaende weder op haren hooghsten trap te sullen geraecken, en sal also uyt de volgende daet, de eygen-waerdigheyd der *Bouw-konst* van de welcke wy vorens breedlijcken gesproken hebben, blijcken en bekend werden. Maer om nu by sonderlijck te spreken vande Bouwinge van onsen tijd, 't selve sal doorgaens desen Boeck gheschieden, en der selver eygentijcke in-houd zijn: En met der selver tegenwoordige naeckte af-beeldinge, so der gronden als opstallen alles ten sekertsten gedaen op zijn maet, in so kleenen forme doenlijck zijnde, vervolgens in orden verthoont en voor-gedragen worden; waer uyt wy hopen den vlytigen Beschouwer genoeghen en vermaeck te sullen scheppen: mogende naer zijn wel-gevallen en eygen selfs oordeel, dese onse tijdsche Gebouwen, by die vande oude vergelijken, ende de selve met de ware redenen der wilkonstige Bouwinge proeven, en naer meten. Biddende alleenig dese onsen Bouwe eenige nootsaeckelijcke gebreeckinge te verontschuldigen; so vermits onse weecke en Moerachtige gronden (al-hoe-wel geheyd) noch niet alle toe en late datmen geerne soude willen, als oock vermits in dese landen alle steen van so juysten en begeerden grootte, als wel by den ouden is geweest, niet en zijn te bekomen; boven dien heeft

⁹Niet tegenstaēde alle gewelt der Gotthen en hebbent noyt geheel om verre konnē krygē.

onsen Bouw-meester, staende onder de Bouw-heeren, en zyne Meesters, oock dickwils benepen, en gedrongen geweest: meer haer believē, als zijn selfs geweten te volgē. So vele heeft ons goet gedacht die te verontschuldighen: maer om weder ter ander zyde deselve te loven, en met prysinghe hooge te verheffen, dat en sullen wy niet doen, dewyle alle goede saecken sich selven prysen, maer sullen 't selve met meer eeren, en benoegen vandē konst-verstandigen beschouweren verwachten: 't welck wy ten hoogsten wenshende. Wenschen allen verstandelen lief hebben der ware Bouw-konste, en alle den ghenen die desen onsen by-een gebrachten Bouwe, en arbeydt met verwaerdige sullen sien, heyl en voorspoet.

**'t Leven van M^r. Hendrick de Keyser,
in zijn leven Bouw-Meester der wijtvermaerde Koop-Stadt
Amsterdam.**

NAer dien wy dus breed wijdloopigh hebben gesproken van de eygendomme en waerdigheyt der Bouw-konst, vande welcke als van een seer vruchtbarige voort-brengster en moeder, doch geteelt met verscheyde Vaders, alle gestichten en gebouwen int gemeen (daer onder oock dese)zijn voorts ghekomen, en als van de selve gebaert hen oorspronck hebben. So sal met allen wel voeghlijck zijn alhier oock mede eenighsins te verhalen 't leven vanden ghenen, welcke dese onse tijdsche Gebouwen int bysonder als vader heeft geteelt. 't Welck wy hier vorens hebben te doen, doch niet naer de waerde van zyne verdiensten, maer eenvoudigh en kort, en maer voor den vreemden en die zijns gantsch onbewust zijn, en geen kennisse en hebben: want onder zyne Burgeren zyn de daden, wercken, name en bekentheyd noch alle soo versch en van soodanighe achtinghe, dat mijn ongheoeffende Penne de genoeghsaemheyd van dien, aldaer niet en soude kunnen bereycken. Komende dan tot ons voornemen, het schijnt dat de ghene die dese onse Landen eerst beseten en bebouwt hebben, in 't kiezen van begriip en stichten der Steden, de vruchtbaertste plaetse en aerde hebben uyt gepickt, rechts ofse gevoelden, dat of door soodanige goede aerde en vruchtbaerheydt oft andersins door't menghtsel der Lucht selve als oorsaeck van dien, schranderder en bequamer menschen soudén werden voorts-gebracht: 't welk niet buyten leden is, en eenighsins in onsen konstenaer diens leven wy vorens hebben te beschryven, waerschijnlijckheyd heeft: want desen onsen vermaerden Konstenaer *M^r. Hendrick de Keyser*, welcke beydes so konstigen Beeld-houwer als Bouw-meester is geweest, is gheboren binnen de Stadt Vytrecht, welcke Stadt in ouderdom geenighe verre of by-gelegene Steden in dese Landen en wijckt, maer in 't alghemeen voor eene der oudtste van dese gheheele Land-streke wort gheacht, diens vette kleye en omgelegen vruchtbare Landouwe, daer toe als vorens geseydt is de oorsaecke ghegeven heeft: Onsen konstenaer dan is gheboren gheweest in 't jaer ons Salighmakers 1567, sijn Vader die genaemt was *Cornelis de Keyser*, is geweest een Kistemaecker, en 't schijnt wel of door sulckx, te weten de Schrijnwerckinghe, welcke onder 't Bouwen als saecke der Werckinge behoort, onsen Konstenaer mach eerst toe-gangh tot de Bouw-konste ghekrege hebben, of andersins door de konst liefde des Vaders toe-gestiert, of oock wel door eygen genegentheyd en over-een-kominge met dier konste mach aengeraeckt zijn: Voorts onder zyne Meesters is wel de voorneemste geweest de vader van *Abraham Bloemaert* Schilder tot Vytrecht, zijnde een Beeld-houwer, by de welcke onsen *Keyser* in de Bouw-konst dapper heeft toegenomen, en seer heeft ghevordert: boven dien is hy oock in't Beeld-houwen seer uytnemende geworden, ende gantsch vast in 't Bootseren, deur 't welcken hy oock in so goeden, en meerder achtinge is ghekomen als yemand van zynen tijd, volghens 't welcke hy oock in 't jaer 1594, zijnde nu een man vast inde 27 jaren, tot Bouw-meester der wijdtvermaerde Koop-stadt Amstelredam is aengenomen, seker een schoone en gewenschste saecke voor zijn konste; hebbende vermits den aen was, toenemen en vergrooten van dese bloeyende Stadt: rechte gelegentheyd en volle stoffe om in zijn konste, vermits d'ervaeringe te vorderen en toe te nemen, 't welck hy sich oock dapper heeft bevytigt, en in verscheyde wercken die hy gedurende zijn 27 jarigé dienst heeft bewesen en bethoont, en heeft binnen desen voorschreven tijt menigte van Gebouwen, so gemeene als bysondere af-gevaerdigt, en vele groote wercken gedaen, van de welcke binnen Amsterdam de voorneemste wel zijn, de

Zuyder-Kerck, de Beurs, de Ian Roompoorts Toorn, Haerlemmer-poort,
Noorder-Kerck, en de Wester-Kerck, over de welcken hy gestorven is, doch vande
gene die hy buyten Stads gedaen heeft, zijn

des *Princen van Orangiens Graf*, en 't Stadt-huys tot Delf wel de voorneemste, boven desen heeft hy noch een ontallijcke menigte van mindere en bysondere Gebouwen en Burgershuysen voltrocken, aen welcke alle zijn groote vlijt en vaerdigheyd blijkt. Eyntlijck hy is tot groote schade voor de Konst inden jare 1621 den 15 May binnen Amsterdam in 't 54 jaer zijns ouderdoms deser werelt over-leden, hebbende al vorens ontrent een maendt het bedde gehouden en aen de Koorts sieck geweest, hy is in alles een prijs-waerdigh man en wonder vlytigh en wacker in zijn konst geweest, en heeft door de selve oock soo hooge en meerder achtinge bekomen, als wy niet en weten dat yemandt voor hem gehad heeft, en seker hy is den genen geweest door de welcke de konstige Bouwinge in veel manieren is her-resen en op-ghekomen, sulckx dat de konst door zijn vlijdt by naer als tot een ghewoonheyd geraeckt is, en is door sulcx by den konstenaren van synen tijd seer in achtinge en met allen wel-ghewillet geweest, en heeft onder andere seer gemeensame kennisse ghehad met den konst-rijcken en seer vermaerden *Golcius*, als oock met *Abraham Bloemert* tot Vytrecht, en sonderlingen met den wonderen *Cornelis Ketel*, alle Schilders van grooter vermaertheyd. Voorts is hy een man geweest in zijn manieren niet groots, heel goet-aerdigh en vreedsaem, en gantsch willigh en bereydt om yder met zijn konste en wetenschap behulpig te zijn, en voort te helpen; waer door hy dan by allen liedé van meerder en minder Staets seer is bemint geweest. Oock is hy geweest een sonderling liefhebber van 't Vaderland, ende de Gods-dienst gantsch toe-gedaen: en voorts in 't geheel een man van goeden Burgerlické leven. Hy is gehuwd geweest, en heeft naer gelaten vier Sonen en twee Dochters, de oudtste vande Sonen ghenaemt *Pieter de Keyser*, nu een longhman op 't beste van zijns levens, welcke in des Vaders boesem inde Bouw-konst is op-gequeueckt, en des selfs voetstappen ten hooghsten be-yvert, en na treedt: Bediend als nu het Bouw-meesterschap inde plaetse zynes overleden Vaders, den welcken hy oock in 't selve Ampt ghevolght is. Den anderen Soon *Thomas de Keyser*, de welcke al-hoe-wel mede der Bouw-konste onderwesen, en heel kundigh, volghens t ghene van hem te sien, heeft sich t'eenemael tot de Schilder-konst begeven, inden welcken hy niet min dan zijn ouder broeder, sich een Soon van sodanigen wackeren Vader bewijst te zijn; sulcx dat het schijnt even als hadde onsen Bouw-meester zyne naer-komelingen de konst als een Erfdeel naer gelaten.

Lof-sonnet,

Op de Doodt van M^r. Hendrick de Keyser.

*GE*bouwen sprakeloos, die Amsterdam verciert
 En schijnt als vvonderen in't oogh der Vreemdelingen:
 Ghy toont dat *KEYSERS* breyn is vvaerdigh gelauriert,
 Meer als mijn Sangh-Goddin, met haer gedicht kan singen,
 Nochtans dat *ATROPOS* niet meene dat zijn Lof
 (Door 't korten van haer draet,) de Aerd heeft ingesvvolgen,
 Soo langh *PRINS WILHELMS* Tomb bevvaert is voor het stof,
 So sal de Faem sijn Lof met haer Trompette volgen,
 Sijn handen rusten vvel, het lijf is afgheleeft.
 En d'aerde 't edel Breyn tot spijs genooten heeft.
 Gelijckse deed' van hem die d'Iliades dichte,
 Doch nimmer sy de eer der Konstenaren erst,
 Die opvvaeckt meer en meer, hoevvel het Lichaem sterft,
 En toont dan opentlijck de vvaerheyd eerst in 't lichte.

Kon ick k'souw.

't Leven van Cornelis Danckertsen, Overste Metselaer der voorgheseyde Stadt Amstelredam.

M E T seer goede redenen hebben de oude Dichters, in hen versieringen (verhalende de geboorte van de konst-Goddinne Pallas) den mancken Smit met synen Diamanten Byl, rechts als een Vroud-vrouvv, oft als beter geseydt is: Baer-vader van sodanigen vvonderlijcken geboorte voor-gesteld in syner gedacht. VVant of schoon de dingen al zijn als geschapen en in't verstant gheboren, ende oock vvesentlijk van dien ontvverpen en moddellen ghemaeckt, nochtans indien de selve niet en komen tot een volkomen daet en in vvesen te raecken, soo blyven de selve rechts als in hen gheboorte begraven en vergeten. Oversulckx zijn de Bouvv-meesters grootelijcks ghehouden in den VVerck-meesteren die hen dinghen suyver, en volkomentlijk, sonder af, of by doen uyt-broeijen en in vvesen brengen: En vvy oock niet vveyniger, als door deselve in langdurigheyt so schoone saecken ghenietende, en inde daet bekenkende. Dien volghens, vvy sullen hier oock ghedencken Cornelis Danckertsz, den vvelcken een jaer naer onsen Bouvv-meester M^r. Hendrick de Keyser, tot overste Metselaer der machtige Stadt Amsterdam is aengenomen gevveest, 't vvelck is ghevveest in 't jaer 1595 int 34 jaer zijns ouderdoms, by is een Burger deser Stadt en aldaer geboren in't jaer 1561, zijn vader is gevveest den ouden Cornelis Danckertsz, de vvelcke eenige jaren de voorsz Stadt Amsterdam heeft gediendt als Bouvv-meester, in vvelcke bedieninge hy oock is ghestorven. Maer onsen Cornelis Danckertsz daer vvy nu van spreken, hebbende als nu al 35 jaren als Stadts overste metselaer gediendt, is een seer arbeydtsaem en naerstigh man, en sonderlingen ervaren in zijn konst en Hand-vverck, 't vvelck syne vele ghedane vvercken gedaen binnen Amsterdam in overvloet betuygen, van vvelcke die voorneemste in desen Boecke volghen en verthoont sullen vverden: Voorts is hy een man in zijn zeden en manieren gantsch stil en oprecht, een goet Burger, en geene bedriegelijckheyd in hem hebbende, noch oock zijn selven yets latende beduncken, of sich verheffende, ofte eens anders eere tot sich te trekken: voorts een goet Liefhebber des Vader-landts ende de Religie toe-ghedaen, en is tegenvvoordigh al een man van goeden en hoogen ouderdom, hebbende 69 jaren, doch niet te min noch een vast man en alnoch in synen dienst en overste Meesterschap vervolghende, zijnde als tegenvvoordigh boven de gevvoonlijcke vvercken der Stadt besich met de volvoeringe vande VVester-Kerck en der selver Toorn, over den vvelcken onsen Bouvv-meester gestorven is.

Lof-sangh, Op Hendrick de Keyser. En Cornelis Danckaerstz.

OP mijn Musa, hier is stof,
Om der Konstenaren Lof,
Met een liefelijck ghedicht,
Eens te brengen in het licht.
d' *Architect* is overleden,
Die soo veel van Neerlandts steden
Tot *Bouvv-Meester* heeft verstreckt,
Tot hem self de Aerde dect.

Doch soo langh de Amstel-daken,
 In het Ye schitt'rend blaken,
 En de Wester-Kerck van verr'
 Op gaet als een Morgen-Sterr':
 Salmen noch van KEYSER roemen,
 En de naem van DANCKERTS noemen,
 Die het geen dat HENDRICK schetst
 Konstigh met zijn hant op-metst:
 Laes! de doodt moet alles scheyden
 Die soo lange niet kon beyden,
 Dat den Tempel was volbracht,
 By hem konstigh overdacht.
 Doch de *Spruyten* overbleven
 d'Oude Stam zijn luyster geven,
 't Geen de doot hen voor de tijt
 Nijdgigh scheen te maken quijt.

RECTE AGENDO.

Sonnet, Op de Amstelsche Ghebouwen.

*GHY die begeerigh zijt om levendigh t'aenschouwen
 't Cieraet van Amsterdam, gebouwt op 't Schip-rijck Y:
 Dit Boeck vertoont u meest haer deftige Gebouwen,
 Siet wat de Keyser kon uytrechten met de Ry.*

*'tGeen eertijds was een Baeck, van arme Visschers zielen:
 Rees als een Phoenix op, uyt zijn geringe As,
 En bouwt Palleyzen nu, door 't geen haer vlotte kielen
 Toe voeren van het endt, van 't grondeloos Moras.*

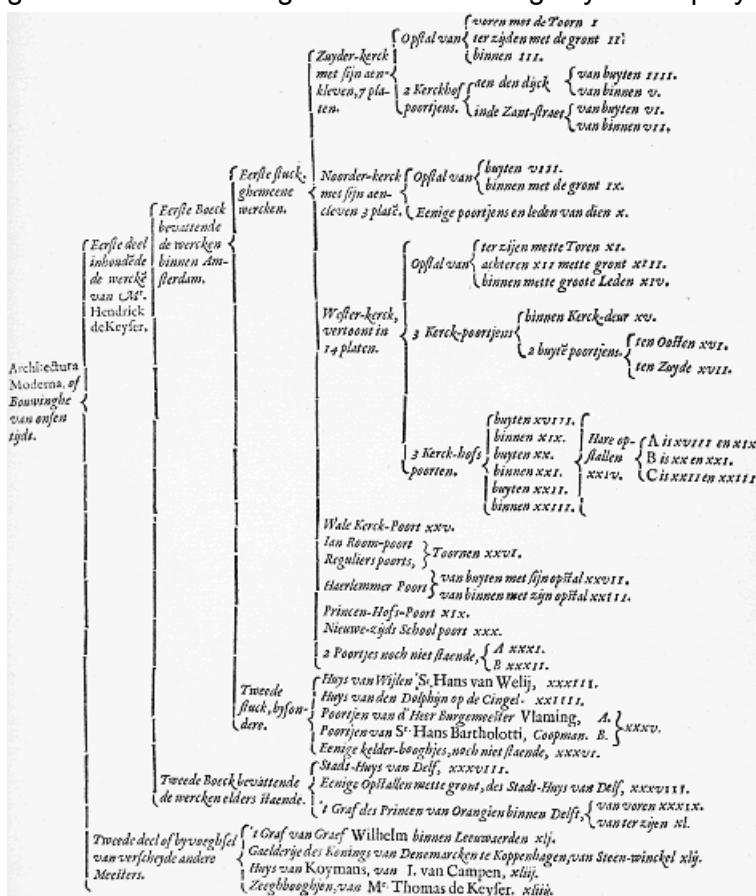
*Soo kan een kleene staet, door eendracht sich vermeeren:
 Soo kan een arm gehucht tot soo een Stadt verkeeren,
 VVanneer Gods segen stiert des vromen Raeds beleydt:*

*Schoon dat de felle Mars woedt onder de geburen,
 Et met zijn donder-Schut breeckt Toorenen en muren,
 VVijl d'een hand voert het swaert, d'aar nieuwe wallen leydt.*

PATIOR UT POTIAR.

Kort begriip deses Boeckx.

WY sullen dese onse *Architectura Moderna*, ofte Bouwinghe onses tijds, onderscheyen in twee deelen. Waer van her eerste deel inhoudende de wercken ghedaen by *M^r Hendrick de Keyser*, weder by ons verdeelt sal werden in twee Boecken, 't eerste Boeck sal bevatten de wercken by hem gedaen binnen Amsterdam, dan het tweede de wercken welcke elders in verscheyde plaetsen van hem sijn te wege ghebracht: weder sullen dese Boecken verdeelt werden in twee stucken, houdende 't eerste de ghemeyne, en het anderde de bysonder Ghebouwen. Door welcke orden yder op zijn eygen plaets sal komen en te vinden zijn, en in deser schickinge den Beschouweren werden voorgedragen. Voor het tweede Deel nemen wy het by-voeghsel van verscheyde andere Meesters deses teghenwoordighen tijds, het welcke wy alsoo het noch gantsch weynige in sich bevat onverdeelt hebben gelaten: Dan bevindende dat desen onsen Arbeyt den Liefhebberen behagelijcken zy, en vruchtbaer afloopt: wy sullen de gelegentheydt vinden om dit by-voeghsel alsoo te vermeerderen, dat wy oorsaecke sullen hebben om 't selve, gelijckerwijs 't ander in minder deelen en leden te verspreyjen. Nu op dat de schickinge en 't vervolgh die wy in de beschryvinghe van onse tijds Bouwe meenen te houden, ten eersten klaerlijcken mach werden verstaen: als oock mede om deur by-gestelde ghetal de plaetse van yder Bouw-form en Plaet aen te wysen: Wy hebben goet geacht onse schickinge en orden Tafels-gewyse verspreyt hier onder te vertoon:



Eerste Deel, Der Architectvra Moderna. Ofte Bouwinghe onses Tijds.

Inhoudende De VVercken ende Ghestichten, ghedaen by de seer Vermaerde, en Vernuste Meesters, M^r. Hendrick de Keyser, en Cornelis Danckaerts, Bouw-Meesters der Stadt AMSTERDAM.

KOmende nu, *ô gunstigen Beschouwer!* tot de voor-draginge vanden Bouwe onses tijds: Is dat ghy u tot dies bereyt en vaerdight, niet alleen om te sien, maer oock om te door-sien, welcke en wat wy dy verthoonen sullen; Soo en verwacht niet noch oude of vreemde saecken, nochte geenighen *Mausolum*, ofte oude getimmer *Semiramide*, ofte oock weder eenigen Roomschen *Theatrum*, ofte de *Renbane Neronij*: Maer *Kercken*, *Toornen*, *Raets-Huysen*, *Poorten*, *Huysen*, *Graven*, en dergelijcke, alles naer onse Lands wyse en gelegentheyt in gewoonte en gebruyck zijnde; doch eenigsins verformt, en als overtrocken met eenderhande aert en gelijckenisse der oude ghestichten voor soo veel als lydelijck is gheweest: Want onder dit woort, *onses tijds*, verstaen wy oock Lands gebruyckelijck, en als naer plaetsens gelegentheyd doenlijck: Want de *Schouw-hoven*, *Ren-banen*, *Collossen*, *Piramiden*, en alle dergelijcke overstallighe Gestichten, zijn volgens d'een voudigheyt van onse Christelijcke Leere, gantsch in ongebruyck geraeckt, en oock vreemt aen de suynige arbeytsaemheyt van onse Landsvolck. Weder dat yemant hier oock te over-geweldige swaerte van Gebouwe wilde stichten: tot vele plaetsen en konnen onse moer-achtige en weecke gronden sulcx niet verdragen, en al geheyd zijnde, 't welck onbedenckelijcke kosten maeckt, wijcken noch dickwils min of meer. Oock ontbreken ons veelmaels steenen van soodanighen grootheydt als wel vereysen soudent, 't welck inde Voor-reden in't verby-gaen mede is aen-getrocken. En noch somen oock soude willen vele opene Galderijen boven een, ende gantsche doorlichtige Gebouwen maken, als wel eertijds by den *Griecken* is gedaen, en oock noch in Italien, vermits hen soete lucht en warmte gebruyckelijck: ghewisselijck wy soudent ons bedrogen vinden, want onse koude sware Winden, Regen en Sneeuw, verbieden ons sulcx, en soude die ongebruyckelijck maken, en te eerder tot verval brenghen, en soudent also met schade onse dolinge te spade bemercken: want in desen moet nauw ghemerck ghenomen werden, op de gelegentheyt, koude, en warmte der Landen, omme sich naer dies te voegen. Voor ons wy konnen de Formen der Ouden tot cieraet en welstandt recht ende wel, en oock met goede redenen gebruycken, maer haer in alle hare soorten van Gebouwen te volgen, is, als geseyd is, voor ons ondoenlijck, en oock ongebruyckelijck: oversulckx dan verwacht te sien een Bouwinghe *onses tijds*, over-een-komende met onse Landts ghebruyck en ghelegentheyt.

**Eerste Boeck des Eersten Deel,
Der Bouwinghe onses Tijds.**

**Voordragende de Wercken en Gebouwen gedaen by M^r Hendrick
de Keyser, binnen *AMSTERDAM*.**

Gemeyne gestichten: Eerste stvck.

***Zvyder-kerck*, Met zijn aenkleven, verthoont in 7 Platen:
Op-stal van voren met de Toorn I. van ter zijen II. en van binnen III.**

IS seker in dese Landen een nieuwigheyd, en met recht een verwondering voor onse Eeuwe gheweest, weder te sien Kercken bouwen, alsoomen door langheyd van tyden uyt die gewoonheyd geraeckt was. Want de nieuwingste Kercken hier in 't ronde hielden te minsten over de hondert jaren: oock so hadde onse wreede *Trouble* meer Kercken ghebroken dan vermaect, en, voorts waré een gedeelte der oude Kercken van hen gebruyck en name beroost en verandert, en tot Gast-huysen, Godts-huysen, en ander staetsche steetse nootsaeckelijckheden gebruyckt, en bequaem gemaect: Maer naderhand heeft de wel-varentheyd deser Landen, en sonderlinghen den aen-was van ons Volck-rijckende Amsterdam weer oorsaecke gegeven tot Kercken meerderingh: Waer over is gevallen of gevolght de Stichtinghe van dese tegenwoordige Kerck, welcke staende in 't Zuydlijcke gedeelte der Stadt: raeckende met zijn Kerck-hof aen de *S^t Teunis* Dijck of Breestraet, heeft den name gekregen vande Zuyder-Kerck. Deses stichtinge is aengevangen geweest in't jaer 1603. en heeft den eersté Steen van dien geleyt den Zoon van den *Heere Burgermeester Bicker*, op den 22 dag in Augusti des voorsz jaers. Dit is een schoon vierkantig en vast werck, met eenen grooten cïerlijcken Toorn, welcke komt te staen inde Zuyd-west hoeck, ten eynde vande Wester-zydel-gang: Dit werck is binnen van goeder ruymde, werdende het dack van 't middel-ruym, 't welck sich hoogh uyt de zydel-daken op-heft, ghedraghen van thien seer groote Pilaren, op de welcke oock de Boogen der zydel-gangen, als oock mede de Stylen des middel-ruyms komen te rusten, zijnde alles vast en wel gebonden en versekert, en vermits de merckelijcke hooghde des middel-ruyms en veelheyd der Lichten, komt desen wercke seer licht en met allen luchtigh te zijn, gelijk uyt de tegenwoordige Bouw-Formen, I, II, en III (waer in de grondt met de binnen en buyten Op-stallen vertoont werden)klaerlijcken te sien is. In dese Kercke en is geen *Choor* met allen, 't welck met wille is achter-ghelaten, vermits de selve by den Ghereformeerden en openbare Gods-dienst ongebruyckelijck en ten overvloede zijn. Nu nopende deser maten in't bysonder, als lengde, breedte, hoogte, en andere, sal also hier neffens een kleene voet-maet, vanden selven Bouwe gantsch onnoodigh zijn te verhalen: Dewijl men deur middel vande selve sulcx kan kundigh werden, en selver met de Passer naer meten. Dit werck is vermits zyne grootte en anders, volle XI jaren onder handen geweest, en is in zijn geheel met zijn Toorn, en besluyt van Kerck-hof volmaect en gedaen geweest int jaer 1614. 't Kerck-hof van dese Kerck is geheel ruym en vierkant, leggende tegens de Oost-zyde des Kercks, en heeft twee uyt-gangen, waer van de eene op de *S^t Teunis* Dijck uyt gaet, welckers twee Poortjens volgen, en oock mede verthoont sullen werden.

Tvvee Kerck-Hof-Poortjens der Zuyder Kerck, verтоond in 4 Platen, IIII. V. VI. en VII.

D E S E twee Poortjens welcke vermits de seltsaemheyd van hare vindinge, niet sonder verwonderingh zijn aen te sien, en sonderlinghe dienen tot vermaeck voor een veranderlustigh ooggh, hebben wy oock als aenclevige des voor verтоonden Kercks, den beschouweren willen voor-dragen: van welcke de Bouw-form IIII. verтоont de buyten: maer V. de binnen-zyde, van het welck aen den Dijck of Breestraet staet: en weder van ghelijcken de Bouw-form VI. de buyten, en VII. de binnen-zyde van het Poortjen, 't welck komt inde Sand-straet.

***Noorder-kerck,
Met zijn aen-kleven, verтоont in 3 platen. Opstal van buyten VIII. van binnen mette gront IX.***

D E S E Kerck de welcke staet int Noorden, en het lest nieuwelingh inghetrocken gedeelte der Stad aen de Princen-graft, schijnt door sulcx den name van Noorder-Kerck toe-eygent te sijn, dan wert oock te mets de kruys-Kerck genaemt nae sijn Form, de welcke kruys-wijs komt, doch niet also dat de tusschenheden des kruys ledigh zijn, maer werden weder aen den anderen gebonden, en by naer in forme van een acht-hoeck besloten met eenige kleender bouwe, welcke af-gedacktlaten de dacken des middel-kruys onverhindert boven sich kruys-wijs uytsteecken: boven op welcker middel of kruys komt een matelijcken Toorn van bevallijcken aensien, zijnde in sijn bovenste, daer de grootste klok komt te hanghen, gantsch open en doorluchtigh: Alles ghelijck als in de tegenwoordighe Bou-form, der selver te sien is. Dese Kerck, vermits hy staet op een ruyme plaets, laet sich by naer van alle zyde uytgenomen ten Noord-Westen, gemackelijcken sien, en sonderlinge vande Princen-graft, aen welke zyde het Kerck-hof komt, welcke vierkantig is, en met sijn uysterste muur de voor-seyde graft raeckt: De groote van dese Kerck, welcke met de by-gestelde voet-maet te meté is, is merckelick min als die vande Zuyder, of Westerkkerck: dan niet te min, is in sijn selven schoon en van behagelijcken aensien. Den eersten steen van dese Kerck is geleyt geweest by den outsté Soon van *M^r Cornelis Danckertsz*, overste Metselaer, van den welcken hier vorens verhaelt is, en is met dien begonnen op den 15 lunij des jaers 1620, en is in sijn geheel voldaan en gemaect geweest in 't derde jaer naer dien, zijnde't jaer 1623.

Tvve Poortjens, en eenige Leden der Noorder, vvat naeckter verbeelt X.

D E S E twee Poortjens komen binnen inde Noorder-Kerck, waer van *A.* komt aen de Noord, maer *B.* aen de Zuyd-zyde des geseyde Kercx, de groote van dien, is te vinden met de by-gestelde Voet-maet, 't welck wy by allen volgende oock sullen doen, en yeder sijn eygen voet-maet by stellen: voorts het Bazement gemerct met *C.* is de baze en voet vande groote Pilaren der gheseyde Kerck, en dat met *D.* der selver Pilaren hoofstuck, of Capiteel, ende de *Architrave*, fries en *Cornice* boven dien.

Architectura Moderna, Wester-kerck, Met zijn aen-kleven, verthoont in 14 platen.

Op-stal van ter zyen met de Tooren XI, van achteren XII, mette gront XIII, van binnen XIII.

D E S E Kerck hebbende den by-voeghlijcken name van Wester ghekegen, vermits hy is staende in't Westelijck, en mede leest inget rocken gedeelte des Stadts: Is een schoon vierkantigh en ruym vat, zijnde in de lenghde doorsneden met twee wat mindere kruys-daecken, welcke haer gelijkcx met de zydel-gangen uyt de gront heffen, heeft te Westen aen 't voorste een schoone grooten vierkanten Toorn, doch op-gaende verformt tusschen beyde de ommegangen, met eenige insnydinge daer de Wysers plaetsen sijn in een achtkant, waer mede die voorts tottet oppersten op-loopt, welcker bovenste in plaetse des Appels geciert sal sijn met de Keyserlijke Stads-wapen-kroon, dat seker eé gantsch aerdige vindinge is, en op-gemaect zijnde, soo te gelooven is, met allen bevalligh, en behaeghlijck sal staen, ghelijckmen uyt de by-gaende Bouw-form kan af-meten: Nu vermits dese Kerck komt te staen tusschen de Keysers en de Princen graft, rechts inde bocht op een groote ruymde, laetse sich van allen zyde gemackelijcke en schoon sien, en doet sich op dit ruym in 't oog wonder wel op, zijnde ten Noorden, als oock ten Oosten besloten met een ruym Kerck-hof, 't welck ten Oosten met zijn uysterste muur de Keysers graft raeckt, ten Zuyden komt de Wester-marckt, 't welcke een groote vierkantighe Marckt is, hebbende ten Oosten aen de zyde van de Keysers graft, een van middelbaren grooten Vleesch-hal, en ten Westen het open van de Princen graft met de Kerck gemeen, door welcke ruymte van lucht dese Kercke, die andersins oock wel met lichten versien is, van binnen seer luchtigh en licht valt, 't welck een lustige en aengename saecke is. En is in zijn geheel van binnen gantsch cierlijck met schoone welven, welcke alle met hare boghen komen te rusten op vaste pilaren, zijnde yder van dien rechts als een driegelingh gegroeyde en aen een-gewassen pilaer, als uyttet binnen Op-stal te mercken is: En vermits het middel-ruym, 't welck inde hoogte van twee stadien met twee kruys-welvinge is door-gesneen, heeft dese Kercke van binnen een gantsch wyde en luchtige ruymte, en een bevallighe speelinghe voor 't oog, te meer vermits de ornamenten, soo der eerst als tweede Stadie, welcke alle overvloedig van leden, en hier en daer heel geciert sijn, en op de binnen-plate XIII naectelijck en in 't groot verthoont worden, getekent zijnde met *A.B.C.D.* daer oock mede bygevoeght sijn de leden des selven Kercks van buyten, getekent met *E.F.G.* En worden de mate daer van door een by-gestelde voet-maet aen-gewesen, en sal door behulp der selfde den vlytighen naersoecker alle begeerde deelen en grootheden konnen naer meten ende vinden. Dese Kerck is begonnen geweest in 't jaer 1620 den 9 September, en is dien selve dagh de eerste steen daer van geleydt gheweest by de Soon vande *Heere Burgermeester Frederick de Vry*, als doen tegenwoordigh zijnde in Regeeringe, genaemt *Villem de Vry*. Dan vermits de groote en swaerte deses wercx, en is tot alsnoch in sijn gheheel niet voltrocken, en voornementlijcke de Toorn, welcke als nu ontrent ruym de halve hoogte mach hebben, doch in alle manieren en volgens dese neffens gaende Bouw-form, by onsen Bou-meester (die in 't begin van desen bouwe, te weten in May 1621, (als vorens gheseydt is) is overleden,) selve gedaen en naer gelaten, sal voltrocken werden. Nu volghen d'aen-klevighe, en onder dies:

Drie Kerck-poortjens der VVester-Kerck. Binnen Kerck-deur XV, VVester-deur XVI, Zuyd-deur XVII.

WY hebben tot naerder verklaringe oock dese drie Poortjens (vermits der selver aardige vindingh en seltsaemheydt) oock by willen voeghen, waer van het gene welck wort verthoont inde XV. Bouw-form, komt van binnen inde Kerck aen des Toorns zyde, en dient tot de uytganch op de Prince-graft: seker ditte is vermits de ghebroken *Architrave*, en bultige fries, een gantsch wonderlijcke en van onghemeener vindinge, en is voorts heel geciert met verheven en uyt-gehouden wercken. Het volgende met XVI. 't welck buyten komt op de Keysers-graft, en de Oost-deur der ghepasseerde Kerck is, en is niet min prijs waardigh alst voorgaende, en van gelijcken van heel vercierlijcken ongemeenen vinding, waer in de op-gestelde Doods-hoofden gantsch aerdiglijck zijn by gevoeght, en goet cieraet geven ten voornemen. Maer ditte gemerct met XVII. is de Zuyder deur, welke zijn uyt-sicht heeft op de Wester-marckt, en al-hoe-wel niet soo seer gheciert zijnde als de voorgaende, en laet daerom niet neffens de selve plaetse te houden en in eenige seltsaemheydt uyt te steecken, een saecke, so wy meenen, noeyt meer gesien of in eenige wercké te vinden, waer aen de uytnemende seltsaemheyd van vindingé van onsen Bou-meester te mercken is, want de pilaster by hem int midden gebroken, en de binnen helft rechts als een vierdeel van een ronde pilaer ghemaect zijnde, de selve aen weder-zyde binnen en buyten mettet vierkant als tusschen twee pilasteré besloten, 't welk een behaeghlijckheyd in 't aensien geeft, vermits so vercierlijcken veranderingh.

Drie Kerck-Hof-Poortjens der VVester Kerck, verthoont van wederzijden in 6 Platen.

Oost-poortjen XVIII, en XIX. Zuyd-poortjen XX, en XXI. Noord-poortjen XXII, en XXIII. Mette Op-stallen XXIV.

DEwyle dese drie Kerck-hof poortjens waren van seer vercierlicke en seltsamer vindinge, en vol gantsch ongemeene breeckinge, wonder het oogh vermakende, en also de selve niet min van binnen als van buyten waren gheciert: wy hebben goet ghedacht de selve en oock van weder-zyde, hopende sulcx den nausoeckigen beschouwer tot meer vermaeck te sullen dienen, en onsen arbeyd in dies niet vergheefs te sullen zijn. De XVIII. Bouw-form verthoont 't Oost-poortjen van buytenen, maer XIX. van binnen mettet zy op-stal van 't selve, van gelijcken het Zuyd-poortjen van buytenen verthoont in XX, en weder van binnen met het zy-opstal van dien in de XXI. Bouw-form: maer het Poortjen aen de Noord zyde daer van is de XXII. de buyten, maer de XXIII. de binnen zyde: nu al-hoe-wel dese Poortjens tot alsnoch niet en zijn gestelt of in wesen gebracht, vermits de voor-verhaelde Kerck oock selve noch niet al voltrocken en is, so hebben wy even wel de selve, also die eyntlijck tot dese plaetsen en wercke geschickt, al hier ophen eygen plaetse willen voordragen en verthoonen.

VVaele-Kerck-Poort XXV.

D E S E Poort staet in de oude Hoog-straet omtrent het Oost-Indisch Huys, en komt voor een sekeren gangh, door de welcke men gaet in de Waele of Fransche kerck: dese is in zijn geheel van een çierlijcken en vasten stant, vol vercierlijcke en seltsame vindinghe, waer in de sonderlinge vindelijckheyd des Meesters te mercken is, hebbende de Pilaren ghegheven heel nieuwe vercierlijcke Capiteelen, nochtans alsoo dat de

selve met hare krollen eenighsins de maniere van *Ionischen* wercke verthoonen, oock mede is 't heel vreemt en bedenckelijck de *Arhitrave* also ghebroken, en halvelingh in de fries te springen, en weder de fries boven dien, welcke van een geheel ongewoonen toog is, boven dese op de *Cornice* tusschen de gebroken Frontespice, komt het Stadts wapen met de Keyserlijke kroone te staen, 't welck een seer aenghename heerlijkheydt en goeden stant geeft, sulckx dat dese Poort een merckelijcke verciersel voor dese straet is.

Ian Roompoorts en Reguliers poorts Toorn, beyde vertoont in een Plaet XXVI.

D I E met *A.* gemerckt, is de Ian Room poorts Toorn, 't welcke eertijds een ouden doch noch stercken lagen ronden toorn des Stads poort (genaemt Ian Room poort) plach te zijn, staende op de Cingel schuyns tegens over de Huysinge vanden *Heere Burgermeester Reynier Pauw*, dan is in den jaere 1616 den 10 May begonnen met een vierkantigen huydt omtogen te werden, en is alsoo voorts in forme van een Klock-toorn, als inde tegenwoordige Bouw-form te sien is op-ghetrocken, en vermits het sterck wercken aen de selve (also de op-makingh seer van den *Heer Burgermeester Pauw* (soo men seyde) wierde be-yvert, ter saecke vanden af-gebroken Stadt-huys Toorn, waer door de plaetsen daer omtrent geen na by klokken-slach of wysers en hadden,) is noch in 't selve jaer geheel volmaeckt gheweest. En die met *B.* ghemerckt, is in ghelijcker manieren als de voorgaende int jaer 1619 den 5 October, begonnen gebouwt te worden op eene vande oude Toornen der oude Reguliers poort, welcke staet ten eynde aen de Kalverstaet, en is dese mede gemaect tot een Toorn met klock en wysers, doch kleender in alles als de voorighe, en is desen Toorn in 't volgende jaer daer aen oock mede in zijn geheel voldaan en ghemaect geweest, seker beyde dese Toornen, al-hoe-wel andere grootere, mede by onsen Bou-meester ghedaen, hier vorens vertoont, en zijn geensins de minste, maer soude met goede redenen wel mogen vorens ghestelt werden, en sonderlingh de Ian Room-poorts Toorn, de welcke van een gantsch bevalligh aensien is, en een seer vaste maniere van Bouwen verthoont.

Haerlemmer-Poort, verthoont in 2 Platen. Op-stal van buyten XXVII, Op-stal van binnen XXVIII.

D E S E Poort, welcke is eene der Stadts Poorten, staende aen de Haerlemmer-dijk, uyt de welcke men rijdt naer Haerlem, (een seer nae-buurighe Stadt, welcke vermits zijn schoone hooge Landouwe, Duynen en Bosschen, onse water-rijcke Stadt diendt tot een eygentlijke verlust-plaets en verversschingh) wordt daer van de Haerlemmer-poort genaemt, dese is van buyten in zijn geheel al van Blaeuwen-oorduyn-steen opgebouwt, geheel robust en van rustiger ordine, 't welck een vast aensien gheeft en sterckte verthoont, weltooghlijck voor een Poort van soo een gheweldigen Stadt, boven op het opperste komen twee Leeuwen stijf soo groot als 't leven, wel gemaect, welcke des Stads Wapen met de Keyserlijke kroone, als geweldige verdedigers van grooter mogentheydt vast houden, de gang of goote van dese Poort, is wel met twee of drie kreecken of borchten ghemaect, also dat hy niet recht deur ghesien kan werden, 't welcke is ghedaen met wil, tot versekeringh

en bevrydingh voor het door-schieten, al-hoe-wel nochtans deses Stadts omgelegentheyd, vermits laghe, weeck, waterighe en moer-achtighe Landen en gronden soodanigh is, dat het ondoenlijck soude zijn de selve te om-legghen, of met naby-legheringhe te benauwen: 't binnenste van dese Poorte 't welck in de Stadt siet, is al van enckel witte Hartsteen, mede al vast en van rustighen wercke, zijnde de pilaren des selfs met eenighe banden als tot sterckte overbonden; sulckx dat die soo wel van

binnen als van buyten een vast aensien maect, doch so dat hy van binnen zijnde in alles wat teerder, en vermidts zyne witheydt veel bevallijcker, al-hoe-wel oock gheweldigh aensien heeft: d'eerste steen van dese Poorte is gheleydt geweest by den *Heer Burgermeester D^r. Sebastiaen Egbertsz*, vermaert Doctor inde Medicine, een man vermits zyne gheleertheyd niet om sonder eere te noemen, en is dese Poorte alsoo met dien begonnen en te maecken aen-gheheven op den 18 Iulij des jaers 1615, en is in zijn gheheel voldaan gheweest in 't jaer 1618.

Princen-Hofs-Poort XXIX.

D E teghenwoordighe Poort, welcke mede al sedert of in de leste jaeren van onsen Bouw-meester is ghebouwt, staet op de Fluweelen oft Oude-zydts-voor-burchwal, en diendt tot den voorneemsten in-gangh van 't Princen-Hof, en also in dit voorschreven Hofs begrijp de Ghecommitteerde Raden ter Admiraliteyt binnen deser Stadt, oock haere Sit-plaetse houden, heeft onsen Bouw-meester in den boven wercke van dese Poorte, met kenbare tekenen als Schepen, Anckers en Zee-gedierten, sulckx oock willen verthoonen en te kennen gheven: En seker dese Poort, soo vermidts zyne goede plaets als grootte, heeft een heerlijk aensien, wel voeghlijck voor eens Princen Hove, en is voorts oock met soo velerhande seltsame vercierlijke breeckinghen, en verheven en gesneden wercke gheciert, datter ruymte is om een grettigh en nauw-sichtigh ooghe te versaden en genoegh te doen.

Nieuwve-Zijds School-Poort, XXX.

D E S E onse Stadt Amsterdam wordt door den Amstel en Dams-brack, in twee ghedeeldt, en al van oudts met de namen, Ouwe ende Nieuwe-zijds onderscheyen, herkomende van de eerste plaetse des Stadts, 't welcke is gheweest langhs aen de Oost-zyde van den Amstel en Dams-brack, maer by de eerste vergrootingh gheschiedt in den jare 1585, de West-zyde des Amstels oock in-ghetrocken zijnde, heeft ghekrege de name van Nieuwe-zyde, en heeft dien volghens al wat be-oosten den Amstel was leggende, behouden den name van d'Oude-zyde, en weder alle 't ghene be-westen was, genaemt gheworden Nieuwe-zyde, welcke twee zijn of ghedeelten der Stadt, by naer als met een Evenaer ghewickt, in groote overmachtighe, soo ghemeene als by sondere Ghebouwen, Marckten, Straten, Wateringen en anders, so even-gelijck zijn, datter nauw onderscheyt van is te maken: Dese nu onder anderen hebben yder oock zijn eygen Latijnsche Schoole bysonder: Waer van het Nieuwe-zijds Latijnsche School komt achter ter sijen de Nieuwe ofte *S^t. Catharinen* Kerck, aen 't Grave-straetjen, al waer dese teghenwoordighe Poorte staet, en diendt tot den voorneemsten in-gangh van 't selve School, welcke Poorte onder de wercken van onsen Bouw-meester gantsch pryselijcken is, sijnde het Boecken-gestel boven op de *Cornice*, ter zijen rechts als een vertoon, soo oock in 't midden verselt met een School-Meesterlijcke troonje, 't welck alle wercken van aerdigher vercieringh en van goeder vindinge zijn, van wat grootte dese Poorte zy sal door de by-ghestelde Voetmaet, volgens ons doorgaensche gewoonte, licht te vinden zijn.

Tvvee Poortjens noch niet staende. A. XXXI. B. XXXII.

AL-hoe-wel beyde dese Poortjens noch niet en zijn in wesen gebracht, en tot noch toe geen plaetse en hebben bekomen, en door dies nameloos zijn gebleven: 't heeft ons echter even-wel goet ghedacht, de selve als zijnde vande vindinghe van onsen Bouw-meester in 't licht te brengen, en by zyne andere dingen plaetse te gheven, en oock hier alsoo wy vermercken 't eene door zijn groote meer als bysonder, en 't ander door des Stadts-wapen-kroon, selve de Stadt den ghemeene wercken toe-ge-eygent te zijn, sonder nochtans, vermits d'af-lyvigheydt des Meesters, juyste kennisse te hebben waer toe die eyghentlijk zijn gheschickt, 't welke volghens, wy hebben de selve hier onder de ghemeyne Ghestichten willen plaets gheven, en by ontbrekinge van name met Letteren onderscheyden: En sprekende eerst int korte yets van dat met *A.* ghemerckt, en getallet met XXXI, waerlijck ditte is van seer seltsamen, wonderlijcken en vercierlijcken vindinghe, en is te gelooven dattet in wesen gebracht zijnde, al eenige andere van onsen Bouw-Meester niet en soude toegeven of wijcken: doch 't volghende met *B.* en gheciert met de Keyserlijcke kroon, achten wy immer so schoon, en oock beter te zijn: ditte is vol cieraets en uyt-gehouden wercke, en als aen de Capiteelen te mercken, treckt genoeghsaem nae de *Corintische* wyse: 't is niet te twijffelen ofte dit Poortjen soude in 't werck sich wel vertoonen, en heel goeden stant houden, te meer vermits zijn uyt-heffinghe op de twee voorwaertste staende pilaren, als uyttet by staende zy-opstal te mercken en te sien is.

Eynde des Eersten Stuckx, vvaer in verhandelt van de Gemeyne Gestichten binnen Amsterdam.



Bysondere Ghestichten, Tweede stvck.

Huys van S^r. Hans van VVelij XXXIII.

DE Voordraging van dit Huys, vernieut ons 't ontfermelijck ongeluck aen den Stichter des selven, wylens S^r. *Hans van VVelij*, Koopman ende luwelier deser Stadt Amsterdam, overkomen, den welcké onlangs naer de Bouwinghe deses, in 't jaer 1616 inden Hage, by twee Françoysen ter sake van eenighe zyne over-kostelijcke luweelen, deerlijcken is vermoort geweest, doch sijn de Moorders haest bekend geworden, en beyde over 't selve oock Gerichtet. Dit Huys dan door zynes Stichters ongeluck eenighsins vermaerder, is boven de gewoonlijcken aert van Burgerlijcke Gebouwen, gantsch uyt-steeckende, en gheheel kostelijck, en seer gheciert met alle maniere van uyt-ghehouwen wercken: En is 't Voorsicht daer van wy spreken in zijn gheheel, al van Blaeuwen oorduyn-steen ghebouwt, en hier en daer met Marbere en Toets-steene tafelen en platen ingeleyt: het staet op de Fluweelen ofte Ouwe-zijds voor-burchwal, tegens over d'Engelsche Bier-kay, van waer het sich vermidts de ruymte gantsch wel laet sien, en oock een luchtigh uyt-sien heeft, d'onderste stadie van desen, is van *Dorischen* wercke, en de tweede van *Ionische*, maer de derde, (met de welcken de toogh van de Gevel begint, welcke op 't çierlijkste met allerhande seltsame breeckingen, en verheven, en gehouwen wercken is t'samen geset,) is in zijn gheheel een *Composita*, of gemengde wyse, 't begriip in sijn geheel is van merckelijcke hoogte, sulcx dat het boven de om-burige Huysen uytsteeckt, en sich wel kennelijcken vertoont, vermits eenen kleenen achtkantigen Toorn, die zyelings boven het dack, neffens eenigen plat uyt-komt, door 't welcke, als oock vermits zyne kostelheydt, en zynes Stichters ghedachte ongeluck, dit Huys gantsch vermaert, en inde Stad over al en by yder bekend is.

Het Huys den Dolfyn, Met de helfte eens Gevels achter de Oude Kerck XXXIII.

DESE twee Voor-sichten ofte Gevels, geven sonderlingh te kennen de aerdighe vindinghe onses Bou-meesters, welcke çierlijke verdeelinghe des werckx aen het oog een lust, en seer goet gevallen gheven. Het eene daer den Dolfyn inde Gevel is uytgebeeld, tegenwoordigh bewoont door den *Heer van Nieucoop*, staet op de Cingel tegen over de Rouaensche Kay, en heeft aen alle zyden een seer behaeghlijck uytzicht: Het ander van 't welcke maer de helft vertoont wort, staet achter de oude Kercke tusschen de Niesels ende de oude Kerckx brug: wat belangt hunne geestige vercieringen, en konstige verdeelinghe des werckx, die sullen wy sonder prysingen ver-by gaen, also sulcx in goede dingen onnoodigh is: Aengaende de Maten, sal den vlytighen Naersoeker, op de Plate (om zyne kurieusheyd te voldoen) getekent vinden.

Tvvee Poortjens, vertoont in een Plaet XXXV.

DESE teghenwoordighe twee Poortjens staen beyde op de Heere graft, waer van het ghene met A. gemerckt, is de deure ofte in-gangh des Huys van d'*Heere Burgermeester de Vlamingh*, en 't ander met B. komt te staen in't midden, makende

de deure van 't Huys van *S^r. Hans Bartholotti* Koopman binnen deser Stadt. Seker dese twee Poortjens en verdienen onder de andere Wercken van onsen Bouw-meester, vermits hunne aer-

digheyd, overvloed van çierlijcke verheven wercken en seltsame breeckinghen, niet min lof als eenige der voor-gaende, al-hoe-wel die van meerder grootte en aensienlijkheydt zijn (volgens hen vereysshinge) als de dese: want dese en geven, voor so vele als hen vindingh en 't eygen daer toe die zijn geschickt aengaet, den anderen niet toe, zijnde beyde in haer geheel gantsch vercierlijck, en als gepast tot bysonder en Burgerlijck gebruyck, 't welck niet sodanige grootsheyd en grootte, als wel gemeyne Ghestichten doen, en vereyssen.

Kelder-Booghjens of in-gangen XXXVI.

AL-hoe-wel dese tegenwoordige Booghjens niet en staen, noch geen plaetse en hebben, hebben wy echter even wel vermits hunne verdienste, en oock zijnde vande vindinge van onsen Bouw-meester, de selve hier plaetse willen gheven, en den Beschouweren voor-dragen: dese waren by onsen Bouw-meester geschickt tot in-gangen van eenige Kelders, dan en zijn echter niet tot de daet gekomen, nochtans wy durven die versekeren dat deser verdiensten meerder zijn, en ick laete staen een Kelder, soude genoeghsaem om te dienen tot een Galderije, en soude in dies heel goeden stant houden, en vermits dese eenighsins lydelijcke buyginge der *Cornice*, boven yder boge en rondt Frontispicum makende, soude vermits dese veranderlijkheyd een gantsch behaeghlijck aensien hebben, en den Beschouweren vermaken: want dit in zijn gheheel een goet werck is, en gantsch gemeen aen de oude wyse, zijnde van der ordine *Tusshana*, hebbende geenige ongemeenheyd als de buygingh der *Cornice*, 't welck nochtans vermits zyn bequame toogh en plaets, welstant geeft.

Eynde des Eersten Boecx vande vvercken van M^r. HENDRICK DE KEYSER geinventeert, en door CORNELIS DANCKAERTS in wesen gebracht, binnen Amsterdam.



**Tweede Boeck des Eersten deels,
Der Bouwinghe onses Tijds.**

**Voordragende de Wercken en Gebouwen gedaen by M^r. Hendrick
de Keyser, in verscheyde plaetsen.**

't Stadt-Huys tot Delf in Hollandt XXXVII.

H E T oude Spreek-woort seydt, dat brant noyt en verarmde, 't welck door dese tegenwoordige Bouwe heel waerachtigh schijnt, want als nu eenige laren gheleden, de brant het Oude Stadt - Huys van *Delf* hadt aenghetast en 't selve in zijn gheheel gheschonden, en by naer tot eenen Ashoop ghemaect: So heeft de nootwendigheyt sulcx vereysschende, en inde gelede schade, de beterende yver gewassen zijnde, weder oorsake gegeven om de waerdige Raets-plaetse van soo een voortreffelijcke Stadt als is Delf, naer 't betamen van dien te hermaken, en als van nieuws weder op te bouwen, 't welck wy teghenwoordelijck sien uyt de assche van 't oude er-resen, 't hoeft op-steecken rechts als eenen nieuwen *Phoenix*, den welcken zyne eerste gewosse vederen uytspreyt, en sich met een nieuwelingh herboren glantse en uytstekentheyd vertoont: En waerlijck dit voortreffelijcke gebouw, komende te staen ten eynde op een soo schoonen vierkantighen en ruymen marckt, als in geenige der Steden in Holland te vinden is, en hebbende boven dien een *Faciatte* of Voorsicht, welcke rechts tegens over de voorneemste en groote Kercke aensiet, gantsch çierlijck en in zijn gheheel al van witte Hertsteen, met Pilasteren en heure opper-çieraden, houdende twee stadië in de hoogte, *Dorica* en *Ionica*, en in 't midden noch tot ver-rijckigh met een derde der *Ordine Corinthia* op-geset, waer dicht bezyden eenige middelbare^a Naelden op de naeste pilaren komen te staen, alles kostelijcken ghewrocht en met verheven en uyt-gehouden wercken, tot de welcke ^a*Piramides*. noch de rijckelijckheyd van 't overgouden gedaen is, geçiert: sulckx dat dit werck in zijn gheheel, is van grooter kostelheydt, en van soo behagelijcken aensien, alnoch geenige Raets-Huysen in eenighe der buur-steden te sien is: Alles 't welck uyt de tegenwoordige Bou-form, de welcke verthoont de *Faciatte* of 't Voorsicht des gemelden Stads-Huys, en neffens dien der selver zy-op-stal, klaerlijcken te mercken is, welcken wy sonder voorder pryinghe den vlytighen Beschouwer tot zynen vryen oordeele overgeven, wat de grootte van 't geheel ende der deelen aengaet, de selve is door middel van de by ghestelde Voet-maete te bekomen. Dit Stadt-Huys is naer den brandt, welcke is geweest in 't jaer 1618, inden jare 1619 begonnen, en is in zijn geheel voltrocken en gemaect geweest in 't jaer 1620.

Eenige Op-stallen mette gront des Stadt-Huys van Delf XXXVIII.

H E T gene getekent met *A.* is het Op-stal des voorgaenden Stads-Huys van Delf, en *B.* de gront des selven Stadt-Huys: en *C.* den Op-stal van 't Poortjen, getekent met XXXI, sorterende onder de ghemeene Wercken: en *D.* is d'Opstal van het Poortjen van 't groot School, getekent met XXX. en *E.* is van 't Zeeghbooghjen, zijnde d'alderleste plaet van de Inventie van M^r. THOMAS DE KEYSER

**Graf van den Doorluchtigen Prince, Willem van Nassav,
Prince van Orangien, &c. binnen Delf.**

Verthoont in 2 Platen.

Op-stal van voren XXXIX. Van ter zijen XL.

EEuwigh-durigh moeten zijn de gedenckenisse van so een Doorluchtighen Vorst, en te waerden Vader des Vader-lands, de welcke de eerste hitte der Burgher-kryghen en Op-roeren verduurt, ghestilt, en onsen verdruckten Staet tot eenen Vryen stant herstelt heeft; die in 't verdedigen van de selve tegens der Vyt-landscher Heerschinglynes Doorluchtighen Huyses goed en bloedt by gheset heeft, en eyntlijck in 't betrachten van dien, zijn dierbaerste leven selve (door Moordersche handen wegh-gheruckt) den Vader-lande en Vryheyd ten offer heeft op-ghedragen: En niet en konnen dese soo weynighe Eeren-beelden in 't minste eenighe wedergeldigh doen, voor soo onwaerdeerlijcke ontfangene weldaden, maer de diepe letteren die yder Burger in sijn binnenste draeght, zijn waerachtige en waerdiger belooninge van soo hooge Helden-daden, volgens 't welcke dit so kostelijcke Graf is maer het minste^a merck van soo vele Danck-offeren, als wel werden ghewilt en ghemeent: Dit tegenwoordige Graf, van soo konstighen en vercierlijcken wercke, en van so velerleye kostelijcke Steen, en Marbre van alle coleuren gebouwt, en met schoone Eeren-beelden, (daer onder oock des Vorstelijcken beeldenisse, selve in zijn volle rustinge) al van Bronze ghegoten, gheciert; en voorts voltrocken met alle kostelheydt, den wercke aenklevigh zijnde, sulcx dat onse een voudige Voor-eeuw dierghelijcke niet en heeft gesien: Is by de Hoogmogende Heeren Staten, inde eere des over-leden Vorsts WILLEM, *Hooghloff. gedachtenisse Prince van Orangien*, gedaen bouwen, en gestelt binnen Delfinde groote oft nieuwe Kerck, al waer het Lichaem des Hoogh-gedachten Vorsts rustende was. In dit selve Graf is oock naderhandt inden jare 1625, met alle Feestelicke eere gebracht geweest, 't Lichaem van den *Prince MAURITS, Hoogloff. gedachtenisse Prince van Orangien*, Sone van dē voor-gedachten *Prince WILLEM*: De makinge van dit Graf is by de H.M. Heeren Staten by der hant genomen, ontrent 32 jaer naer 't over-lyden van den Hoog-gedachten *Vorst WILLEM Prince van Orangien*, en is inden jare 1616, onsen Bou-meester by de H. gemelde H. Staten aenbesteeet geweest: En is by onsen Bou-meester onderhanden geweest tot den jare 1621, in de welcke het oock in de geseyde Kerck binnen Delf is op-gerecht geweest. Wat voorts bysonderlijcks meer van desen wercke te segghen is, kan den vlytighen Beschouwer uyt de twee tegen woordighe Bouw-formen van dien, 't selve naer speurende, licht begrypen en verstaen, waer mede wy deses Grafs een eynde maken.

^a*Character.*

Besluyt.

Tot hier toe Gunstigen Leser en Beschouwer, is onsen arbeyd t'uer vermaeck gedaen en volstreckt, voor so vele aengaet de Wercken en Gebouwen, ghedaen by onsen Amsterdamschen Bou-meester *Hendrick de Keyser* so binnen onse Vaderlijcke Stad Amsterdam als elders: Nu ist by en aldien dat wy onsen vlijt u en allen Liefhebberē behaeglick te sijn, en tot uwen vermake gedient te hebben, sulcx dat de weder-vruchten daer van ons ter handē komen: Zijt versekert dat wy eerlang sullē vinden gelegentheyd, omme by dese te vervoegen alle wercken, den welcken

ghy bemerckt al hier van onsen Bou-meester te ontbrekẽ; en soo voorts gaende, sullen ons verplicht houden onsen Landts-lieden, Konstenaren en allen Liefhebberen, den Vader-lande te nutte, metter tijd noch grooter en meerder sake te wege te brengen, waer mede wy een eynde makẽ van dit *Eerste Deel der Bouwinge onses Tijds*.

By-voeghsel, Ofte tweede deel, Der Architectvra Moderna: Ofte Bouwinghe onses Tijds.

Inhoudende eenige wercken en Gestichten van verscheyde andere Meesters deses teghenwoordighen Tijds.

Graf van zyne Vorstelijcke Ghenade Graef Willem van Nassouw, Gouverneur van Vrieslandt, &c. Binnen Leeuwaerden in Vries-land XLI.

DIE van Vries-land niet min danckbaer, en gehouden aen hen Bescherm-Heer en Vader, sijn Vorstelicke Genade *Graef WILLEM van Nassauw*, dē welken binnen Leeuwaerden overleden zijnde in den jare 1620 den lesten May, soo hebben de Staten des lands eenighen tijdt daer nae hem ghedaen maken en opgericht dit tegenwoordighe kostelijck Graf, 't welck by den outsten Soon van onsen Bouw-meester genaemt PIETER DE KEYSER eerst ontworpē, en daer na door een ander zynen gewesen Discipel in wesen gebracht: en is dit selve gestelt en op-gericht inde Hooft-Kercke binnen Leeuwaerden, alwaer sijn Vorstelijcke Genade eenigen tijdt te voren begraven was. Voorts alle begeerde bysonderheden of maten van dien wercke, sal den vlytigen Beschouwer in de tegenwoordighe Bouwform, deur middel der by-gestelde Voet-maet by sy selven kunnen begrypen.

Galderije des Koninghs van Denemercken tot Frederickx-burch, ghedaen by Hans Steenwinckel, XLII.

DE Konstvoedende vruchtbaerheyd van onse tijdsche Eeuw en Lande is sodanigh, dat de Koningen selfs van uyt den Noorden die by ons komen soecken, en bearbeyden de selve van alhier by hen te trecken, en onses konststers dienst aldaer te gebruycken, 't welck met dese tegenwoordige Galderije, waer te sijn bewesen wert, die gedaen is by den vindigen en seer vercierlijcken HANS STEENWINCKEL, den welcken wy hier met desen Koninghlijcken wercke wel billijck hebben te gedencken. Seker dese Galderije (welcke is gemaect voor, en ten dienste van zyne Koningl: Majesteyt van Denemercken, in sijn Koninghlijcke Hof tot *Frederickx-burch*) is een werck van grooter kostelijckheyd, met overvloed van gesneden, verheven, en uyt-gehouden wercken, en is by naer in sijn geheel of immer ten meerdeele, van Marbre en andere kostelijcke steen ghebout, hy begrijpt in de lengde seven alsulcke bogen als hier vertoon werdē, en houd in de hooghde twee stadien, zijnde d'onderste van *Dorische*, en d'ander van *Ionischen* wercke, yder deser vacken of twee boven-een-staende bogen, sijn toe-ge-eygent aen eene der seven Planeet-Goden, 't welcke in yder boge met beeldenisse, en alle soorten van wercken daer op passende wert uyt-gebeeldet, en boven dien komt het beeldt van yder der Planeten, selve boven op het opperste van sijn toe-gewyde boge te staen, gelijk uyt dit stuckswyse vertoon der tegenwoordige Bouw-form van de geseyde Galderije te sien is: Wy vertoonē van dies so weynigh, om dattet genoegh is voor de verstandige,

omme hier voorts de hoedanigheyd van 't geheel uyt te begrypen ende te verstaen,
also het doch alle, uyt-genomen de beelden en beeldenisse, een selvige werck is.

***Huys van S^r. Balthazar Koymans binnen Amsterdam:
Gedaen by d'Heere Iacob van Campen, Bouw-meester en Schilder, XLIII.***

DEsen bouwe welcken wy hier te berde brengen, en den Beschouweren als in wesen vertoonen en voordragen, is gedaen ende te wege gebracht by den verwonderlijcken en dapperen Schilder, en Bouw-meester d'Heere IACOB VAN CAMPEN, een Broeders sone van onsen Bouw-konst-lievenden S^r. CORNELIS VAN CAMPEN, en dit ten believe van den Stichter des selven S^r. *Balthazar Koymans*, zynen seer ghemeensamen vriend, welcken wercke is staende binnen onse Stadt Amsterdam, op de Keysers graft tegens over de Wester-Kerck: de *Faciatte* of 't Voorsicht van desen bouwe, welke eygentlijk is 't gene dat by onsen geseyden Konstenaer is te wege ghebracht, en wy hier vertoonen, heeft twee stadien en een halve inde hooghde, waer van de onderste der ordine *Ionico*, en het tweede met de halve boven dien der ordine *Romano*, is al vol met pilasteren en hare oppercieraden en ornamenten, alles ten nauwsten waergenomen, en suyverlijck uyt-ghewrocht: sulckx dat dese *Faciatte* in zijn geheel is van uytnemender schoonheyd, en van sodanigen grootsheyd en oock behaeghlijcken aensien, datmen billigh seggen mach, dat de genen welcke onse Stadt doorsien, ende deses Gebouws schoonheyd niet gemerckt en hebben noch ghewaer geworden zijn, noch al de heerlijkheyd onses Stads besien: noch der Bouw-konst niet verstaen te hebben.

***Zèegh-Booghjen,
Gedaen by M^r. Thomas de Keyser, XLIIII.***

Dit tegenwoordigh Poortjen, by ons genaemt Zeeghboogh, (vermits de gelijkheyd met dien) is van de vinding van M^r. THOMAS DE KEYSER, tweede Soone van onsen voorgedachten Bouw-Meester, M^r. HENDRICK DE KEYSER, ende en heeft tot als noch nergens plaetse begrepen, weshalven wy het een name hebben gegeven naer ons believen, en best over een komende met zijn aert. En seker dit poortjen 't welck in zijn geheel al van *Dorischen* wercke is, is van goeder verdeelinghe en seer bevallig, en genoegsaem geschickt en geciert na de maniere der Ouden, sulckx dat wy dit met reden soo vele soude mogen prysen als eenige der voorgegane Poortjens in desen Boeck, waer uyt wy moghen verstaen wat hope datter van desen bloeyenden konstenaer soude zijn, by en aldien hy sich tot de Bouw-konst in 't geheel wilde overgeven, nopende de leden hier by ghestelt, *A.* is de Baze, en *B* 't Capiteel der Pylaren, maer *C.* 't Ornament boven dien.

Hier mede goetwilligen Leser maken wy een eynde van ons schryven, in 't welcke wy na ons vermoghen hebben bevylicht, u en den verstandighsten te wille te zijn, en genoeg te doen. Ist hier en daer gebreckigh, en hevet verbeteringh van nooden, wy nemen sulcx met de daet, danckelicken aen, en weten voorshants geen ander onschult van dies te doen, als te bekennen dat alle menschelijcke wercken feylbaer zijn. Doch segghe alleenich ditte, in geval hem yemant mocht stooten aen de langheydt van onse Voor-Reden, (met den welcken wy nochtans gepoocht hebben lust en aendacht te verwecken) ons voorwerpende, vermidts 't weynige schriftelijcke ghevolgh en kleenen inhoudt deses Boecks, te grooten hooft, op soo kleenen lijffen te staen. Wy daer-en-teghen segghen de saeck soo niet te zijn, want den eygentlijcken inhoud deses Boecks en bestaet niet alleen uyttet geschreven of gheletterde, maer oock mede en in 't meerdeel uyt de by-een-versaemde

Bouw-formen, welcke met hare tegenwoordigheyt, al-hoe-wel onghellettert, de sake naerder verklaren als wel veel letteren, en een groot begrijp van schrift niet en soude doen. Dese beyde dan te samen, en niet de beschrijvinghe of Bouw-formen alleen, maken den inhoudt deses Boecks, welcke also te samen ghenomen, zijn seker genoeghsaem om te hebben een Voor-Reden als by ons beschreven. Hier mede gonstighen Leser maken wy onse redenen een eynde, latende u de vergelijckinghe van 't een mettet ander en alle oordeel vry, alles t' uwen welgevallen, en so als het u best behagen sal.

Besluit.

WAer mede, ô konst-lievende DANCKAERTS! ick maëck een eynde van de begeerde Beschryving deses Boecks, maer niet een eynde van u vvel verdienden Lof, zijnde ghehouden beyde de levendige en dooden, vvelcker gedenckenisse door u arbeyd sekerder is bevvaert als door hen vvercken selve, en vvy genieten door u vlijt, dat yeder blyvende in zijn Stadt en selve binnens huys, t' allen tijde alst ons maer lust en believe, ons mogen als in vvesen voor ooghen stellen een menighte en veelheyd van verscheyde aenmerckelijcke Gebouvv en Gestichten, staende in verscheyde plaetsen en oorden. Voort myne, ick houde my verplicht, en hope dat myne ghedanen vlijt u vvel ghevallen sal, en heb oock geerne ditte ('t vvelck met vvel recht by yemandt onervaren inde Bouvv-konst konde geschieden) gedaen, ende oock myne ghenegentheyd den Overledenen vlijtigh bevvesen: bevveeght door de bedenckinge, of door een ontydige doodt, oock myne vvereken sulckx van een ander soude mogen komen te vereyschen. Doch al dit en heb ick oock niet sonder in dies ver moeyt te vverden tot dus verre gebzacht, hebbende eenige dingen vvijt en verr' moeten op soecken, sulck door my dick in de ghedachte (in dit mijn kleene begin) is her voor ghekomen, dat vele Boecken te schryven gheen eynde en hebbe, maer ditte eyndighende, ick vvensche u DANCKAERTS, vvelvaren, en blyve dy een seer genegen vrient. In Haerlem desen 14 December, 1630.

G.D. Bray

Beslyt.

Hier siet ghy Leser af-ghebeelt,
 Het geen de Bouw-konst heeft geteelt,
 Noch self in dees ons laetste Eeuw,
 En meest in 't woeden van de Leeuvv.
 Ick wensch dat elck voor-oordeel staeckt,
 En denck: geen werck was oyt volmaeckt.
 Hoe strickt'lijck nauw dat yemant leest,
 Wie isser die geen feylen heeft?
 Komt yemant yet berisp'lijcx voor,
 Hy neme' het by het rechter oor,
 So sal 't veel-licht wat beter staen.
 Waer 't dat dit veeltijds wert gedaen,
 Men vindt niet so veel haet en nijt,
 Die doch het goed' als 't quade bijt.
 Ick prijs den Swijger die daer toont
 Met daed, wat in zijn Harssens woont.
 Als dit een yeder wel betracht,
 So wiert te voorschijn yets gebracht
 't Geen anderen tot lust verweckt:
 En Lievers tot de Kunste treckt.
 Den goeden is het alles goet.
 Een Blom wel Spin en Bye voed,
 Ten kan het Bloemtjes schult niet zijn,
 Maer wel die daer uyt suyght fenijn.

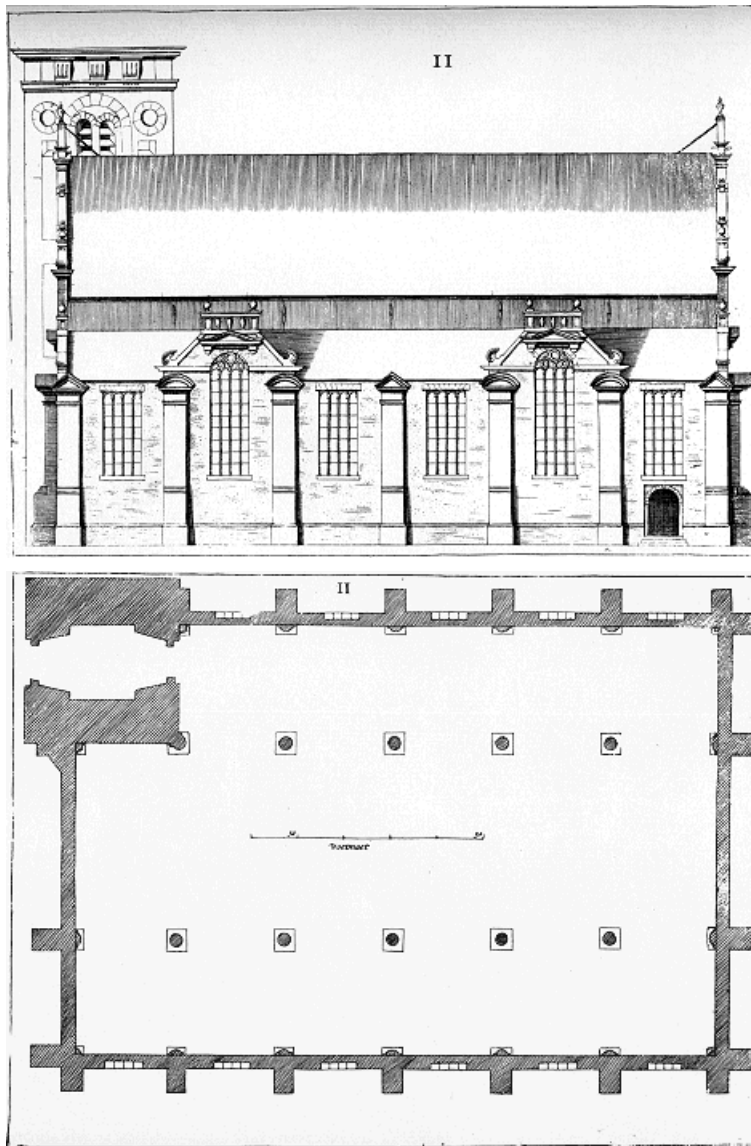
C. DANCKAERTS.

[Afbeeldingen]

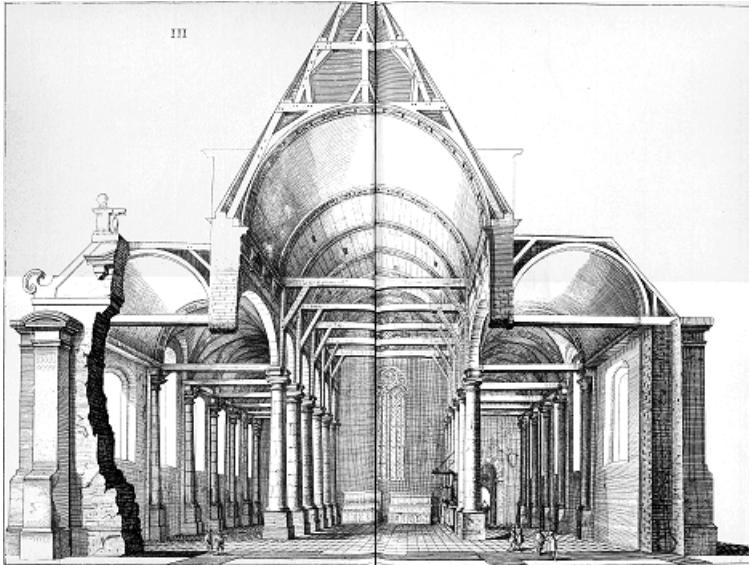
[I]



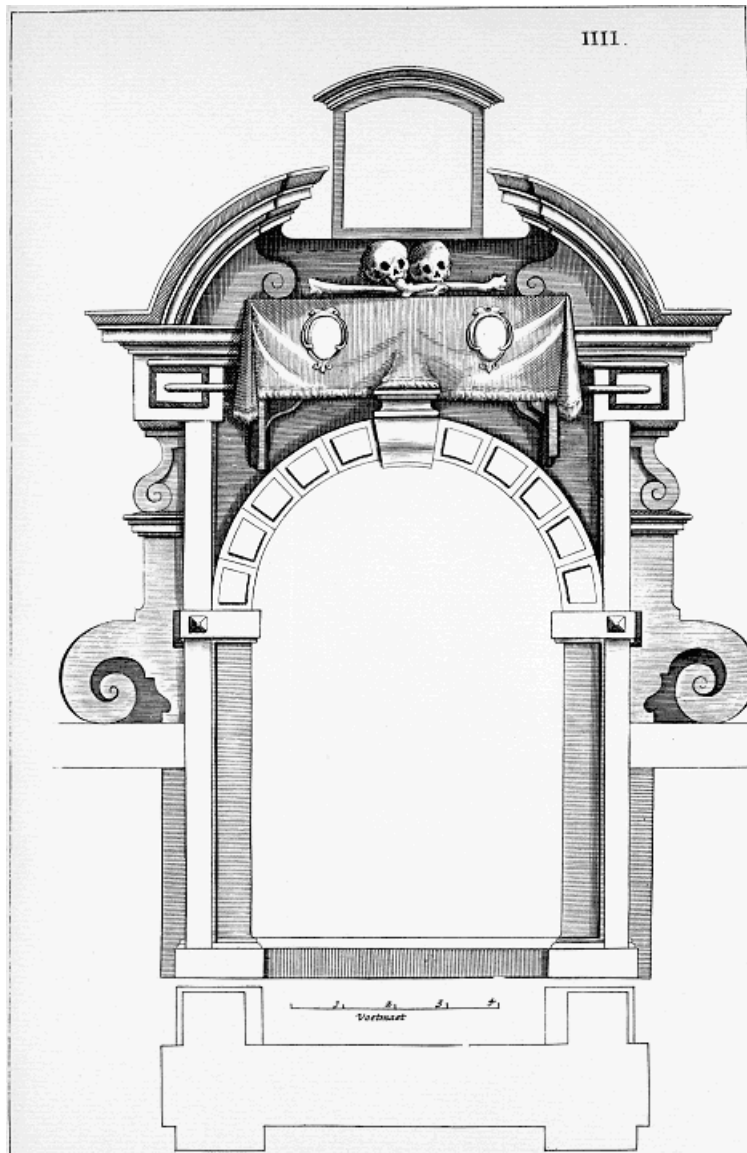
[II]



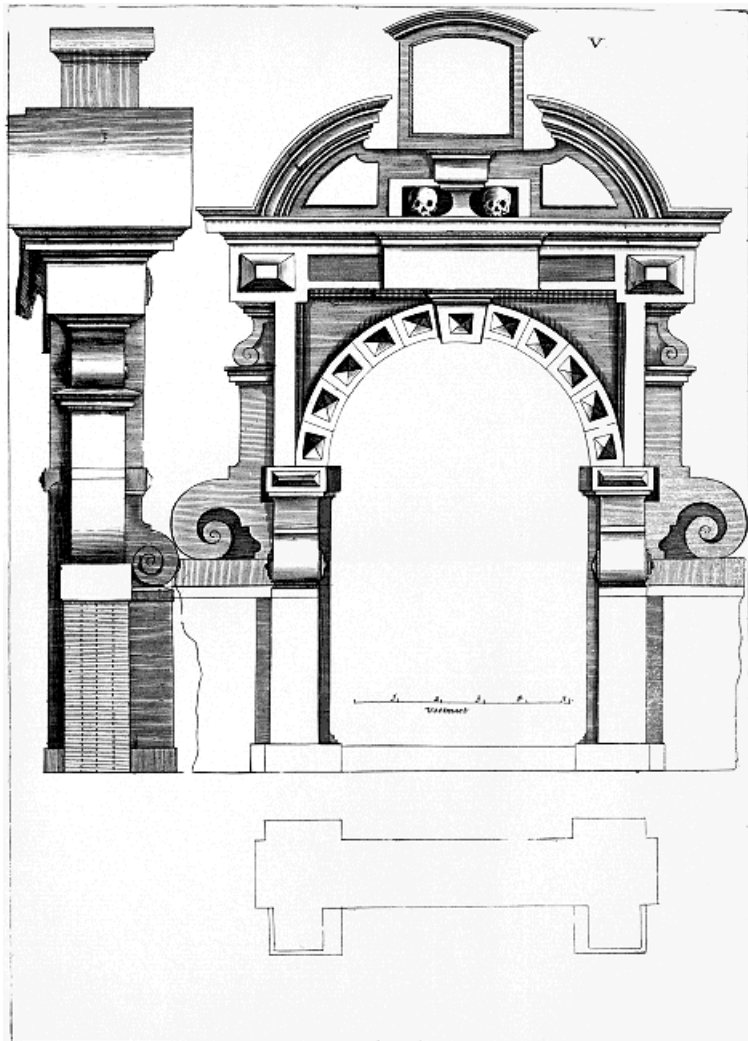
[III]



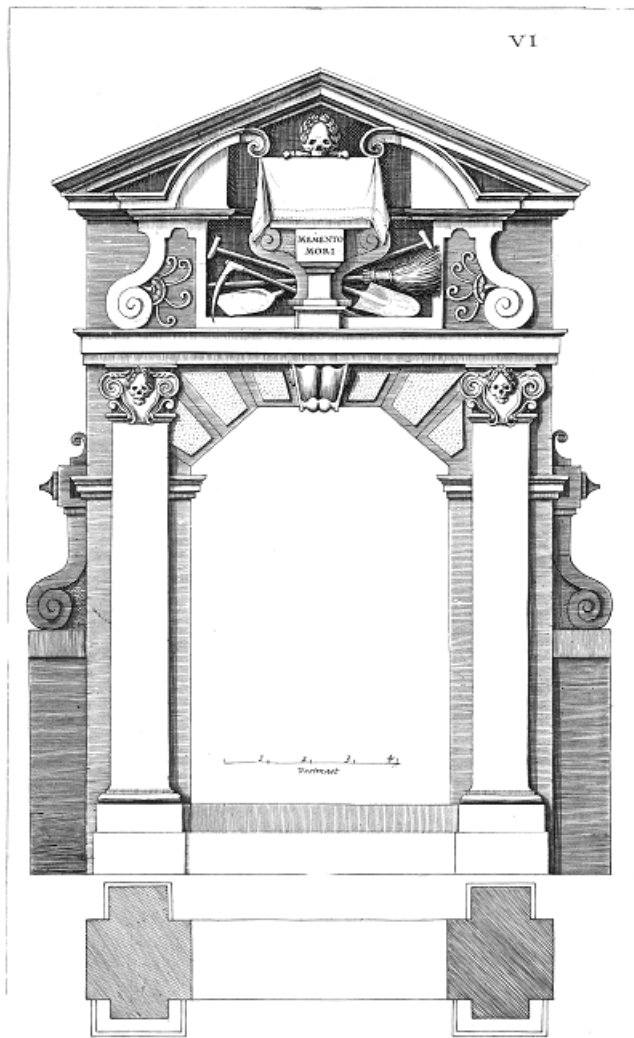
[III]



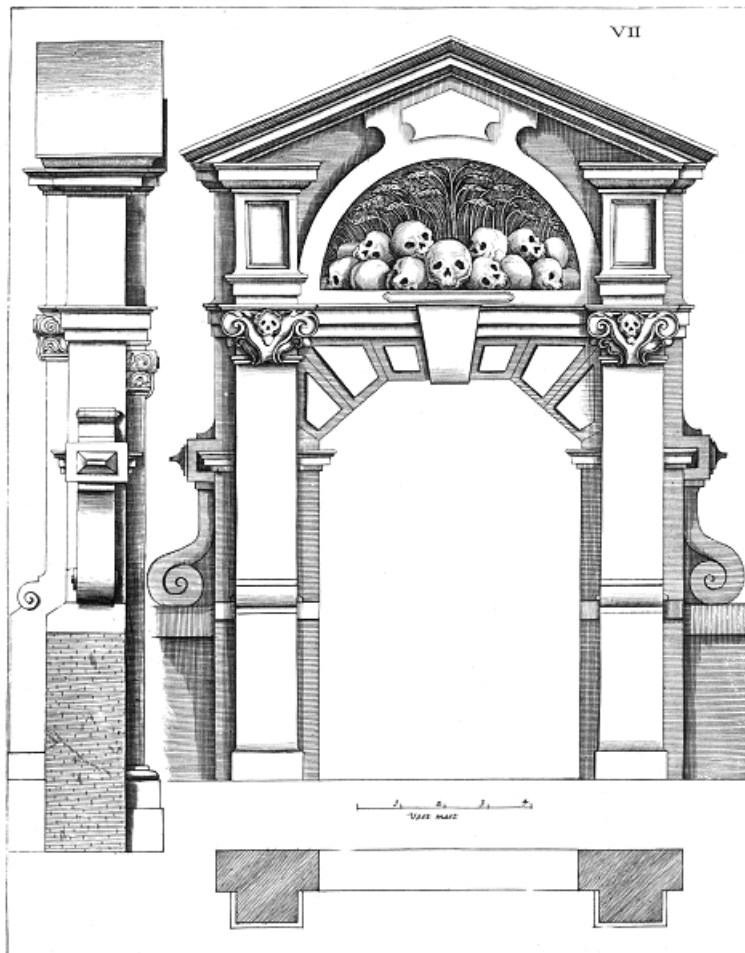
[V]



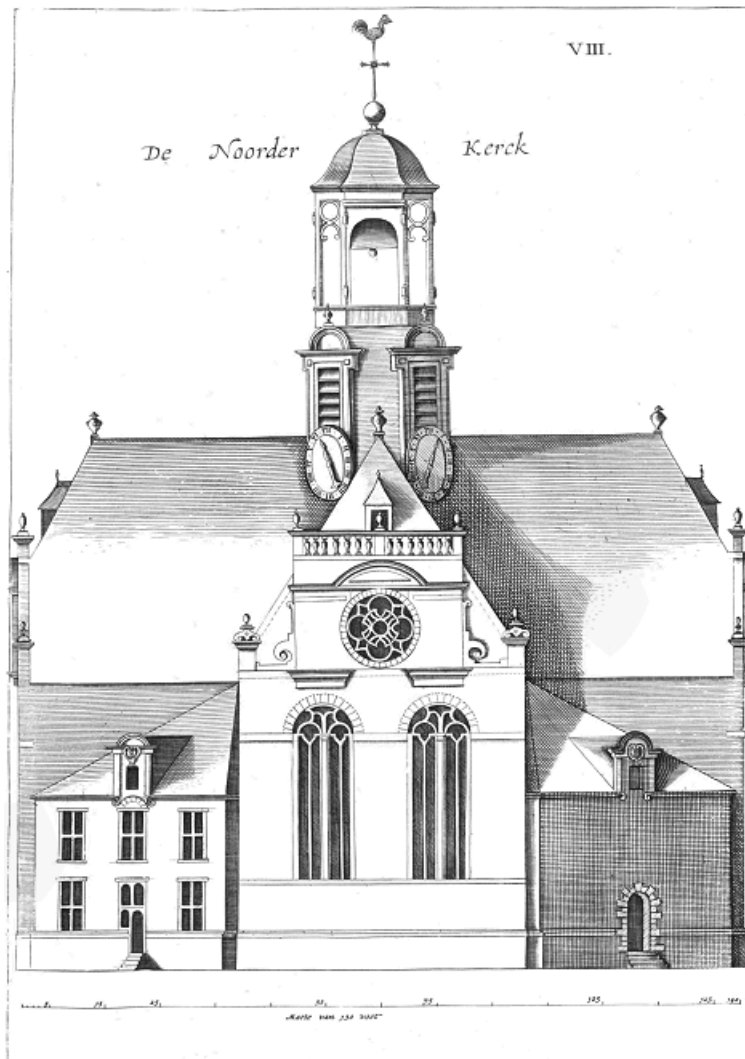
[VI]



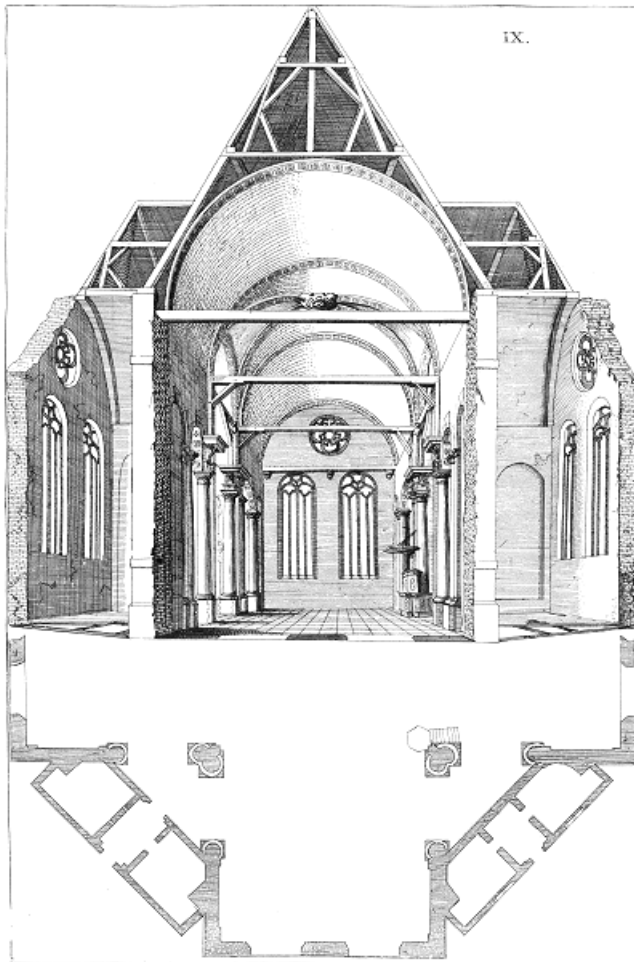
[VII]



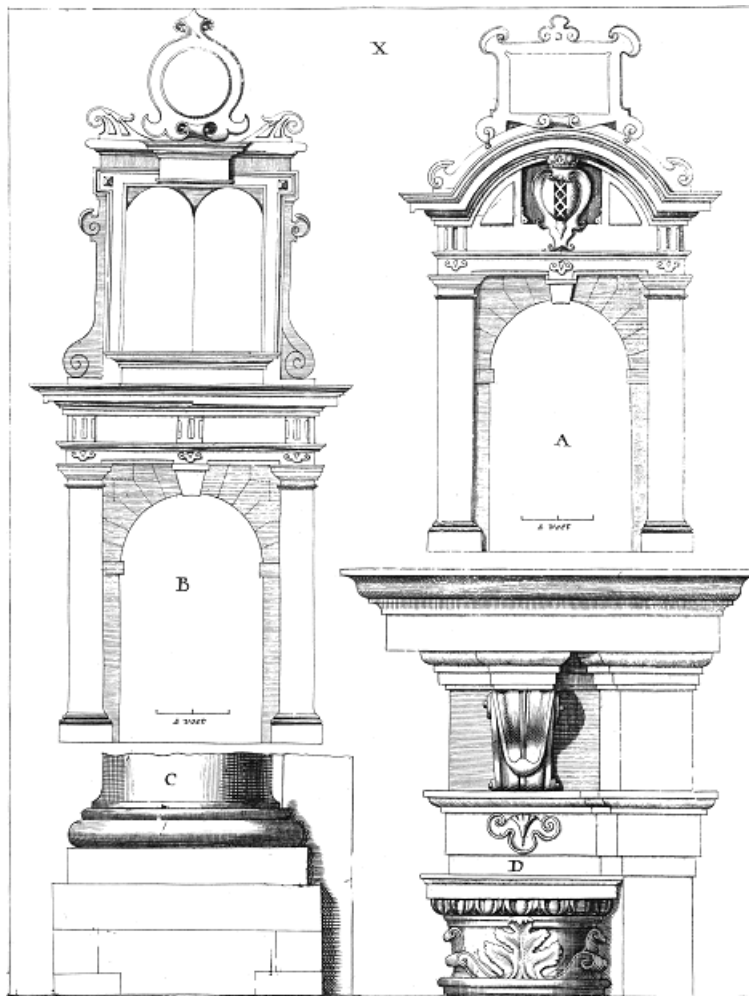
[VIII]



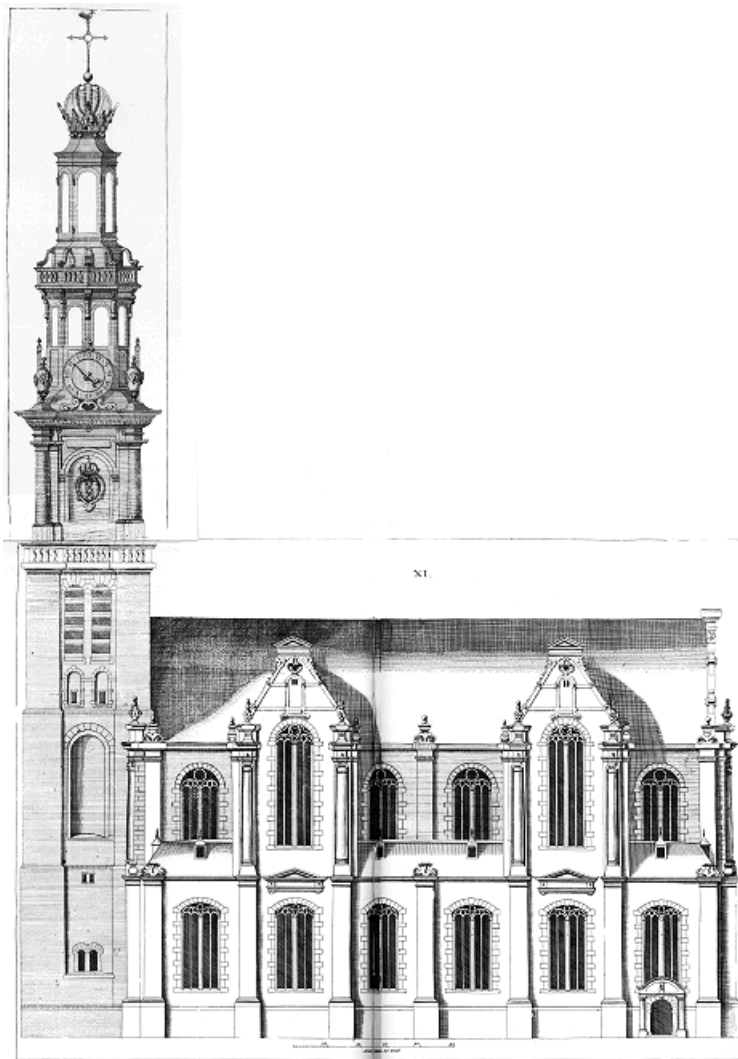
[IX]



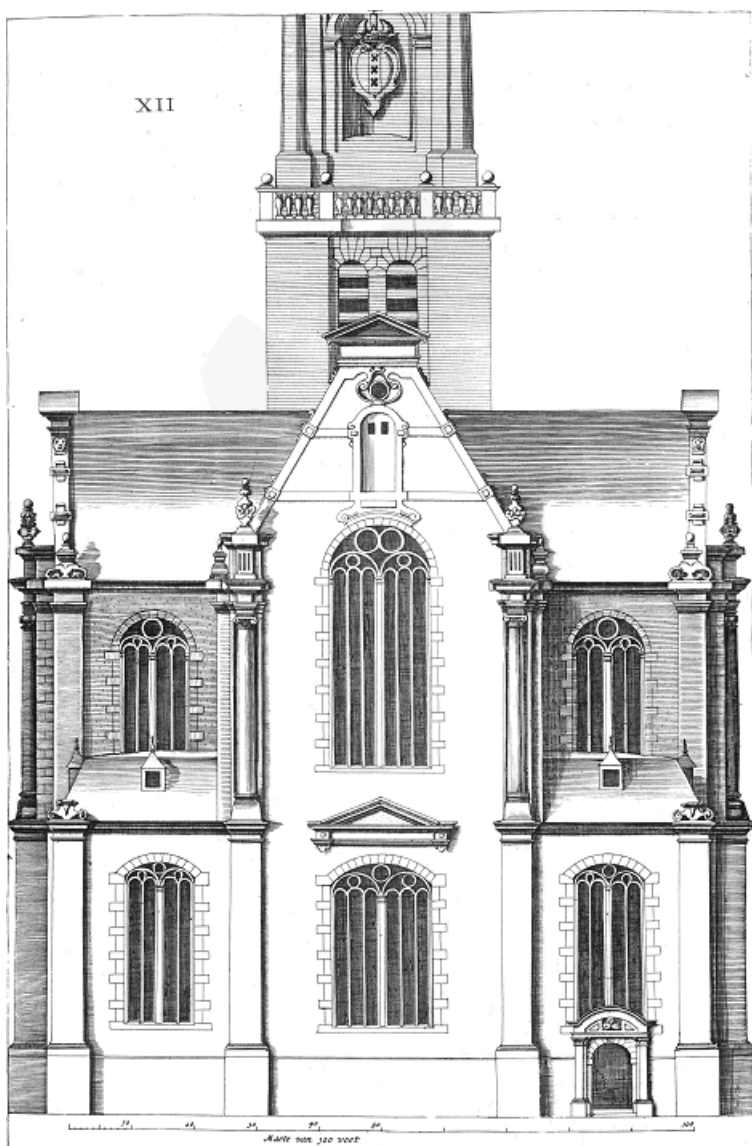
[X]



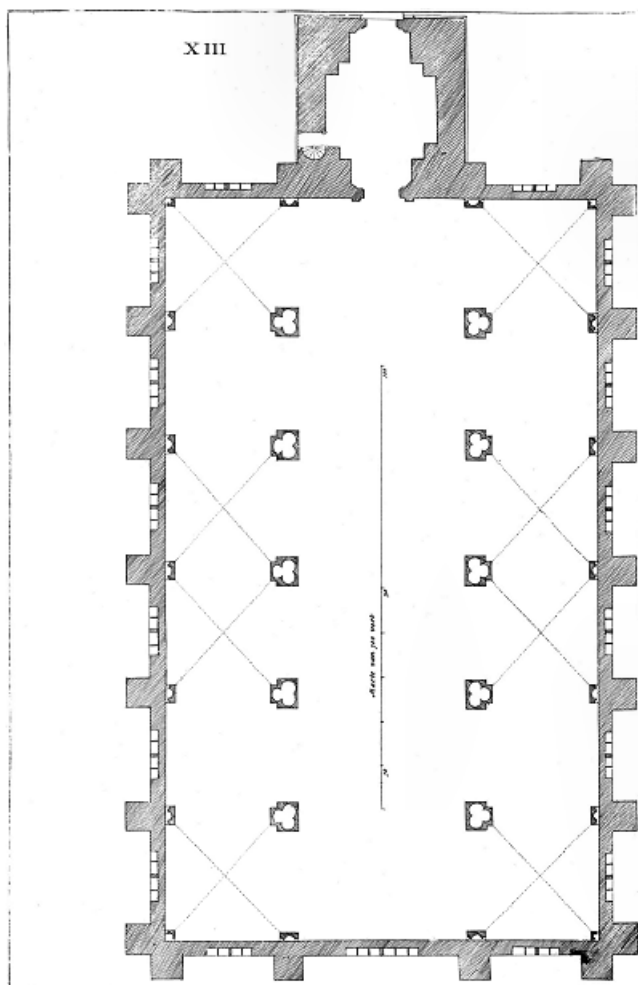
[XI]



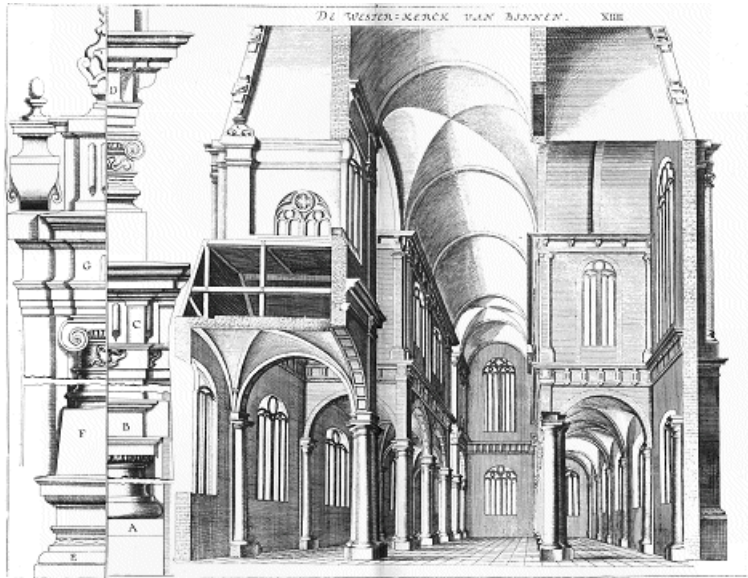
[XII]



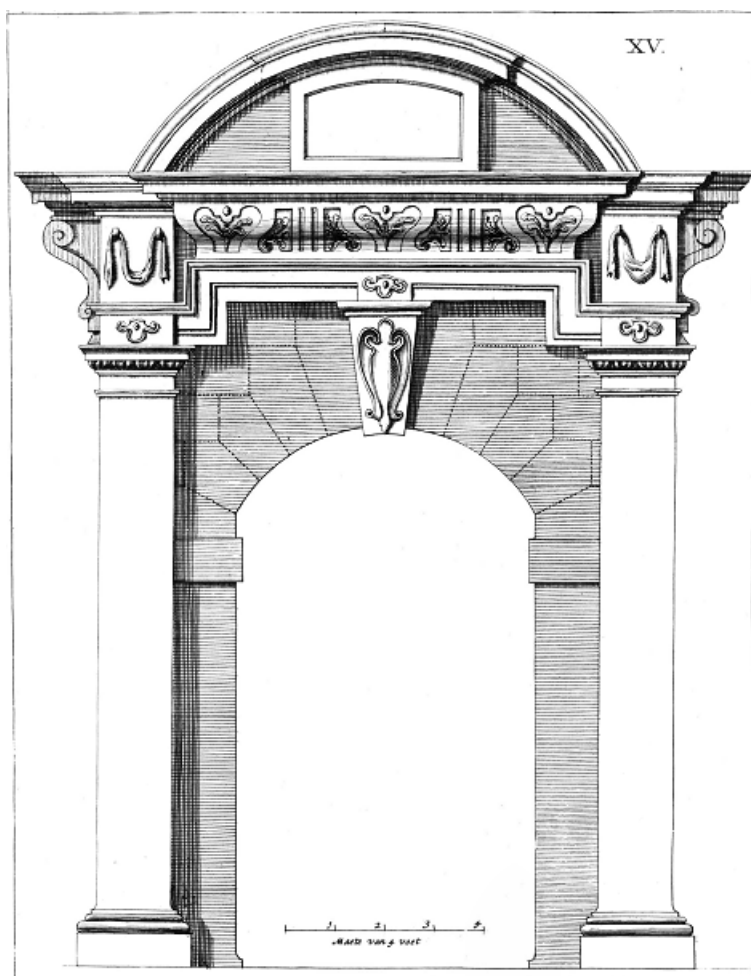
[XIII]



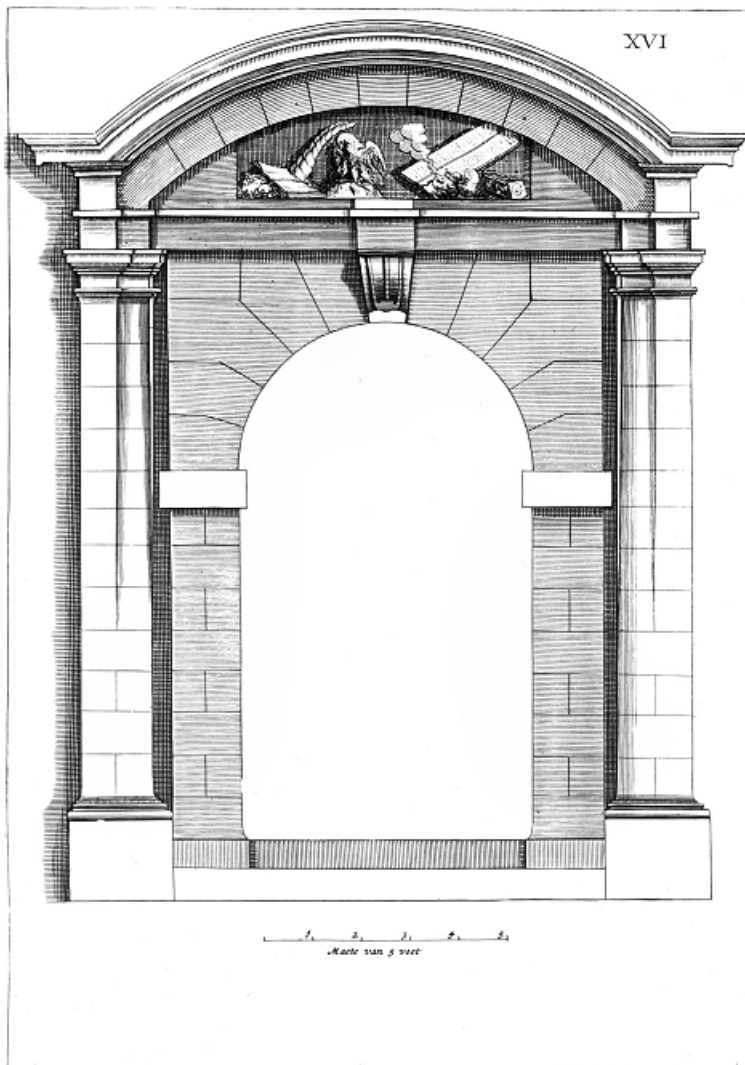
[XIII]



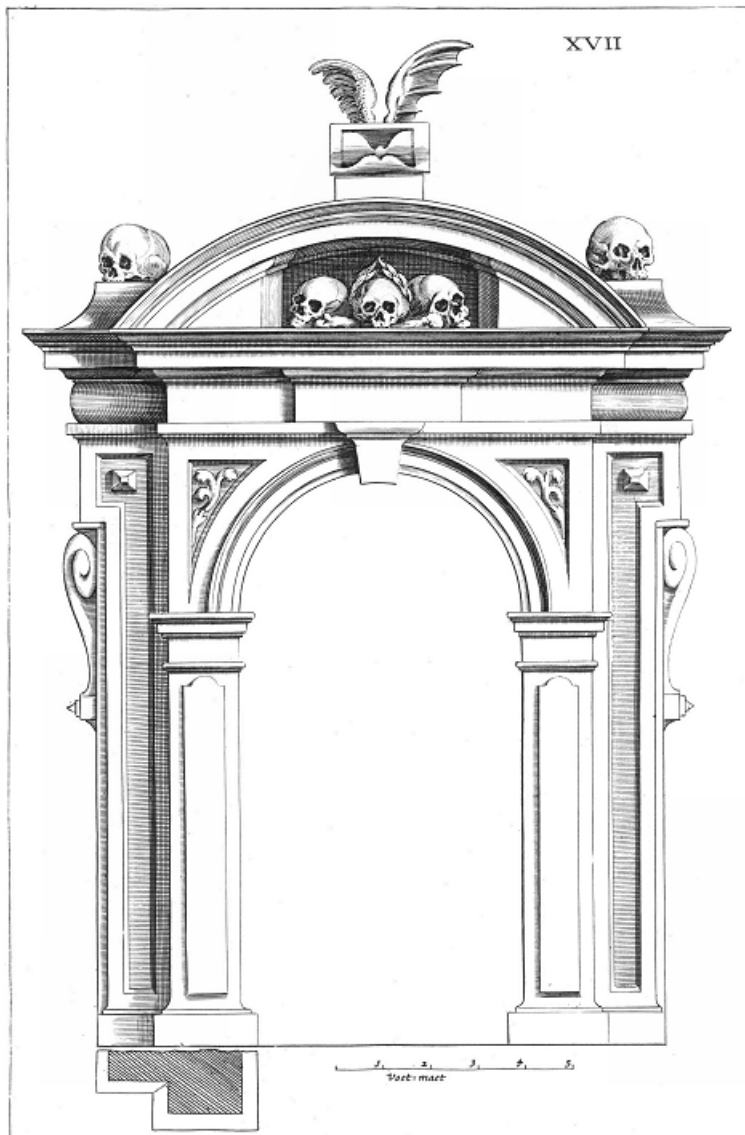
[XV]



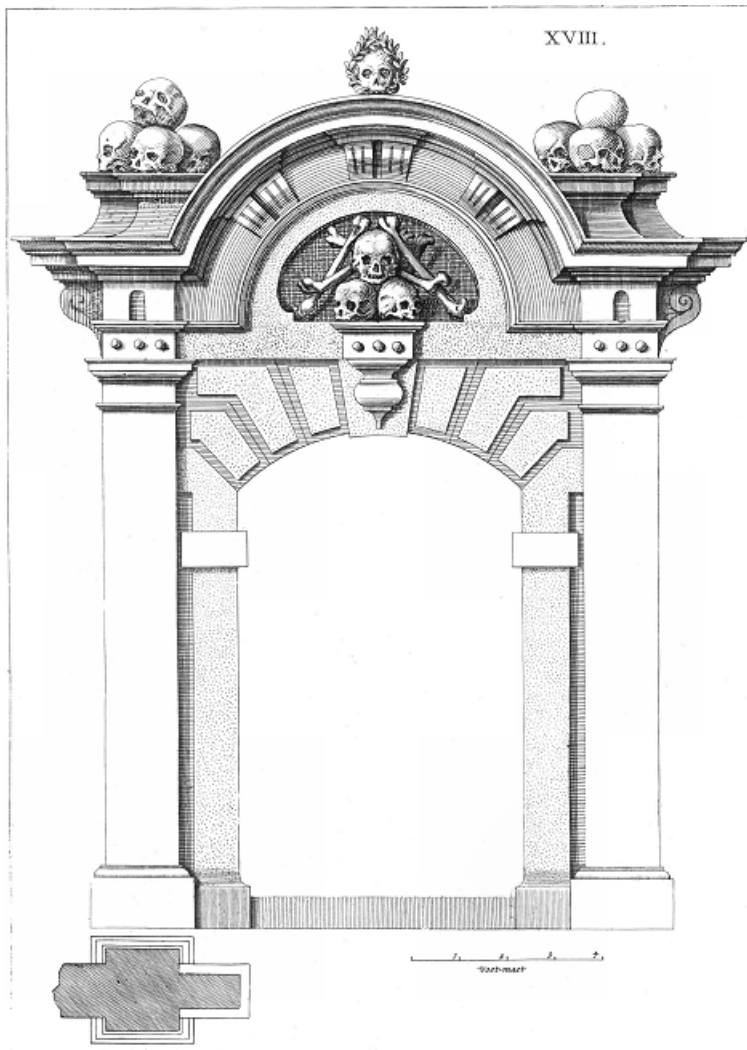
[XVI]



[XVII]

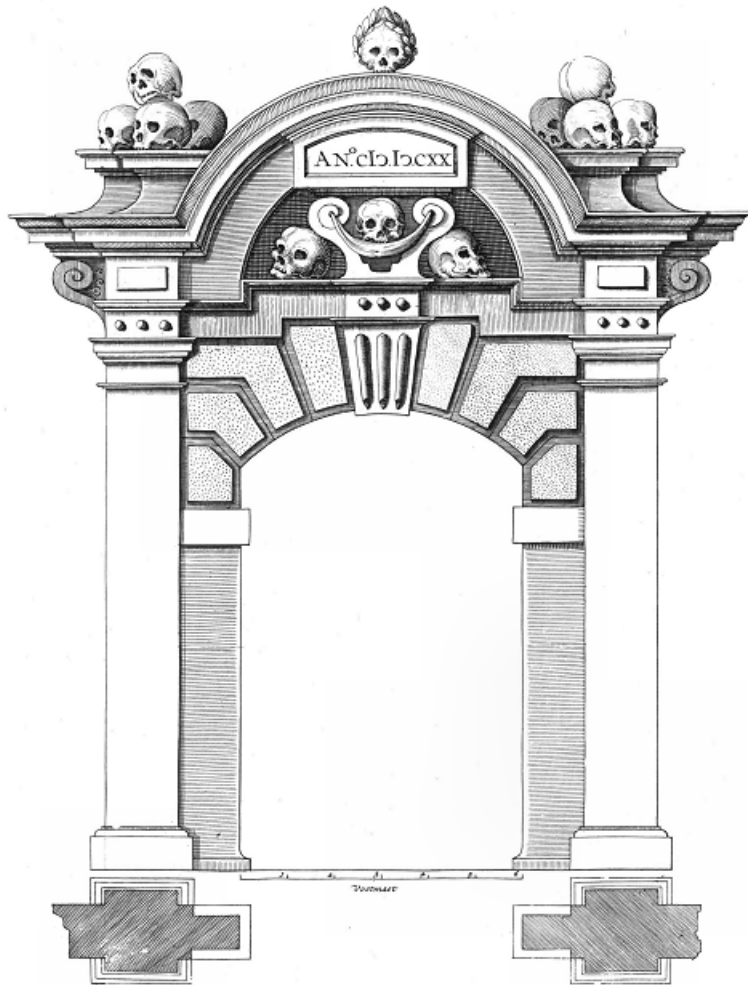


[XVIII]

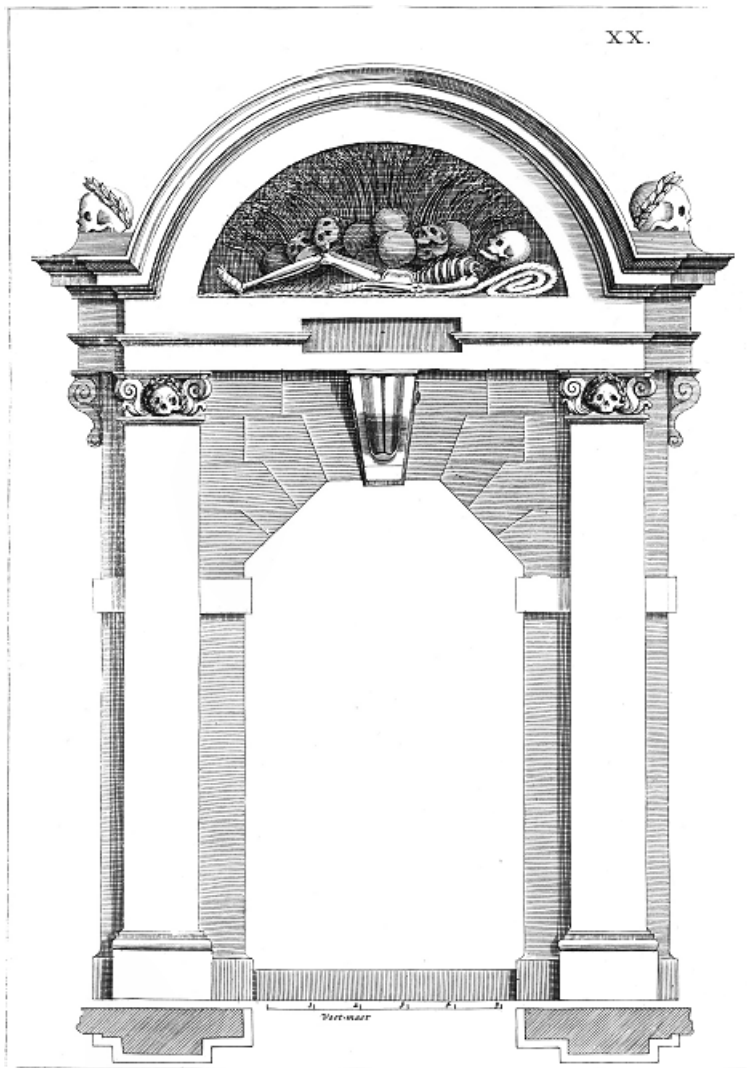


[XIX]

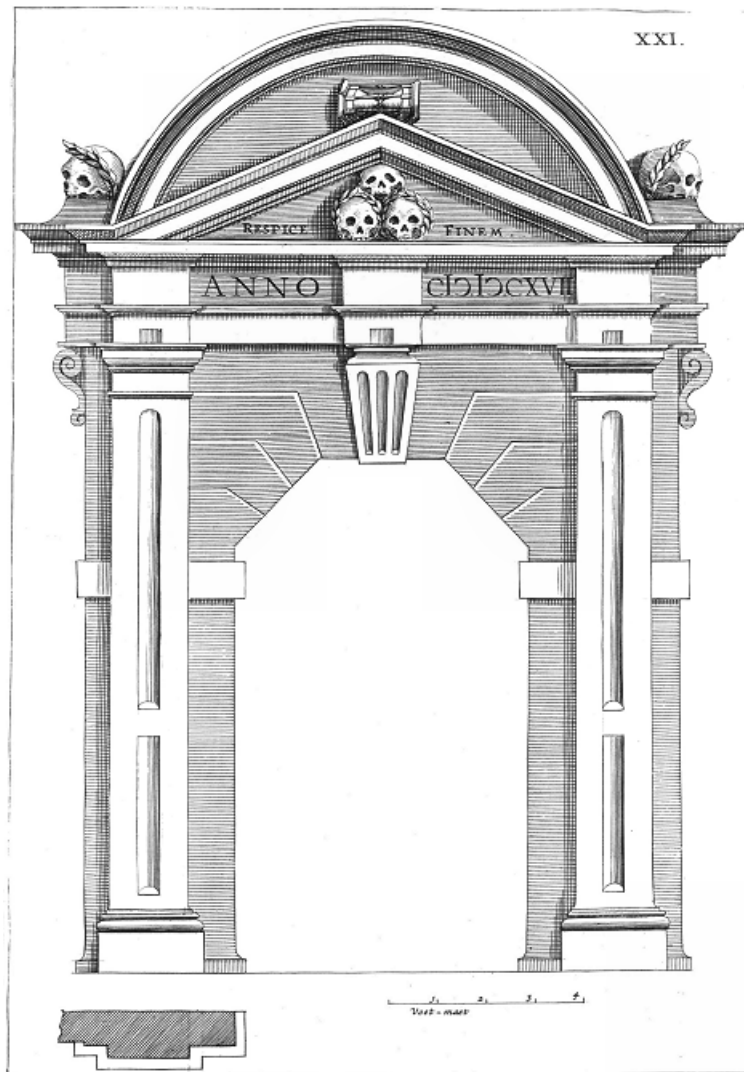
XIX.



[XX]



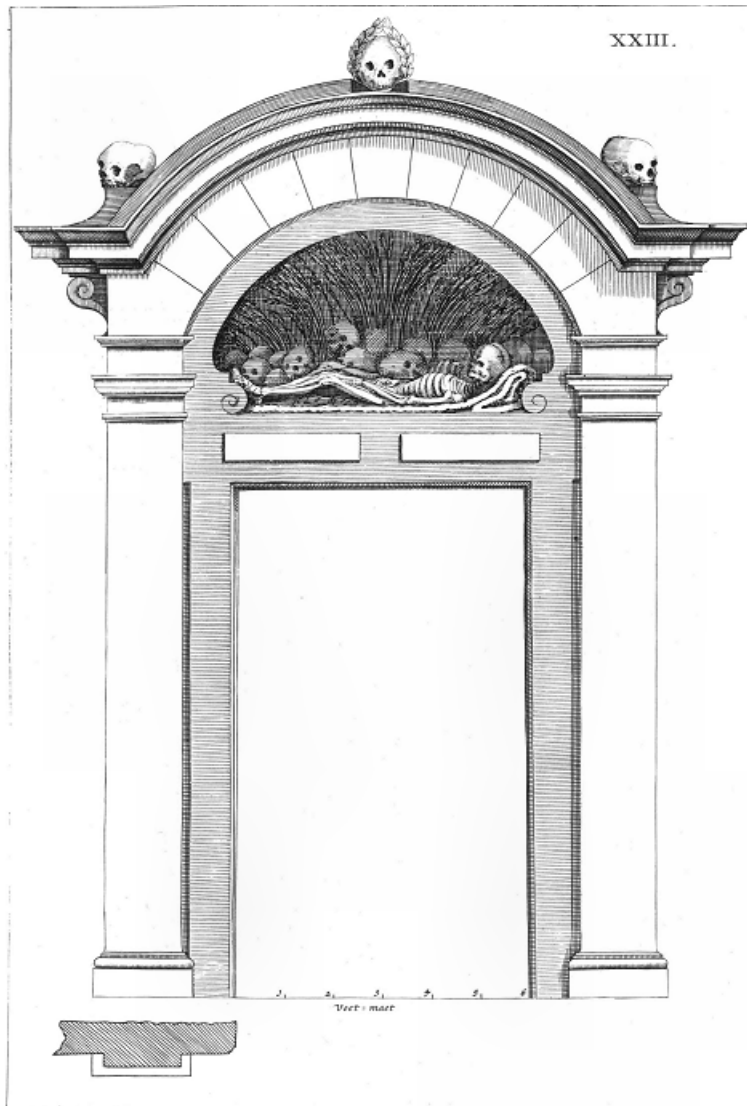
[XXI]



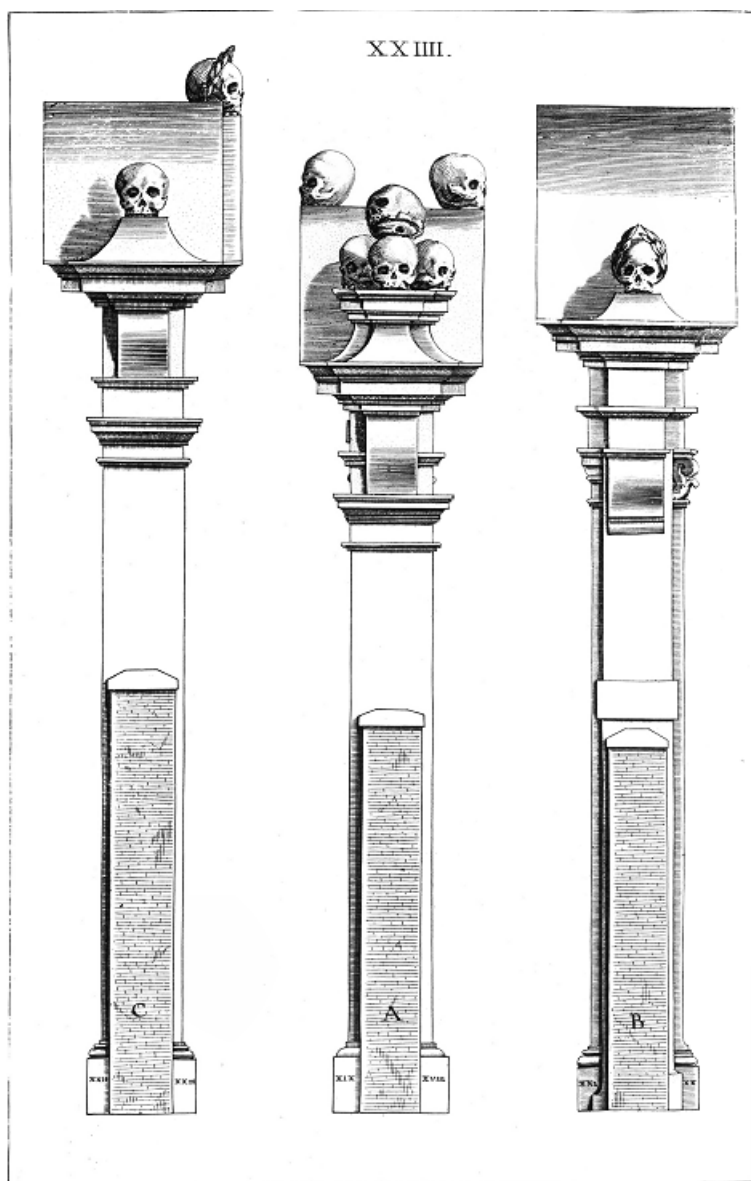
[XXII]



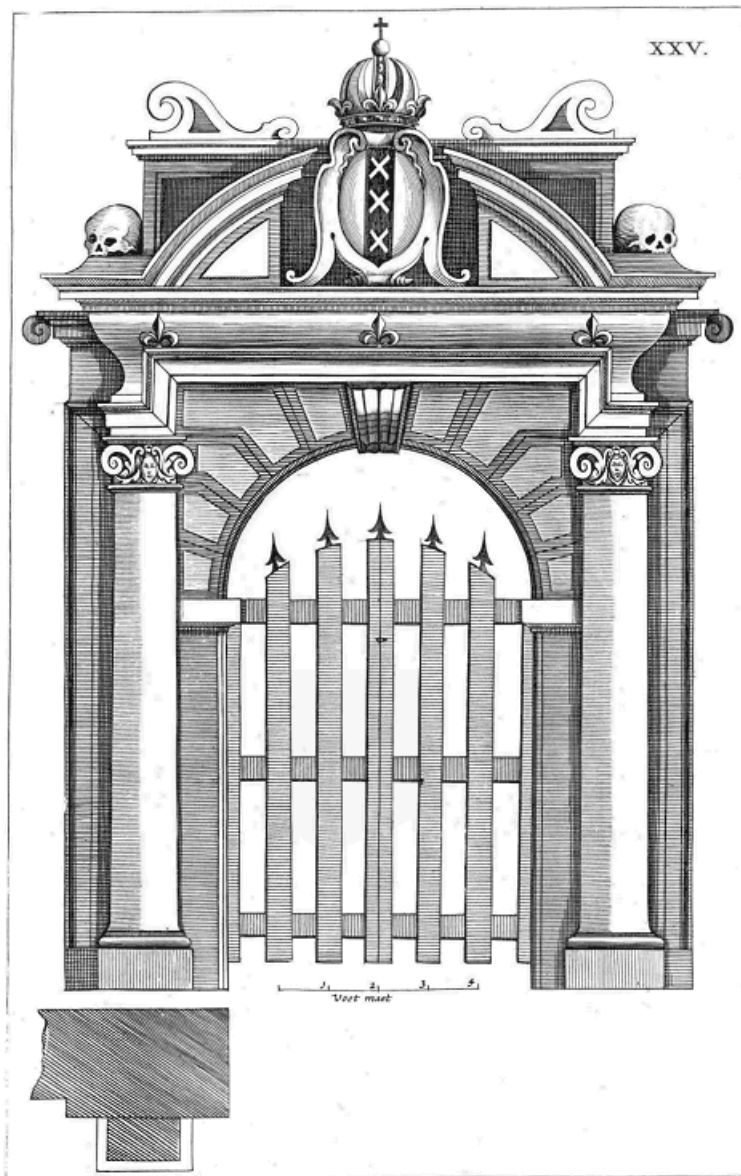
[XXIII]



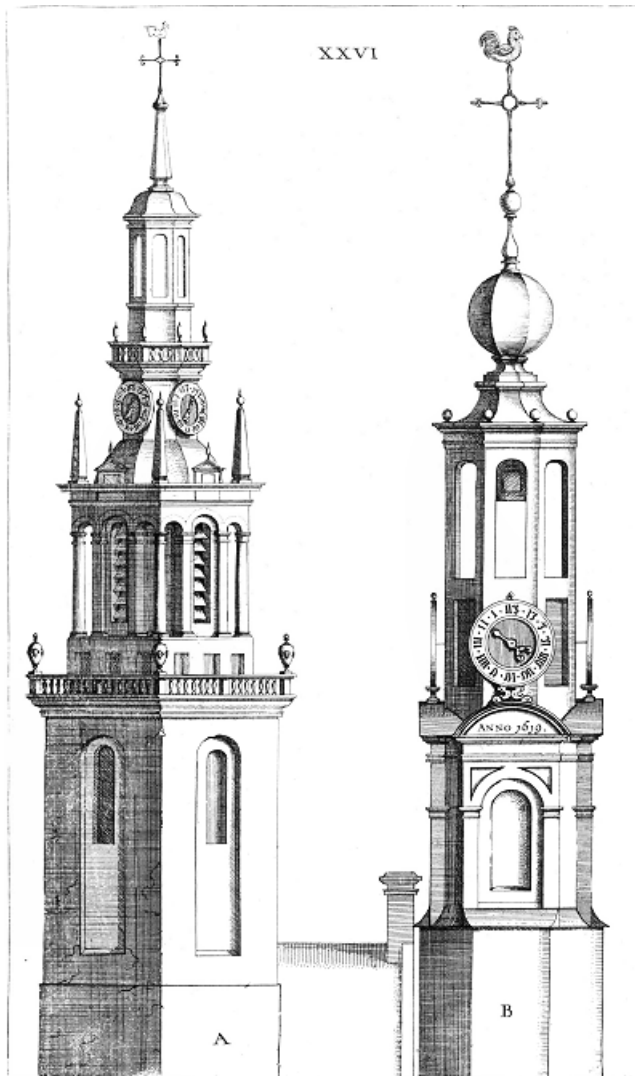
[XXIII]



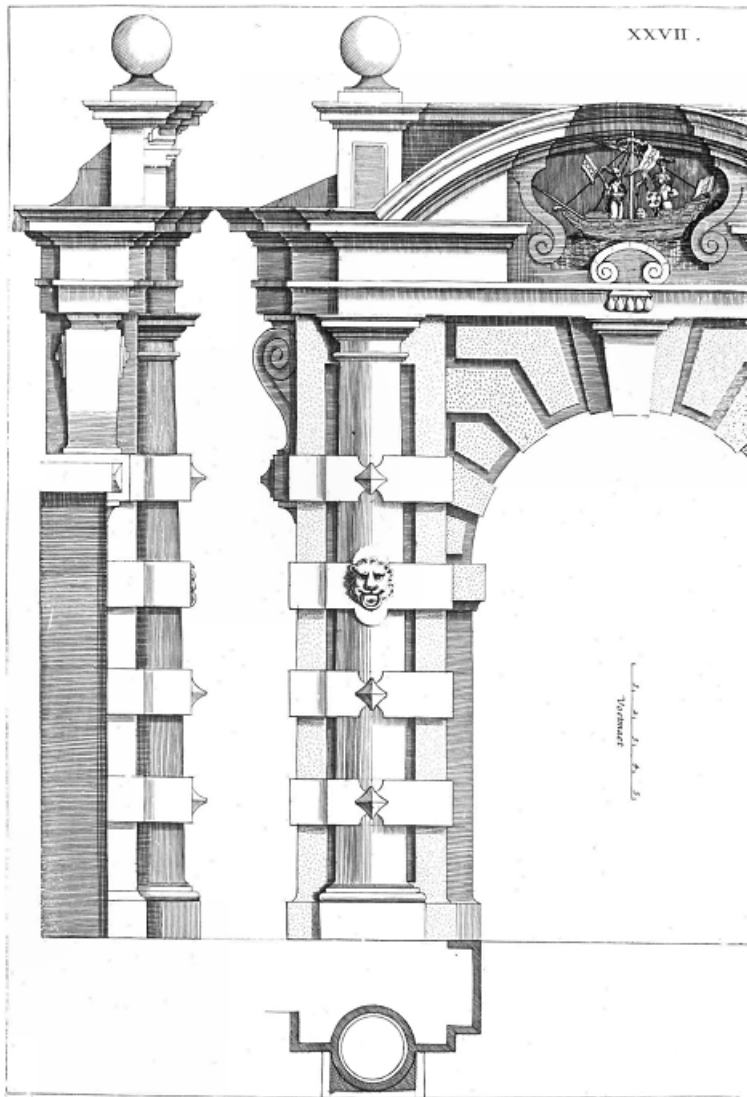
[XXV]



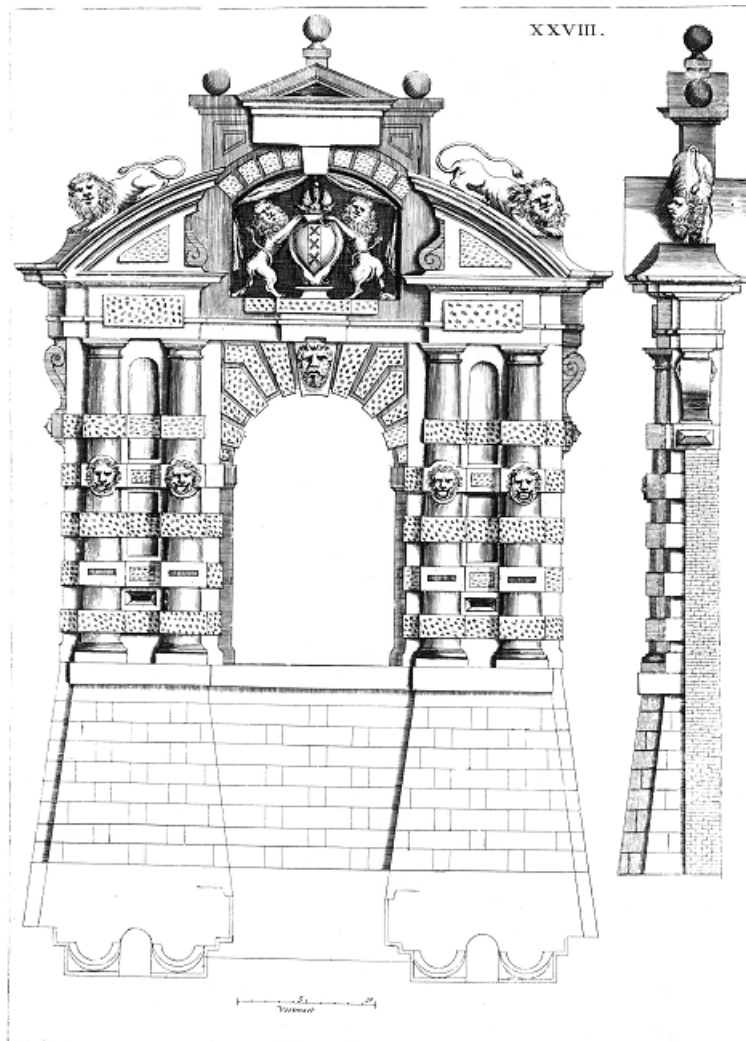
[XXVI]



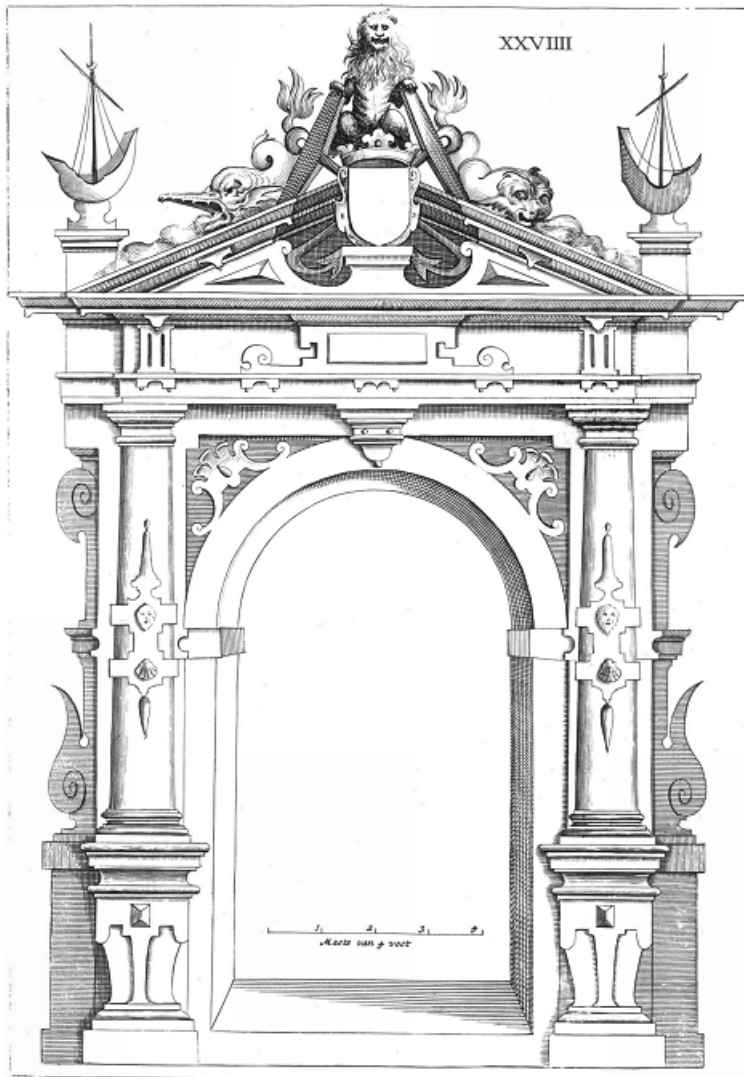
[XXVII]



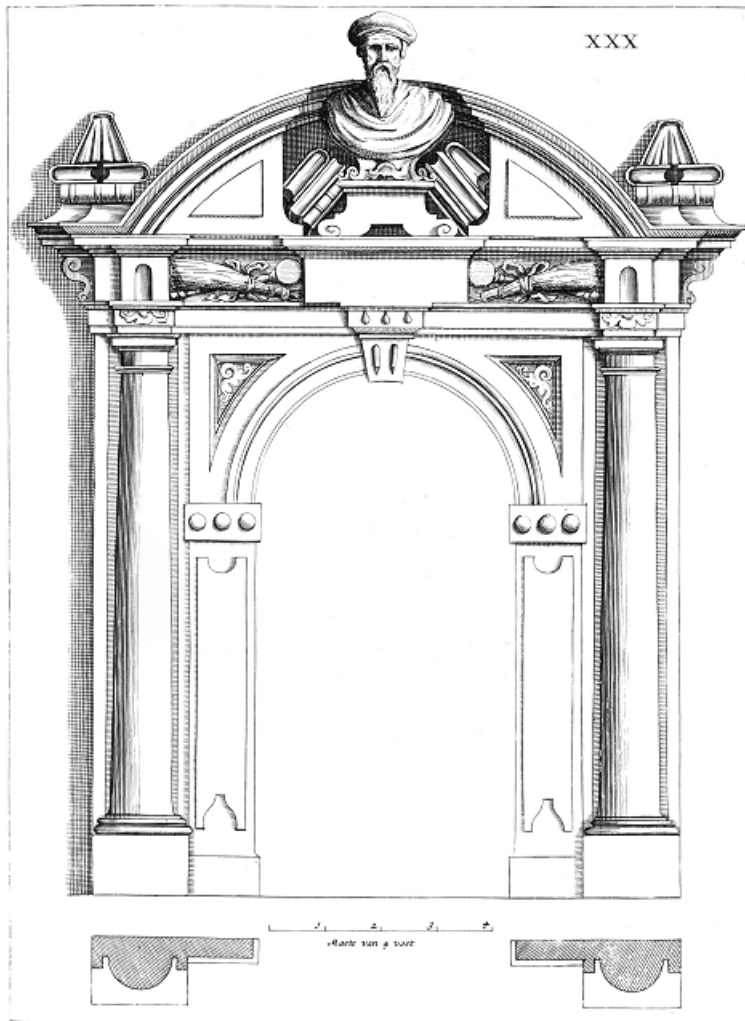
[XXVIII]



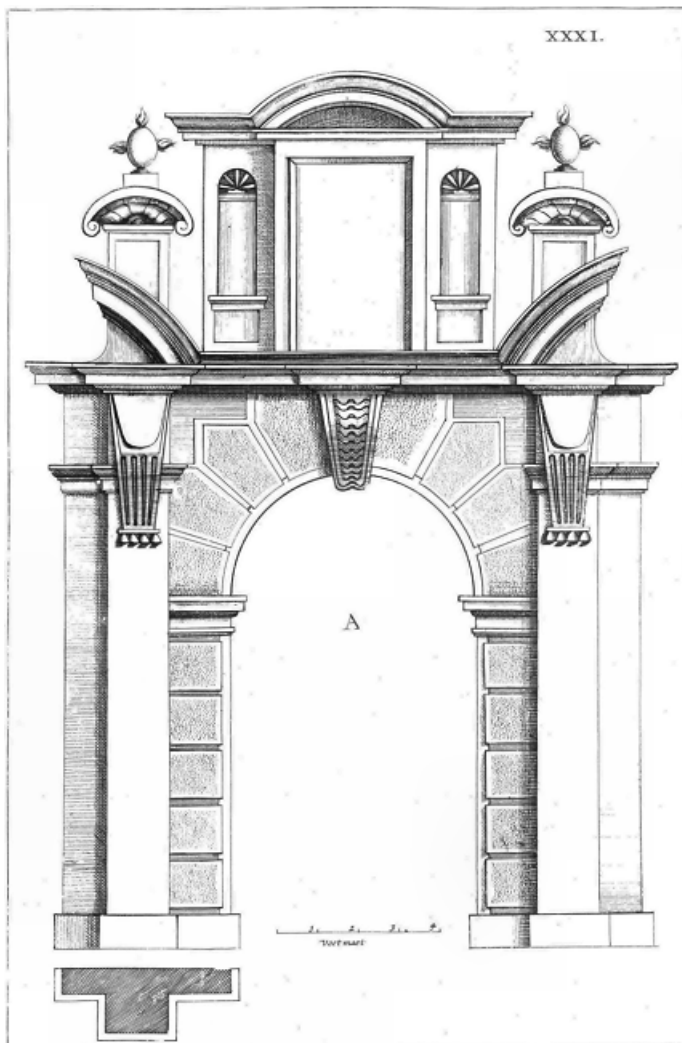
[XXVIII]



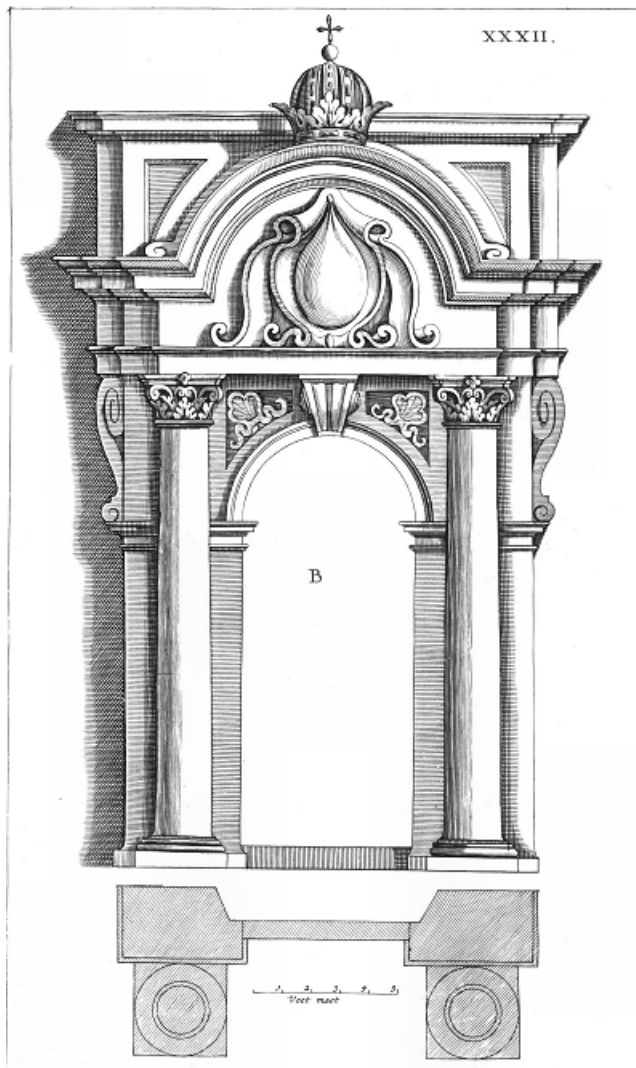
[XXX]



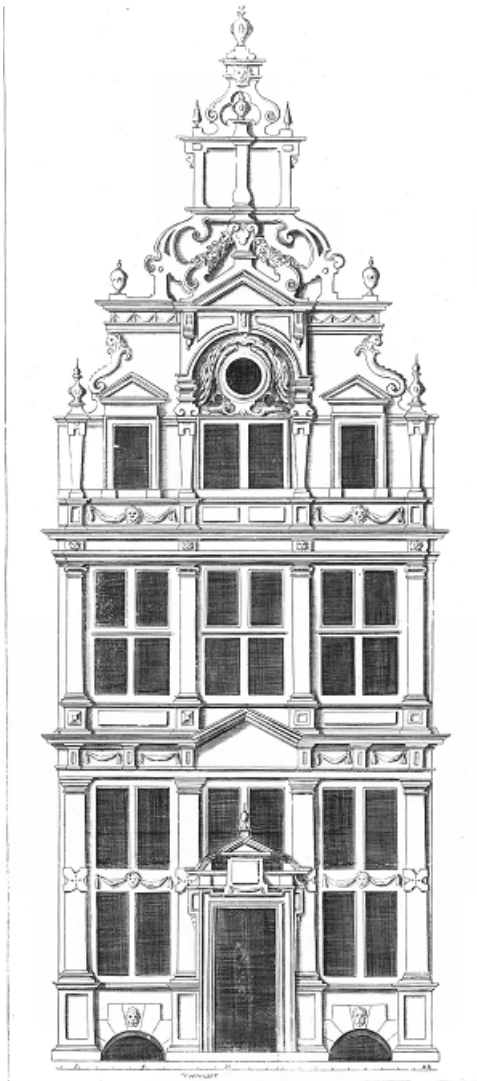
[XXXI]



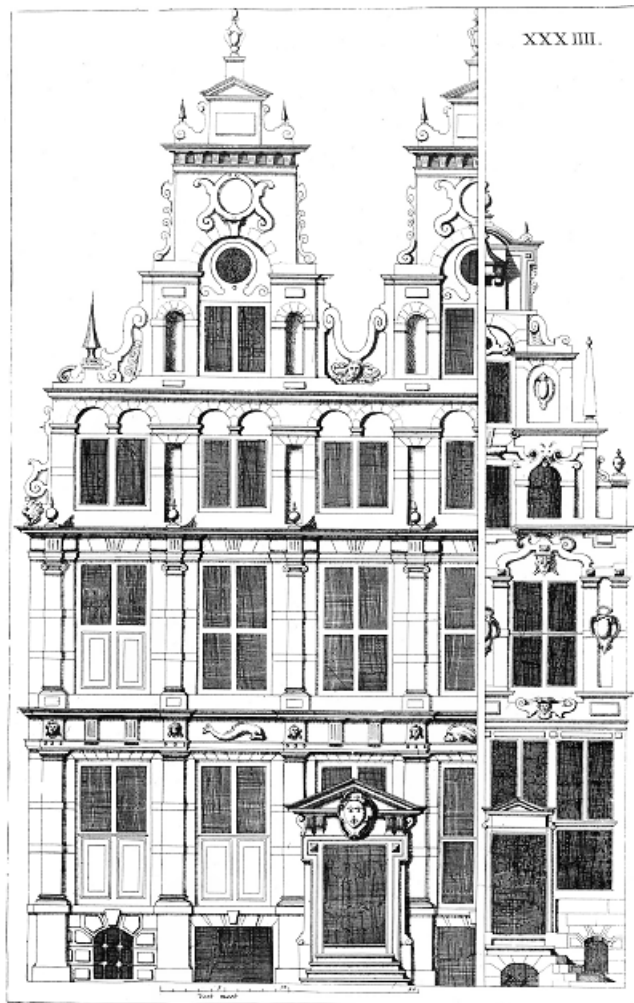
[XXXII]



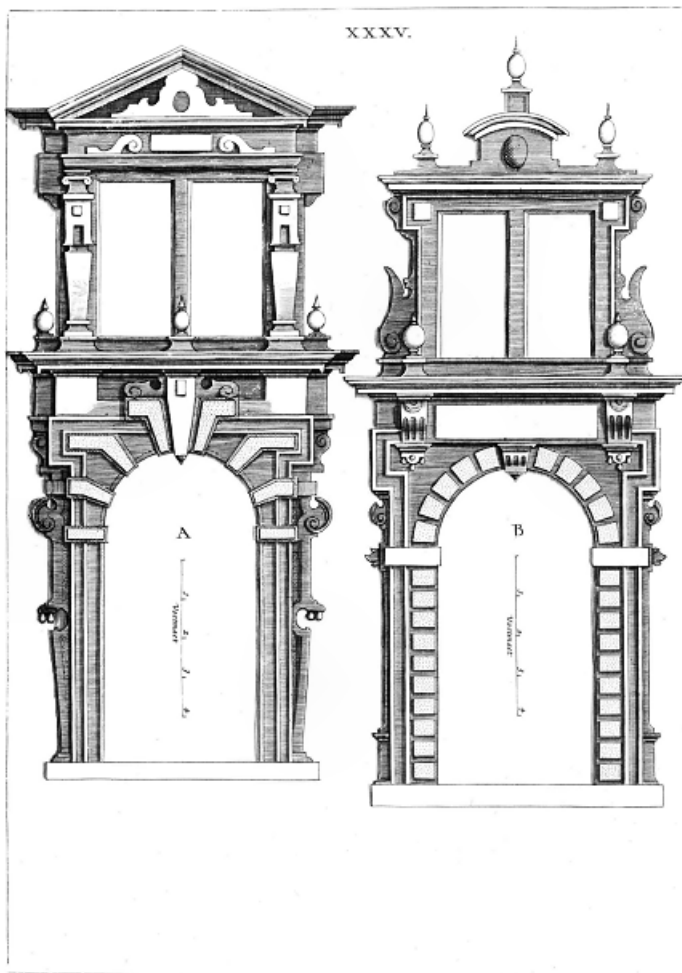
[XXXIII]



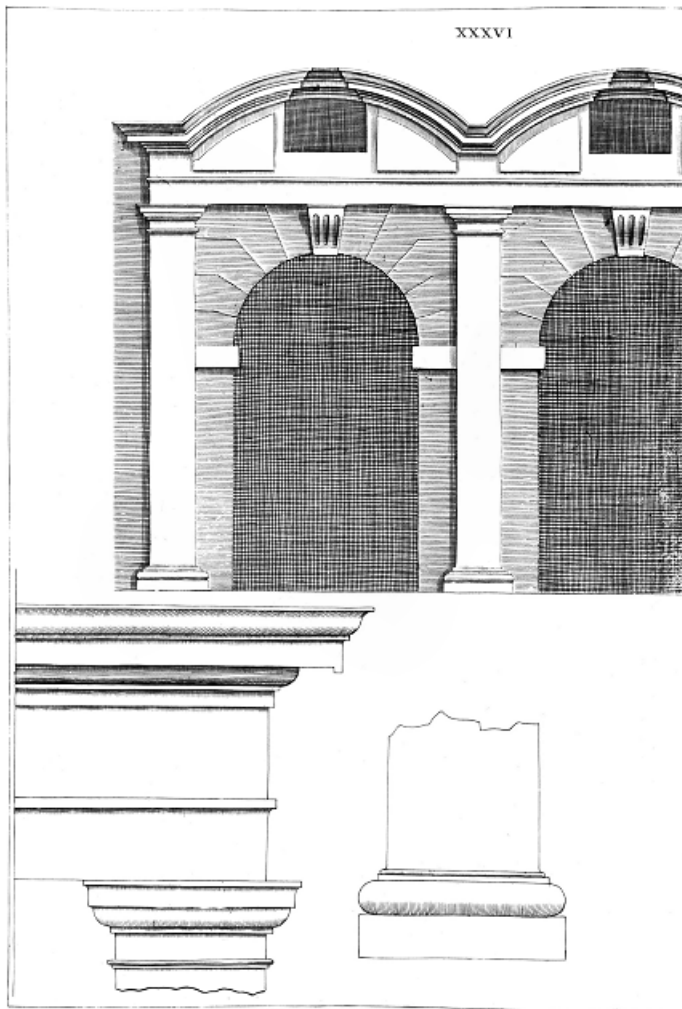
[XXXIII]



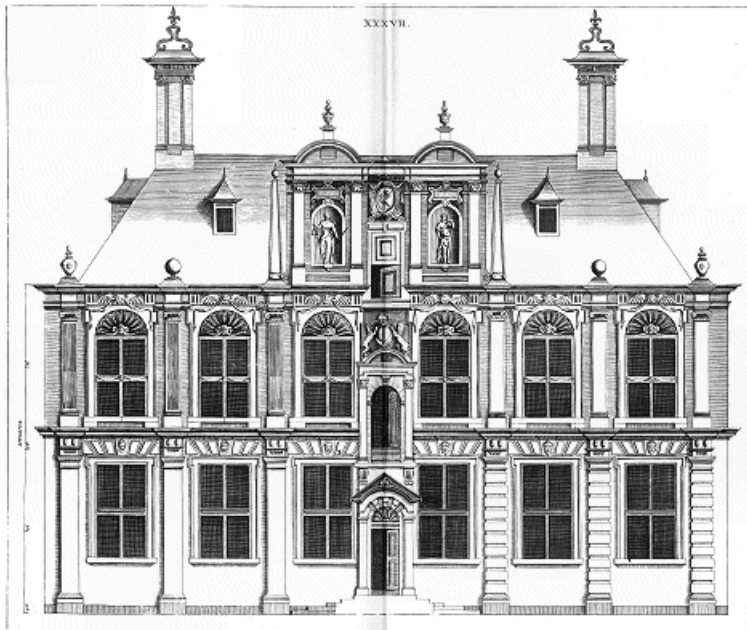
[XXXV]



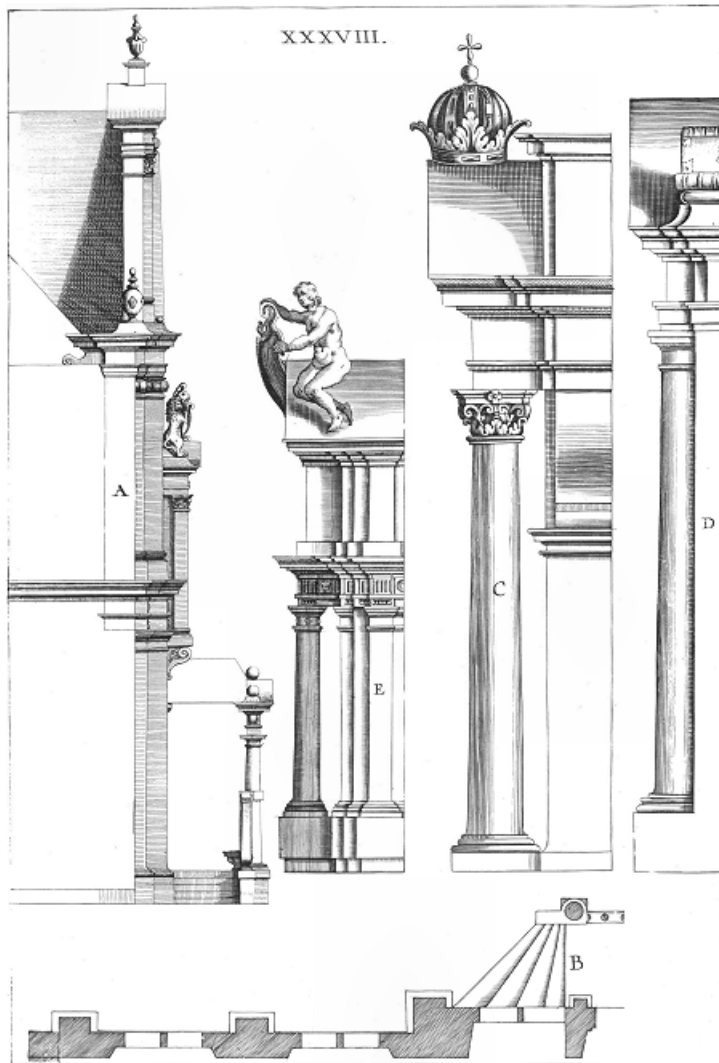
[XXXVI]



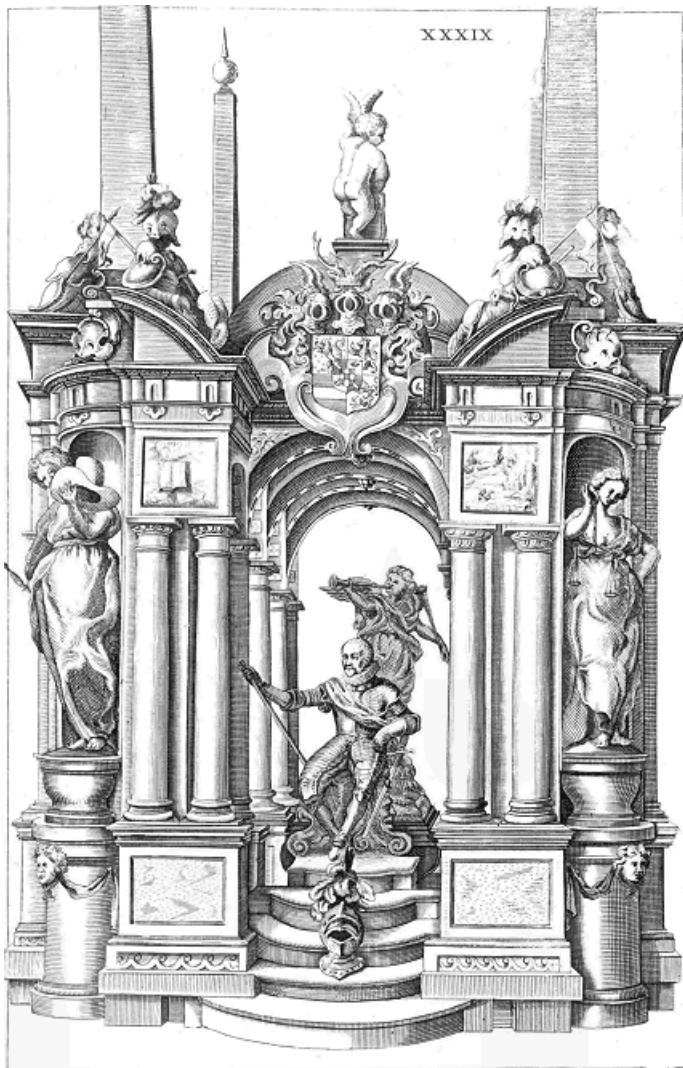
[XXXVII]



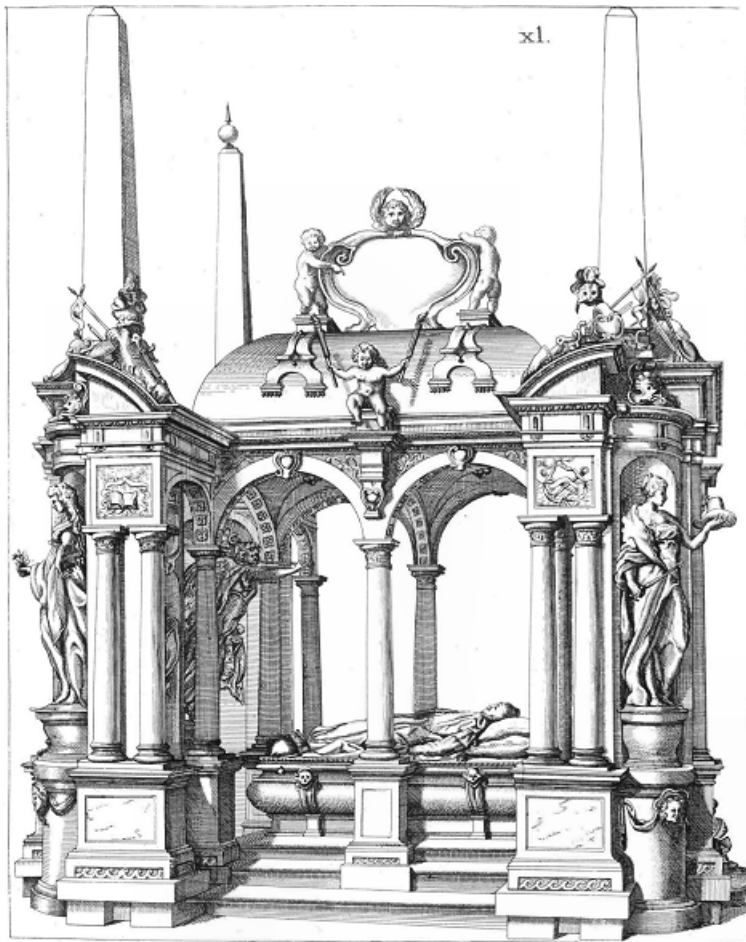
[XXXVIII]



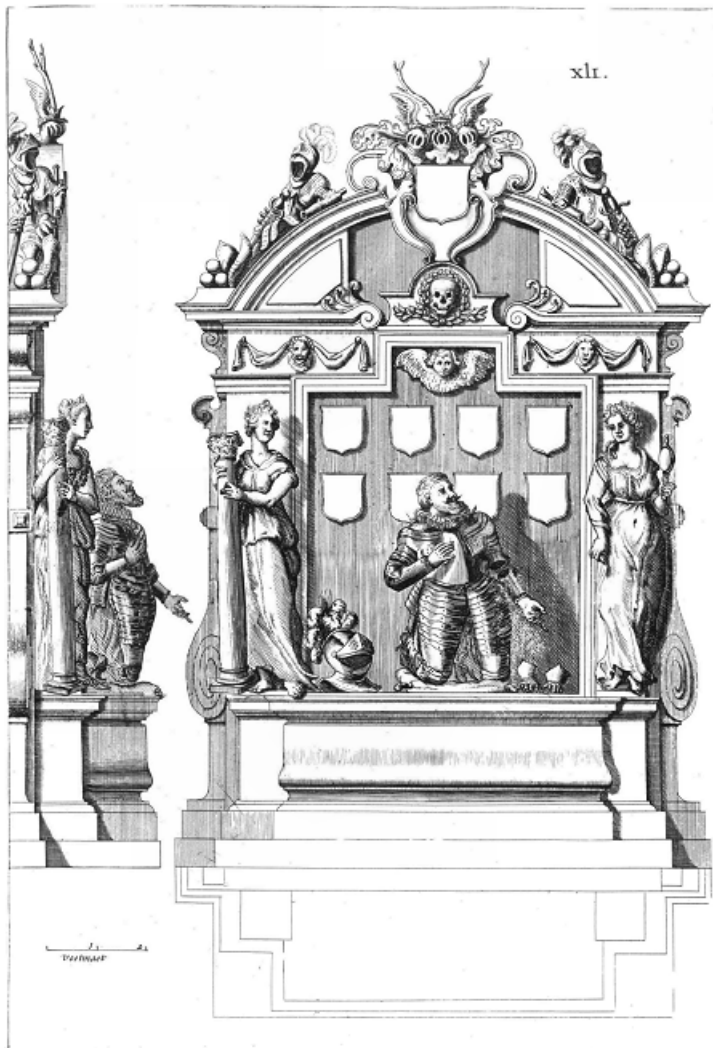
[XXXIX]



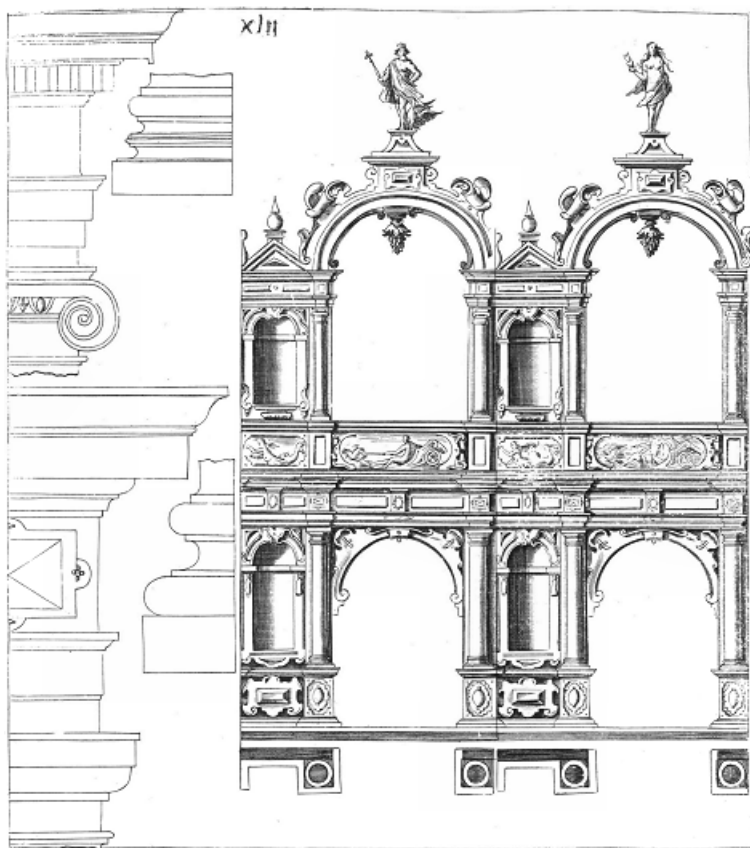
[XL]



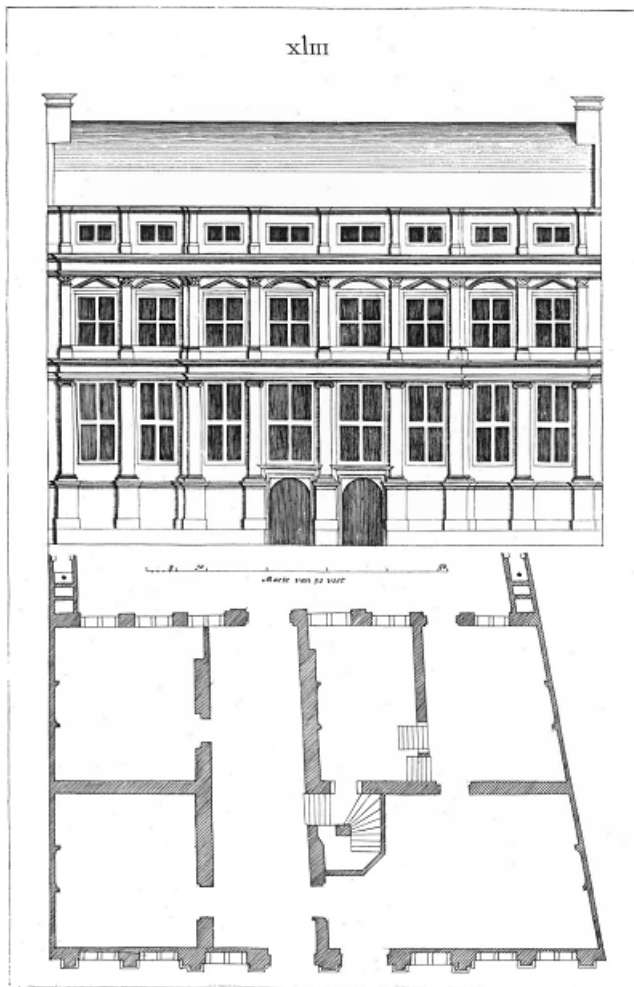
[XLI]



[XLII]



[XLIII]



[XLIII]

